

GA - 166

РУДОЛФ ЩАЙНЕР
РУДОЛФ ЩАЙНЕР

НЕОБХОДИМОСТ И СВОБОДА

В МИРОВИТЕ ПРОЦЕСИ
И ЧОВЕШКИТЕ ДЕЙСТВИЯ

ЦИКЪЛ от 5 лекции
изнесени в Берлин
от 25. 1. до 8. 2. 1916 г.

превод от немски: ДИМИТЪР ДИМЧЕВ

изготвил: ПЕТЪР ИВАНОВ РАЙЧЕВ – сканиран от книга

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

СТР.

1. ПЪРВА ЛЕКЦИЯ Берлин, 25 януари 1916 г.....4

Необходимост и свобода по отношение на миналото и бъдещето. Защо логиката е безпомощна пред света на безкрайността. Фатализъмът като крайна степен на детерминизма. „Доказателствата“ като дело на Ариман. Историята с часовника в стара Прага. За съотношенията между Луцифер и Ариман. Светът на елементарните Същества: Гноми и Силфи. Хекел и неговите „Мисли за вечността“. Мистерията на Голгота в кон текста на необходимостта и свободата.

2. ВТОРА ЛЕКЦИЯ Берлин, 27 януари 1916 г.....22

За промените в историческата наука след 15 век. Гьоте и неговата семейна среда. За втория вид сигурност, която идва от духовния свят. Импулсите от духовния свят, които в определени случаи трябва да следваме, независимо от техните последици във физическия свят. Гьотевият „Фауст“ в очите на един негов съвременник. За съотношенията между „свобода“ и „необходимост“ в човешките действия. Миналите планетарни възплъщения на Земята. Онова, което някак сме изживели в свобода, след време се превръща в необходимост. Човешкият път към висшите Йерархии. Правилните понятия „необходимост“ и „свобода“ са възможни единствено ако човек се съобразява и с духовния свят.

3. ТРЕТА ЛЕКЦИЯ Берлин, 30 януари 1916 г.....41

Хипотетичният пример с тримата учители. Училищното обучение и неговите далечни последици върху Кармата. Кога хората се превръщат в критици на Боговете. Защо свободата трябва да бъде предшествувана от необходимостта. Един добър начин за укрепване на душевните сили. За съотношенията между човешката воля и себепознанието. Причинно-следственият закон и неговото допълване от антропософското духовно-научно познание.

4. ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ Берлин, 1 февруари 1916 г.....57
Сблъсъкът между Рим и Севера. Постигането на обективност спрямо миналите действия. Възгледите на Спиноза и „Философия на свободата“. Пробуждането на съвестта. За възникването на „Фауст“. Човекът действа най-свободно именно тогава, когато се съобразява с необходимостта. Връзката между легендите за Парсифал и Фауст. За участието на човека в неговата собствена инкарнация. Само в изкуството ние сме близо до съзнанието на Ангелите. Необходимост и свобода, отнесени към човешкото физическо и етерно тяло. Духовната необходимост. Антропософията като начин за проникване в намеренията на Ангелите.

5. ПЕТА ЛЕКЦИЯ Берлин, 8 февруари 1916 г.....76
Свръхсетивните съставни части на човешкото същество. Азът и волята. Една особеност на човешките портрети от средновековието. За неспособността на съвременната психология да стигне до човешката воля. Предстоящото „обедняване“ на сетивните възприятия през Шестата следатлантска епоха. Защо днешните хора все още не могат да си спомнят своите минали инкарнации. Средна Европа като място за непосредствено свързване на Аза с Христовия импулс. Задачите на антропософията. Изучаването на антропософията като помощ за проникване в миналите инкарнации.

Указания относно публикуването на езотеричните лекции от Рудолф Щайнер.

За характера на тези частни издания Рудолф Щайнер (1861-1925) казва следното в своята автобиография "Моят жизнен път" (Събр. Съч. №28, гл.35):

"Съдържанието на тези издания бе предвидено да се изнесе под формата на устни, непредназначени за издаване съобщения...

Никъде и в ни най-малка степен не е споменато нещо, което да не представлява чист резултат от изграждащата се Антропософия... Читателят може напълно да ги приеме за това, което Антропософията има да каже. Ето защо...първоначално тръгнахме от условието, те да бъдат разпространявани само всред членовете на Антропософското Общество. Нека обаче се има предвид, че в тези непрегледани от мен ръкописи, има и непълни неща.

Право за оценка на подобно частно издание обаче се признава само на онзи, който знае какво е условие то за такава оценка. А за повечето от тези издания условието се състои поне в антропософското познание за човека и космоса, доколкото същността им е изложена от Антропософията и в познанието на това, което под формата на "антропософска история" се съдържа в съобщенията от духовния свят."

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 25 Януари 1916

Нека отново да си спомним за онези, които се намират по бойните полета на Европа, където в момента се решават изключително важни събития от нашата епоха:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души
До поверените на Вашата закрила хора на Земята,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

А за онези, които вече са минали през Портата на смъртта в резултат на тези събития, нека кажем:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души

До поверените на Вашата закрила, хора на Сферите,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

Скъпи мои приятели! В тези дни, когато отново можем да сме заедно, задачата ми ще е състои в това, да говоря върху изключително важни, но доста трудни въпроси, засягащи човешкия живот, които - естествено - не биха могли да бъдат изчерпани с няколко лекции; напротив, лекциите ще са само едно въведе ние, защото всички ще се убедим колко важни, колко безкрайно важни са тези въпроси, особено с оглед на едно истинско душевно присъствие и съучастие в днешните толкова решителни събития*1, засягащи цялото човечество. Ако в самото начало би трябвало да резюмирам с няколко абстрактни думи съдържанието на следващите лекции, аз бих могъл да се изразя по следния начин, а именно, че през следващите дни ще говоря върху необходимостта на това, което става в света и с човека, както и върху човешката свобода.

Общо взето, едва ли има човек, който да не се занимава малко или много с тези въпроси, а в условията на физическия план едва ли има други въпроси, които да вълнуват европейското човечество с такава сила. Когато разглеждаме световните събития и нашата лична активност, нашите чувства, мисли и воля като елементи от световните събития и преди всичко като свързани с божественото, преизпълнено с мъдрост ръководство на света, ние си казваме: Да, това преизпълнено с мъдрост ръководство на света властва навсякъде и във всичко. И когато отпращаме поглед към нещо, което се е случило и в което може би сме поставени самите ние, тогава у нас възниква въпросът: Нима това, което се случи и в което бяхме поставени самите ние, действително е в съгласие с мъдрото ръководство на света, така че да сме сигурни: Да, то беше наистина необходимо и не можеше да протече по някакъв друг начин, нито пък ние можехме да участвуваме в това събитие по някакъв друг начин? Или бихме могли - насочвайки поглед към бъдещето - да заявим: Рано или късно неизбежно ще се случи това или онова събитие, за което вярваме, че бихме могли да се превърнем в негови основни действащи лица! Не трябва ли - относно посоченото мъдро ръководство на света - да приемем, че онова, което ще се случи в бъдеще, е също необходимо, или казано по друг начин - вече предвидено? Но при това положение къде остава нашата свобода? Да предположим ли, че сме в състояние да се намесим по някакъв начин в това, което става - примерно с нашите идеи, с нашето поведение - така че да променим облика на въпросното събитие,

и то да не изглежда така, както би изглеждало, ако не бихме се намесили?

Когато човек отправя поглед назад към миналото, бих казал, че той лесно стига до идеята: Да, всичко е било необходимо и то не би могло да стане по друг начин. Когато отправя поглед по-скоро към бъдещето, човек стига до идеята: Все пак, би трябвало да е възможно това, той самият, човекът, да може да се намеси със своята воля поне там, където обстоятелствата позволяват!

Накратко: човекът винаги ще изпада в един вид раздвоение между приемането на една безусловна необходимост, която пронизва всички неща, докато, от друга страна, винаги ще напомня за себе си необходимата предпоставка на свободата, без която той всъщност не би устоял в нито един светоглед, понеже в противен случаи би трябвало да се съгласи, че е включен като някакво малко колело в огромния механизъм на съществуването, съставен по такъв начин, че му се позволява една и съща неизменна функция.

Вие добре знаете, скъпи мои приятели, че въпросното раздвоение преминава, така да се каже, през цялата духовна история на човечеството - че винаги са съществували философи - наричайте ги детерминисти, които приемат, че всичко, което става и в което сме включени чрез нашите действия, в което сме впрегнати чрез нашата воля, е строго предопределено; докато другите философи, недетерминистите, приемат противоположното: чрез своята воля, чрез своите идеи човекът може да се намеси в хода на развитието. Знае те също, че най-голямата крайност на детерминизма е фетишизмът, който толкова строго се придържа към вездесщата духовна необходимост, според която нищо, абсолютно нищо не би могло да стане в света, освен така, както е било предопределено, а човекът се включва само пасивно в общата съдба, на която е подчинен целият свят.

Вероятно, скъпи мои приятели, някои от Вас знаят, че навремето Кант състави една таблица на антиномиите, в която на едната страна винаги поставяше едно твърдение, а на другата страна - неговата противоположност, например на едната страна - твърдението „По отношение на пространството светът е безкраен“, а на другата страна - твърдението „По отношение на пространството света е краен“, за да покаже после, че с наличните понятия може да бъде доказано еднакво добре както едното, така и другото. Да, с еднаква си ла могат да бъдат доказани и двете твърдения: „По отношение на времето светът е безкраен“ или „По отношение на времето светът е краен, като ограден с дъски, а изобщо по отношение на времето светът има своето начало“.

Към тези въпроси, които Кант отбеляза в таблицата на антиномиите, принадлежи също и този, който току-що засегнахме. Следователно той знаеше и обърна внимание на хората върху това, че може да се докаже също така строго, правилно, както строго може да се докаже логически, че всичко, което става в света, включително и събития, свързани с хората, са белязани от една твърда необходимост; както също може да се докаже точно и строго, че човекът е едно свободно същество и че може да променя по някакъв начин нещата, като се намесва в тях със своята воля. Кант считаше тези въпроси като неразрешими за човешката познавателна способност, считаше ги като въпроси, надхвърлящи границите на човешката познавателна способност, защото логически може да се докаже с еднаква убедителност както положителното, така и отрицателното.

А сега, виждате ли, благодарение на обясненията, които съм излагал пред Вас години наред, Вие вече имате готовност да надникнете зад тази странна загадка, която стои пред Вас. Защото ние действително бихме могли да кажем: Загадъчен е дори самият въпрос, дали човекът е впрегнат в една необходимост, или пък освободен. Загадъчен е самият този въпрос, но несъмнено още по-загадъчно е това, че и двете тези могат да бъдат логически доказани. Вие въобще не можете да намерите опора вън от това, което наричаме Духовна наука. Само благодарение на Духовната наука човекът може да узнае нещо за тази тайна, за тази загадка, която лежи в основата на споменатите въпроси.

Този път ние ще напредваме съвсем бавно в нашите разсъждения. Как изобщо е възможно да съществува такава ситуация, че човекът да доказва нещо, а в същото време да доказва и неговата пълна противоположност? Все пак, когато сме доведени до подобен факт, ние установяваме известна ограниченост в обикновената човешка разсъдъчна способност, в човешка логика. Но нашето внимание се натъква на тази ограниченост в човешката логика също и при някои други обстоятелства. Тази ограниченост възниква навсякъде, където човек иска да пристъпи към света на безкрайното с оглед на своите понятия.

Мога да си послужа с един много прост пример. Ако човек иска да пристъпи към безкрайността с оглед на своите понятия, явява се нещо, което можем да наречем: едно пълно объркване в понятията. Искам да Ви разясня това с един прост пример. Трябва само да ме следвате в един може би малко странен за Вас ход на мислите. Представете си, че написвам на дъската едно след друго числата:

1,2,3,4,5,6,7 и т.н.

Да, аз бих могъл да продължавам до безкрайност: 1,2,3,4,5,6,7 и т.н., а после бих могъл да прибавя и една втора редица от числа, като срещу всяко от написаните числа отбелязвам неговата двойна стойност:

1	2
2	4
3	6
4	8
5	10
6	12

Така бих могъл да продължа до безкрайност. Но Вие ще се съгласите с мен: Всяко число, което се намира в дясната редица, съществува също и в лявата редица. В нея мога да подчертая числата 2,4,6,8. Погледне те още веднъж лявата редица: възможни са безкрайно много числа. Но в тази безкрайна редица се намират и числата, които стоят в дясната редица: 2,4,6 и т.н. Ако вземете подчертаните числа в лявата редица, тези подчертани числа са винаги половината от всички написани числа: всяко второ число е подчертано. Обаче когато ги подреждам сега в дясната редица, аз мога да продължавам с 2,4,6,8 и т.н. до безкрайност. По този начин отляво имам една безкрайност, а отдясно - друга безкрайност. Няма никакво съмнение, че отдясно имам толкова числа, колкото имам и отляво. И въпреки това: понеже всичко числа отляво могат да възникнат чрез подчертаване, дясната безкрайност е само половината от лявата. Сега е съвсем ясно: Отдясно аз имам точно толкова числа, а именно безкрайно много, както и отляво, защото на всяко число отляво съответствува едно число отдясно - и въпреки това броят на числата отдясно може да бъде само половина та на числата отляво.

Няма никакво съмнение, че щом навлезем в безкрайното, ние се объркваме в мисленето: въпросът, който възниква тук, не може да бъде решен сега. Защото, както е вярно това, че вдясно имаме наполовина толкова числа, колкото вляво, така е вярно, че вдясно имаме също толкова числа, колкото вляво.

Ето какво имате тук, и то дадено в най-проста форма. Така човекът стига дотам, че да си каже следното за своите понятия: Следователно аз не мога да прилагам тези понятия по отношение на безкрайното, по отношение на онова, което съществува вън от света на сетивата - безкрайното надвишава света на сетивата и се простира далеч извън неговите граници.

Не си мислете, че не можете да използвате тези понятия само за неограничената безкрайност, понеже Вие не сте в състояние да ги използвате също и за ограничената безкрайност, тъй като в ограничената безкрайност също се получава едно объркване.

Представете си, че сме нарисували един триъгълник, четириъгълник, петъгълник, шестоъгълник и т.н. Когато сме стигнали до стоъгълника тогава фактически ние сме много близко до кръга. Сега вече ние не раз-

личаваме добре малките отсечки една от друга. Ето защо Вие сте в правото си да кажете: Кръгът е един многоъгълник с безкрайно много страни. Когато имате един малък кръг, в него съществуват безкрайно много страни; ако имате един двойно по-голям кръг, в него също съществуват безкрайно много страни - и въпреки това те са двойно повече! Следователно няма нужда да отивате до неограничената безкрайност. Ще получите същото, ако вземете един малък кръг, който има безкрайно много страни, и един двойно по-голям кръг, който също има безкрайно много страни. И още - при обозримата безкрайност ще се натъкне те на нещо, което напълно обръква вашите понятия.

Но това, което току-що казах, е извънредно важно, скъпи мои приятели. Защото хората изобщо не държат сметка, че за своите понятия те разполагат само с определено поле, полето на физическия свят, където могат да ги приложат.

Виждате ли, на определени места хората се настройват много враждебно против нас - наскоро един пастор изнесе лекция против нашата Духовна наука, която - понеже вярваше, че това ще подействува особено силно върху слушателите - той завърши с едно изказване на Матиас Клаузиус. Това изказване на Матиас Клаузиус*2 гласи, че всъщност хората са само бедни грешници и съвсем не могат да знаят много неща и поради тази причина следва да се задоволят най-скромно с това, което вече знаят, без да търсят това, което не знаят. Въпросният пастор избра този куплет от едно стихотворение на Матиас Клаузиус, защото помисли, че може да го насочи срещу нас, понеже искаме да се издигнем над сетивния свят, докато Матиас Клаузиус ясно казва: Човекът е един беден грешник, който не може да се издигне над сетивния свят.

Но „случайно“, както обикновено се казва, един наш приятел прегледал това стихотворение на Матиас Клаузиус, като прочел също и предния куплет. И в предния куплет било написано, че човек може да излезе на полето и - въпреки че Луната представлява един пълен диск - когато още не е пълнолуние, той виж да само една част от Луната, въпреки че и другата част също е там; и така, в света съществуват много неща, за които човек би могъл да знае, че съществуват, стига той да насочи поглед към тях в подходящия момент. И тъй като Матиас Клаузиус искал да посочи, че не бива да се ограничаваме само в онова, което сети вата непосредствено ни показват: жалък грешник е този, който се оставя да бъде измамен от това, което сетивата непосредствено му показват. Ето как онова, което добрият човек цитира от Матиас Клаузиус, се оказва тъкмо против него.

Сетивният свят - стига да не приличаваме на въпросния пастор - често ни подсказва, че накъдето да обърнем нашия поглед, веднага след това ние

трябва да го обърнем и към другата страна, така че да коригираме едната страна чрез другата. По отношение на онова, което се намира извън сетивния свят, не съществува обаче никаква непосредствена корекция чрез сетивния свят: там съвсем не можем веднага да покажем другия куплет. И поради тази причина тогава се получава следното: човекът философствува съвсем свободно върху нещо и го смята за вярно, понеже то може да бъде доказано строго логически. Но противоположното също може да бъде доказано строго логически. Следователно днес можем да поставим пред нас въпроса - и всички следващи размишления следва да отговорят тъкмо на този въпрос: Как се получава така, че когато излезем извън сетивния свят, нашето мислене се обърква напълно? На какво се дължи въобще това, че можем да докажем дадено нещо, а също и неговата противоположност? Ние ще открием как това е свързано с факта, че човешкият живот е поставен в средата, в един вид равновесие между две противоположни сили, между ариманическите и луциферическите сили*3.

Несъмнено, човекът може да размишлява върху свободата и необходимостта и да вярва, че убедително доказана може да бъде само необходимостта. Обаче убедителното доказателство е причинено от самия Ариман. От една страна, когато се доказва едното, Ариман е винаги този, който подвежда и съблазнява човека. А когато се доказва другото, винаги Луцифер е този, който подвежда и съблазнява. Човекът винаги е изложен именно на тези две сили и ако не обърне внимание, че е поставен между тези две сили, той никога няма да разбере откъде се получава подобно раздвоение в човешката природа, каквото е това, което разглеждаме.

Но дори чувството за това, че в цялата еволюция на света наред с положението на равновесие съществува също отклонението на махалото надясно и наляво, на ариманическото и луциферическото отклонение, дори и това чувство е изгубено през 19 век; това чувство е умряло напълно. Днес, общо взето, всеки бива считан за душевно не напълно здрав човек, ако той говори за Ариман и Луцифер, нали? До това лошо положение се стигна всъщност едва в средата на 19 век. Защото един твърде духовит философ, Трандорф*4, написа още в средата на 19 век едно много хубаво съчинение тук, в Берлин, с което се опита да опровергае един духовник. Този духовник разпространил да, надявам се, че може вече да кажем това в нашите кръгове, - че не съществува никакъв дявол и че всъщност да се говори за дявола, това е ужасно суеверие. Ние говорим за Ариман. Тогава философът Трандорф написа против духовника една книжка, която е много интересна: „Дяволът, това съвсем не е някаква измислица“. Още през 50-те години на 19 век той се опита да докаже строго философски съществуването на Ариман.

Надявам се, че в хода на публичните лекции, които ще държа тук в близко време, ще мога да говоря върху този отзвук в духовния живот, който сега заглъхна напълно - върху теософското течение, което изчезна напълно в 19 век. За тези неща се е говорило до средата на 19 век, макар и под други имена. Самото чувство за това е изчезнало: но всъщност то е съществувало по един неуловим начин до 14-15 век, като трябваше да отстъпи за определено време на заден план по един естествен начин. Ние знаем, че Духовната наука съвсем не отрича - както често съм подчертавал - голямата стойност и голямото значение на развитие то на естествените науки. Обаче, за да се стигне до развитието на естествените науки, това беше обусловено от факта, че усещането, чувството за тази противоположност между Ариман и Луцифер, която може да бъде намерена само в духовната област, беше изгубено. Сега това чувство трябва отново да изплува над прага на човешкото съзнание. Обаче до 19 век финото усещане за тази противоположност беше нещо съвсем естествено.

Бих искал да Ви покажа с един пример как се оформиха нещата по отношение на Ариман и Луцифер, когато у хората все още съществуваше едно предчувствие за реалността на тези две Същества.

В Прага, върху общинската сграда на стария град, има един твърде забележителен часовник, изработен през 15 век. Този часовник действително е едно чудо. Първо, външно погледнато, той изглежда като слънчев часовник, но е построен толкова сложно, че на него е показано по един двоен начин - по стар чешки начин, както и по новото изчисление на времето - редуването на часовете. Редуването на часовете по старата чешка система започва от 1, съответно от 0 до 24, а това на по-късното време - само до 12. Винаги при залеза на Слънцето сянквидният показател - часовникът показвал часовете чрез образуваната сянка върху циферблата - е стоял на 1. Следователно въпреки различното време, при което Слънцето залязвало, часовникът винаги показвал 1 часа.

Обаче освен това часовникът винаги показвал кога настъпва Слънчево и Лунно затъмнение; той показвал също движението на планетите през небесните съзвездия; той бил толкова добре замислен, че показвал дори подвижните празници, т.е. кога в дадената година се пада примерно Великденът. Часовникът бил същевременно и календар. Върху него се отбелязвали датите и празниците от Януари до Декември: тук бил включен, както вече стана дума, и подвижният празник Великден. Чрез един вид стрелба се виждало кога се пада Великденът, а също така и кога се пада Петдесетницата.

Следователно за условията на 15 век часовникът бил едно истинско произведение на изкуството. Известни лица проучили как се било стигнало

до неговото построяване. Обаче наред с тази, така да се каже, проверена история, която съществува под формата на документ и може да бъде прочетена от всеки, има много други описания, произтичащи от една легенда, която се опитва да обясни забележителния случай с този часовник; как часовникът наистина е едно чудно изобретение, а, от друга страна, легендата се стреми да обясни как този часовник, построен от един несъмнено гениален майстор, винаги бил навиван и сверяван от самия него, докато той бил все още жив. Обаче след неговата смърт никой вече не бил в състояние да сверява часовника и напразно били търсени други майстори, които да го поддържат. Легендата разказва, че никога не се стигало до трайни резултати, докато накрая часовникът се оказал напълно повреден. Периодически се намирал един или друг майстор, който заявявал, че може да поправи часовника. Той наистина постигал това, обаче за съвсем кратко време, след което часовникът отново се повреждал.

Да, тези факти са отразени в една легенда и сега според тази народна легенда нещата стоят така: Един неук и прост човек стигнал чрез един особен небесен дар до способността да замисли и да построи този часовник. Единствено той знаел как може да бъде нагласяван часовникът. Легендата придава голямо значение на това, че майсторът бил напълно обикновен човек, който получил една дарба от небето, или, с други думи, проявил един вид гениалност, която получил направо от духовния свят. Но после станало така, че владетелят поискал този часовник да бъде уникален и да бъде притежание на неговата столица, Прага, като в същото време се постарал никой друг град да не разполага с такъв часовник. Ето защо той заповядал да ослепят гениалния майстор, който го построил, заповядал да му извадят очите. Тогава часовникарят се оттеглил някъде навътре из страната. Преди смъртта си той помолил отново да постави часовника в ред. И легендата разказва, че той се възползувал от този момент и чрез едно бързо, сръчно движение го привел в такова състояние, че вече никой не можел да го поправи.

На пръв поглед тази легенда изглежда съвсем непретенциозна. Обаче така, както е замислена, скъпи мои приятели, в нея живее един добър усет за съществуването на Ариман и на Луцифер и за равновесието между тях двамата. Помислете само с какъв тънък усет е замислена тази легенда. И ние можем да открием същия тънък усет в безброй много такива народни легенди. Да, в тази легенда ние виждаме един изключителен усет за съществуването на Луцифер и Ариман. Най-напред, нали така, имаме един вид равновесие: съответният човек получава като дар от духовния свят способността да построи нещо изключително. Тук имаме една проява на благодат. Човекът действително построява часовника

не от някакъв егоизъм. Тук не съществува никакво умуване, никакво мъдруване, понеже изрично е казано, че той бил един прост, неук човек. С това описание, като се обръща следователно вниманието, че става дума за един акт на благодат - следователно нито следа от егоизъм, и че „това бил един прост, неук човек“ - следователно никакво умува не, легендата иска да покаже, че в съответния човек не живее нищо от Ариман и Луцифер и че той се намира под влиянието на добрите, напредващи божествени Същества.

Обаче в душата на тогавашния владетел живее не друг, а именно Луцифер. Обхванат от егоизъм, той настоява въпросният часовник да е забележителност само в неговия град и поради тази причина заповядва да ослепят часовникаря. От една страна, тук имаме присъствието на Луцифер. Обаче поради това, че тук е самият Луцифер, става така, че той се свързва със своя брат Ариман. И чрез това, че часовникарят е ослепен, другият получава възможността с едно бързо и сърчно движение да нанесе една непоправима повреда. Това е дело на Ариман.

Следователно тук добрата сила, доброто същество е поставено между Луцифер и Ариман. Тази конструкция, изградена с толкова фин усет, ще намерите в много народни легенди, в най-простите народни легенди. Обаче чувството за това, че в целия многолик живот се намесват Ариман и Луцифер, беше напълно изгубено тъкмо в нашата епоха, когато непрекъснато трябваше да нараства убеждението, че например положителното и отрицателното електричество, положителният и отрицателният магнетизъм и т.н. са основните движещи сили в материалния свят. Постиженията на естествените науки се превърна в нещо забележително само защото усетът за духовния свят постепенно беше напълно изгубен. След малко ние ще видим как Ариман и Луцифер се намесват в това, което човекът нарича познание, кое то човекът по принцип нарича свое отношение към света, така че се поражда именно объркването, за което стана дума. И особено във въпроса, който засегнахме, това объркване проличава съвсем ясно.

Нека да си послужим, скъпи мои приятели, с един хипотетичен прост пример. Този пример бих могъл да взема както от великите световни събития, така и от ежедневиите случки. Ще си послужи с един извънредно прост пример. Да предположим, че двама-трима души се приготвят за излет. Те възнамеряват да предприемат едно пътуване, да речем, през един планински проход. Когато се пътува през един такъв проход, случва се примерно някъде горе да има надвиснала скала. И така, сега хората се приготвят за пътуването и искат да тръгнат в определеното време. Обаче кочияшът си поръчва още една халба бира, която му донасят със закъснение. Той закъснява да тръгне с пет минути. После сяда

в колата и компанията тръгва. Всички се отправят нагоре към планинския проход. И тъкмо когато стигат там, където се намира надвисналата скала, тази скала се откъсва, пада върху колата и премазва цялата компания. Хората загиват, а кочияшът остава незасегнат.

Да, виждате ли, тук сме изправени пред един точно такъв случай. Сега Вие ще попитате: Има ли кочияшът някаква вина за трагедията, или тук е в сила една абсолютна необходимост? Беше ли абсолютно необходимо тези хора да бъдат сполетени от нещастieto? И дали мудността на кочияша беше само донякъде вплетена в тази необходимост? Или бихме могли да мислим, че ако кочияшът би бил точен, пътниците нямаше да бъдат засегнати от падналата скала, понеже в този случай те щяха да изпреварят момента на срутването, макар и с няколко секунди?

Ето как в областта на всекидневния живот рано или късно възниква големият въпрос за свободата и необходимостта, който е вътрешно свързан с това, което наричаме „виновност“ или „невинност“. Естествено, ако всичко подлежи на някаква абсолютна необходимост, тогава не бихме могли да говорим за вина на кочияша, а бихме могли само да кажем: Необходимо е било именно тези хора да понесат смъртта.

На този въпрос ние се натъкваме на всяка крачка в живота. Той принадлежи към най-трудните въпроси. Към въпросите, в които, ако искаме да ги разрешим, веднага следва да се намесят Ариман и Луцифер. Когато се опитаме да разрешим този въпрос, първоначално се намесва Ариман и това ще се разбере в хода на следващите лекции.

Но, скъпи мои приятели, сега ние трябва да поемем по един път, напълно различен от този, по който обикновено се тръгва. Когато хората започват да търсят разрешението на този въпрос. Виждате ли, Когато човек се заема с разрешаването на такъв въпрос, той най-напред си казва: Ето сега аз ще проследя цялата верига от събития - кочияшът закъснява... Колата тръгва... скалата пада и т.н. Когато човек проследява подобна верига от събития, той си задава въпроса: Има ли тук, в самата основа на случката, някаква необходимост, или пък всичко би могло да стане и по друг начин? Тогава той насочва своя поглед единствено върху външните събития. Той вижда събитията в тяхната последователност и в условията, при които те се разиграват на физическия свят. Но човекът е склонен към подобни размишления само тогава, когато е настроен материалистично и взема в съображение само физическото тяло на човека. Той казва: онова, което виждаме и узнаваме за човека, то наистина съществува. Подобен тълкувател не пристъпва от физическото тяло към така нареченото етерно тяло*5 и ако е истински, твърдоглав материалист, той се присмива и се подиграва, ако някой започне да твърди, че в основата на физическото тяло стои едно по-fino етерно тяло. Тук аз

няма да се спирам на излишни подробности. В хода на годините ние се убедихме, че не бива да говорим единствено за човешкото физическо тяло, без да сме изяснили за себе си как стои въпросът с човешкото етерно тяло.

Може би, скъпи мои приятели, мнозина от Вас не са си задавали въпроса: Но как стоят нейната с другия свят, който се намира въвн от човека, със света, в който стават обичайните световни събития и процеси? На истина, ние говорихме също и за други неща в този свят: че когато човек използва само физическите си сетива, той изобщо не стига до предчувствието, че физическият свят също е изпълнен с онези свръхсетивни Същества, които срещаме и при човека. При това имаме етерното тяло - по-рано го наричахме с името елементарно тяло - навън в природата, и изобщо във външните физически процеси имаме едно редуване между самите тях и процесите, които стават в елементарния, или етерен свят. Тези две неща вървят напълно успоредно. Навсякъде и по всяко време във физическите процеси се намесват онези процеси, които се разиграват в етерния свят. И така, ние можем да предположим: Както е вярно, че когато по отношение на човека казваме „той има физическо тяло“, това е до голяма степен едностранчиво и следва да добавим, че той има и своето етерно тяло, така също можем да предположим, че същото се отнася и за външните процеси. Това, което възприемаме първоначално с нашите физически сетива и с нашия физически ум, е само едното. Обаче в неговата основа стои нещо, което е аналогично на човешкото етерно тяло. В основата на всеки външен физически процес действително стои един по-фин, по-висш процес. Виждате ли, има много хора, които имат определен усет за тези неща. Може да срещнете този усет по два начина. Вероятно сте изпитвали от личен опит или други хора са споделяли с Вас следното: един човек е минал през някакво изпитание, прекарал е някакъв труден период от своя живот. Но после той идва при Вас... или това може да сте Вие самите, и тогава си казвате: Да, но аз имах чувството, че през тези дни, когато се случи това с мен, с мен се случи и нещо съвсем друго. Аз съм убеден в това, как по-дълбоките натура могат да имат едно такова чувство, че събития, които съвсем не се разиграват на физическото поле, все пак могат да са изключително важни За по-нататъшния им живот. Че нещо е станало с тях, това е само едното. Други хора стигат още по-далеч: те се убеждават в тези неща благодарение на едни или други сънища. Някой сънува при мерно, че е притиснат от една скала. После той се пробужда и си казва: това е само някакъв символ; вероятно с моята душа е станало нещо важно. Много често човек се убеждава, че нещо е станало с душата му, не толкова от това, което наблюдава във физическия свят, колкото от това, което му загатват неговите

сънища. В тези случаи човекът се издига с една степен по-високо, било то в познанието, в закаляването на волевата природа или пък в облагородяването на чувствата. В лекциите, които неотдавна държах тук, аз посочих, че с това което човекът знае чрез своя Аз, той докосва само една част от това, което става с него, и че вътре в него неговото астрално тяло знае много повече. Вие си спомнете, че аз обърнах вниманието Ви върху този факт. Несъмнено, астралното тяло знае За много неща, които стават с нас в свръхсетивната област и които остават невидими в сетивния. Сега ние стигаме до онзи момент, когато трябва да признаем, че в свръхсетивната област с нас постоянно става нещо. Когато движа ръката си, физическото движение е само една част от целия видим процес, а под този физически процес е налице един етерен процес, един процес на моето етерно тяло; по същия начин и всеки външен физически процес е протакан от един по-фин, елементарен процес, от нещо, което върви успоредно с външния процес и което протича в свръхсетивния свят. Не само Съществата са протакани от нещо свръхсетивно; цялото Битие е проникнато и протъкано от невидими свръхсетивни сили.

Сега си припомнете нещо друго, което аз многократно съм подчертавал пред Вас, макар и то отчасти да изглежда твърде парадоксално. Аз многократно съм посочвал как в духовната област често пъти съществува противоположното на това, което съществува тук, във физическата област - не винаги, обаче твърде често, така че когато тук нещо е правилно за физическия свят, за духовния свят истината може да изглежда напълно различна. Отново подчертавам: не винаги е така, обаче твърде често. В хода на годините аз съм споменавал много случаи, за които е трябвало да признаем: Да, в духовния свят става именно противоположното на това, което бихме предположили, че става, изхождайки от условията на физическия свят, в които се намираме.

А сега нека да се върнем на моя пример: когато виждаме една компания, тръгнала на екскурзия с колата си, да минава под една скала, която се срутва и премазва всички - това е едно физическо събитие. Обаче успоредно с това физическо събитие, един вид вътре в него - както и нашето етерно тяло е вътре в нас, възниква едно свръхсетивно събитие. И сега идва ред да се убедим в следното: Свръхсетивното събитие може да бъде пълната противоположност на това, което става тук, във физическия свят. Ако човек не внимава достатъчно, тук се поражда един източник на много заблуждения. Защото, представете си, че може да се случи например следното: Когато някой е стигнал до атавистичното ясновидство" и има един вид второ виждане, с него може да се случи следното: да предположим, че една компания тръгва на екскурзия, обаче в последния момент един от участниците се отказва. И това е именно една личност,

която притежава „второто“ виждане. Тази личност не тръгва с другите. След известно време тя получава една визия. В тази визия на въпросната личност може да се открие някакво събитие. Естествено, тази визия може да открие как другите лица от компанията са подмазани от скалата, но визията или видението би могло да бъде от съвсем друго естество, в смисъл, че този ясновидец, може да види (всичко зависи от неговата предразположба) например, че с тези хора се случва нещо, при което те изпитват някакво особено голямо щастие. Да, би могла да се получи визията за едно изключително щастливо събитие. И чак после съответната личност би могла да научи, че компанията е загинала по един толкова трагичен начин. Всичко това би могло да се случи тогава. Когато атакисичният ясновидец, би съзрял не това. Което става на физическото поле - нещо. Което също би могло да се случи, а когато той би съзрял онова. Което се разиграва като успоредно протичащо събитие в астралното поле, и че може би в момента, когато въпросните лица напускат вече физическия свят, те са призовани за някаква особена мисия в духовния свят и сега тя ги изпълва с качествено нови сили за един нов живот в духовния свят. Накратко казано, съответната личност би могла да възприеме събитието в свръхсетивните светове, протичащо точно в противоположната посока. Да, точно тази противоположност често се оказва един неоспорим факт. Действително, случаят може да бъде такъв, че тук, на физическото поле, да се случи някакво нещастие, докато в свръхсетивния свят това нещастие да отговаря на едно изключително голямо щастие за съответните души.

А сега някой, който счита себе си за по-умен от мъдрото ръководство на света - и такива хора има, би могъл да каже: Ако аз управлявах света, никога не бих тласнал душите към някакво щастие в духовния свят, наказвайки ги в същото време с едно нещастие тук, във физическия свят! Аз бих постъпил много по-добре!

Естествено, на такива хора винаги може да се отговори: Да, лесно е за разбиране, че на физическото поле човек винаги може да бъде заблуден от Ариман. Но все пак мировата мъдрост знае повече за нещата. Онова, което ни предстои тук може да бъде от такова естество, че с оглед на задачата, която израства сега за душите в духовния свят, е необходимо тъкмо това изживяване тук на физическото поле, за да насочат те, така да се каже, своя поглед към въпросното физическо събитие и да извлекат от него нужните сили. Или с други думи, тези две събития, физическото събитие и духовното събитие, са по необходимост взаимно свързани за онези души, които са въввлечени в дадената ситуация.

И така, ние можем да приведем хипотетични примери от всякакъв вид за това, как тук, на физическото поле, се разиграва някакво събитие, но и

че съществува едно етерно тяло на същото това събитие, с други суми, едно елементарно, едно свръхсетивно събитие, което е свързано с физическото. Накратко: ние не бива да се придържаме само към общото твърдение на пантеистите, като казваме, че в основата на физическия свят стои един духовен свят, а трябва да разглеждаме нещата конкретно - при всяко отделно физическо събитие трябва да бъдем наясно върху следното: в неговата основа стои едно духовно събитие, едно истинско духовно събитие и само взаимното допълване между физическото и духовното събитие дава едно цяло.

Но сега, виждате ли, когато проследяваме събитията на физическото поле, ние стигаме дотам, че обгръщаме тези събития в едни или други мисли. И когато проследяваме събитията на физическото поле, ние действително стигаме дотам, че за всяко събитие търсим определена причина, съобразявайки се с причинно-следствените закони. И това не може да става по друг начин. Навсякъде за едно следствие ние търсим съответната причина. Когато нещо е станало, ние винаги търсим причината. Но това означава: ние търсим необходимостта. Нали така, при простия пример, които избрах - ако постъпите с нужната педантичност. Вие бихте могли да си кажете: Ето, тези хора бяха заедно. Те взеха решение да тръгнат в точно определено време. Но когато се опитам да проследя защо кочияшът се забави, аз ще тръгна да търся причината по различни пътища. Първо, нали така, ще се спра на кочияша и защо той е бил възпитан така, че е станал един бавен и муден човек. После ще разгледам различните обстоятелства, поради които неговата халба бира е закъсняла. Тук навсякъде ще срещна цяла верига от причини. Аз вече посочих как едно обстоятелство се намесва в другото, така че нещата не биха могли да се разбият по някакъв друг начин. И постепенно аз ще стигна дотам, че напълно да изключа свободната воля на кочияша, защото, когато за всяко следствие имаме съответната причина, в това се включва също и всичко онова, което човекът върши. Нали така, кочияшът си поръчва още една халба бира може би защото на младини е бил твърде малко наказан и бит. Ако беше бит повече, нещата едва ли биха протекли така. Следователно ние навсякъде опираме до връзката между причина и следствие.

Този факт обаче е свързан на свой ред с обстоятелството, че нашите понятия са валидни само в условията на физическия свят. Защото, помислете само, че когато искате да разберете нещо, тогава една мисъл задължително трябва да произтича от друга, т.е. Вие сте заставени да разбиете едното звено на веригата от другото. Присъщо за природата на понятията е, че едното трябва да произтича от другото. Друг начин няма. Обаче всичко онова, което на физическото поле е нагледно и съобразено с по-

нятията - то веднага се променя, щом се издигнем в най-близкия свръхсетивен свят. Там вече нямаме работа с причини и следствия, а със Същества. Там се намесват именно Съществата. Във всеки момент се намесва някакво друго духовно Същество, което или помага, или пречи. Там съвсем нямаме работа с това, което можем да проследим чрез нашите понятия. Ако бихте искали да проследите с понятия именно това, което става в духовния свят, би могло да се получи следното. Вие бихте могли да размишлявате така: Ето, сега аз стоя тук. Несъмнено, аз съм стигнал дотам, че виждам някои от събитията в духовния свят. След малко се появява някакво Същество от така наречените Гноми*7, после идва друго от категорията на Силфите, после идва трето Същество... Сега тук имам целия сбор от тези Същества. Сега се стремя, нали така, отново да проуча и да разбера действията, които следват. Несъмнено, на физическото поле това става понякога твърде лесно: Когато някой удари една билиардна топка по определен начин, той знае накъде ще се отправи другата, която понася удара: посоката лесно може да се предвиди. Обаче в духовния свят никому може да се случи следното: Там, когато сте видели въпросните Същества и знаете - да, това е един Гном, той се подготвя така, като че ще постъпи по един начин, но после предприема нещо съвсем друго... Вие сте проучили тази визия основно и да приемем, че сте я разбрали. В следващия момент идва друго Същество и променя цялата работа; или пък едно Същество, което сте включили във Вашата сметка, отлита, изчезва, не взема повече никакво участие в работата... В духовния свят всичко зависи от Съществата. Там съвсем не може да обясните всичко с Вашите понятия, както правите това на физическото поле. Това е изключено. Там не съществува каквото и да е обяснение, опиращо се на понятията. Задружните действия протичат по съвършено друг начин там, в духовния свят, там сме свидетели на една непрекъсната смяна на духовните събития, които протичат успоредно с физическите събития.

И сега ние трябва да разберем следното: в основата на нашия свят стои един друг свят, за който не бива само да предполагаме - по отношение на нашия свят, че той е просто духовен свят, а за него трябва да предположим, че там съществува един съвършено друг род връзки между събитията; и че с начина, по който използваме нашите понятия, за да обясняваме или да доказваме това или онова, там, в конкретните ситуации на духовния свят, ние не можем да сторим нищо.

Така ние виждаме как двата свята се проникват взаимно: единият свят, който може да бъде вплетен в понятия - и другият свят, който не може да бъде вплетен в понятия, а може да бъде само съзерцаван. Това, което посочвам тук, отива още по-далеч, скъпи мои приятели. Обаче хората не

обръщат внимание на тези неща. Представете си само как някой вярва, че може да докаже всичко и че е валидно само доказаното твърдение - този човек може да изпадне в следното положение. Той може да си каже: Ето, всичко трябва да бъде доказано, а това, което не е доказано, то няма никаква валидност. Следователно в хода на историята всичко трябва да бъде доказвано. Или, с други думи, аз трябва само да напрегна моите мисли и тогава ще мога да докажа например дали някога е съществувала, или не Мистерията на Голгота. И много близко до ума на днешните хора е да заявят: Щом не може да се докаже, че е съществувала Мистерията на Голгота, тогава тази Мистерия на Голгота е направо една безсмислица, тя въобще не е съществувала!

Но какво мислят поначало хората за доказателствата? Те предполагат, че се тръгва от определено понятие, преминава се през следващите понятия и въпросът е доказан. Обаче на такъв вид доказателства се подчинява само физическият свят. Другите светове въобще не се подчиняват на такива доказателства. Защото, ако бихме могли да докажем, и то от гледна точка на необходимостта, че Мистерията на Голгота е трябвало да се случи на всяка цена, тогава от нашите понятия би трябвало да следва: тя няма нищо общо с едно свободно действие! В този случай Христос би трябвало да слезе от Космоса на Земята защото човешките понятия изискват това от него и в известен смисъл го принуждават. Обаче Мистерията на Голгота е едно свободно действие, което не може да бъде логически доказано. Все някога трябва да се замислим върху този важен факт.

Същото се получава, когато хората искат да докажат, че „Бог е сътворил света“. Така размишляват те и по-нататък в своите понятия. Обаче, за да „бъде сътворен светът“, това би могло да стане само под формата на едно свободно дело от страна на Божественото Същество! Оттук следва, че човекът не може да докаже това свободно дело чрез онази необходимост, която е присъща на човешките понятия, а той трябва чисто и просто да го види, ако иска да стигне до него.

Следователно тук се докосваме до нещо много важно, скъпи мои приятели: че дори съседния свят, който пронизва нашия като един свръхсетивен свят, съвсем не цари онзи порядък, който можем да обхванем с понятията и с тяхната доказателствена сила; там е валидна една визия, едно виждане, в което цари съвсем друг порядък на събитията.

Точно дотук исках да доведа нещата в тази лекция, а в другиден - следващия четвъртък в 8 часа, ще продължим по-нататък. Днес бих искал да завърша със следните думи:

По време на Коледните лекции, скъпи мои приятели, аз обърнах вниманието Ви върху това, как именно днес възникват такива противоположни неща, при които човешкото мислене се обръква напълно. Помислете

само, че наскоро излезе една Книга от големия природоизследовател Ернст Хекел: „Мисли за вечността“. Аз вече посочих редица важни особености, до които днес достигат и много други хора, водени от една дълбока загриженост за днешните трагични събития. Помислете само, че днес има хора - върху този факт ще говорим по-нататък във връзка с разглежданата тема, като днес казвам тези думи само като един увод, - които, изхождайки именно от трагичните събития, които се отразяват по един толкова ужасен начин върху човешката душа, отново стигат до едно истинско задълбочаване на тяхното религиозно свето усещане. Те си казват: Ако в основата на нашия физически свят не би стоял един свръхсетивен порядък, как би могло да се обясни всичко онова, което става днес. Да, изключително много хора отново стигат до едно религиозно задълбочаване. Не е нужно да Ви излагам хода на техните мисли, то е толкова близо до ума, че може да бъде забелязано от всеки. Хекел обаче стига до един друг ход на мислите - и изразява това в своята книга „Мисли за вечността“, която току-що излезе. Той казва следното: Хората заявяват, че вярват в безсмъртието на душата. Съвременните събития обаче ясно доказват, че такава вяра в безсмъртието на душата е нещо невъзможно, че всеки ден загиват хиляди хора по силата на една чиста случайност. Как може тогава един разумен човек да вярва, че по отношение на такива събития може да става дума за безсмъртие на душата? Как може да цари тук някакъв по-висш ред?

Следователно онова, което става сега по един толкова потресаващ начин, за Хекел е доказателство в подкрепа на неговата теза, че не може да се говори за безсмъртие на душата.

Всички тези неща са свързани с това, скъпи мои приятели, че днес хората не могат да стигнат до никаква яснота относно дълбоката връзка между света, които стои пред техните сетива и пред техните физически разум, и свръхсетивния свят - и щом стигнат до тези неща, те изпадат в едно пълно мисловно объркване. Обаче въпреки всичко онова, което нашето време поражда като беди и разочарования, то ще доведе все пак и до едно задълбочаване на душата, до едно отвърщане от материализма. И с цената на известни душевни усилия ние отново трябва да стигнем до едно безпристрастно изследване на света, до едно ново познание, което допълва сетивните събития, така че да има поне малка група хора, която може да предположи: всички страдания, всички болки, през които хората минават днес на физическото поле, в целия напредък на човечеството те са само едната страна - на една друга, на една свръхсетивна страна на нещата.

Ние вече описахме доста подробности от тази свръхсетивна страна. През следващите дни ще добавим и други гледни точки. Обаче пред нас пос-

тоянно застава това, че когато върху напоените с кръв бойни полета на Европа се възцари мирът, трябва да съществува и една малка група от хора, която да чува, духовно да чува, да предчувствува духовно онези послания, които тогава ще се изливат от духовните светове към умиротвореното човечество. Защото ще се окаже вярно, дълбоко вярно, и ще се утвърди като непоклатима истина това, което сега непрекъснато повтаряме в душите си:

"От смелостта на войните,
От кръвта на битките,
От мъката на изоставените,
От жертвите на народа
Ще израсне духовен плод
Щом душите съзнателно насочат
Своята сила в царството на Духовете."

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 27. Януари 1916

Нека отново да си спомним за онези, които се намират по бойните полета на Европа:

Духове на Вашите души, Вие, бдящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на Вашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Земята,
И слята с Вашата мощ.
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

А за онези, които вече са минали през Портата на смъртта в резултат на тези трагични събития, нека кажем:

Духове на Вашите души, Вие, бдящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на Вашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Сферите,
И слята с вашата мощ.
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

А онзи Дух, който ние търсим чрез нашето духовно-научно познание и който чрез Мистерията на Голгота пренесе себе си в жертва за спасението на Земята за спасението на хората, нека Той бъде непрекъснато с Вас, докато решавате Вашите трудни задачи.

Скъпи мои приятели! Завчера се опитах да насоча вниманието Ви върху една от най-големите загадки относно тайната, свързана с необходимостта и свободата в мировите процеси и в човешките действия. Първоначално аз се постарах - а и днешната лекция ще следва същата посока - да обърна вниманието Ви върху цялото значение и огромната трудност на тази мирова и човешка загадка. Вие помнете, че аз си по служих с един прост пример. Нека да повтора: Да предположим, че една група хора, една компания пред приема пътуване през един планински проход, където се намира една надвиснала скала, като времето за тръгване било точно определено, обаче от небрежност кочияшът пропуснал да тръгне навреме и закъснял с пет минути. Ето защо компанията стигнала до опасното място точно в момента, когато скалата се срути ла. Хората били затрупани и всички загинали. Разсъждавайки формално и външно (изрично подчертавам, разсъждавайки формално), трябва да кажем: поради мудността на кочияша, следователно поради една малка подробност и по вина на един отделен човек, всички биват затрупани и загиват. Последния път аз напомних, че не бива да пристъпваме прибързано и с помощта на нашето обикновено мислене да се заемаме с една такава загадка, като вярваме, че можем да я решим. Обърнах вниманието Ви и върху това, как човешкото мислене, което ние засега прилагаме само с оглед на физическото поле, е свикнало да се съобразява единствено с условията на физическия свят и както се обърква напълно, когато в една или друга степен се окаже извън физическия свят. Днес бих искал да продължа по-нататък и отново да говоря върху важността на тази загадка. Защото едва по време на следващата лекция, която ще изнеса тук в неделя, ние ще се приближим до един вид решение на целия този проблем: а именно когато го обгърнем с поглед в цялото му значение и с оглед на човешкото познание: когато например обгърнем с поглед как по отношение на най-трудните житейски проблеми бихме могли да навлезем в едно напразно мъдрува не, в едно объркване на мислите, така сякаш попадаме в една гъста гора, където смятаме, че вървим в правилната посока, докато всъщност се въртим в един кръг. Едва когато видим, че отново сме стигнали до изходната точка, ние разбираме нашата грешка. Аз посочих, че този важен проблем е свързан с това, което наричаме сили на Ариман и Луцифер в мировите процеси, и с това, което човек открива в своите действия, в своите мисли, чувства и воля. Отбелязах също, че все още може да се види, как до 15 век хората все пак имаха едно

чувство за това, че както в при родните процеси действуват положителното и отрицателното електричество, така и тогавашните хора виждаха ариманическите и луциферическите сили, макар и да не изговаряха точно тези имена. По този повод аз обърнах вниманието Ви върху един привидно отвлечен, абстрактен пример: часовникът върху сградата на кметството в стара Прага, който бил така изкусно замислен, че функционирал не само като часовник, а и като един вид календар, така че върху него можело да се прочете като в отворена книга всяко важно събитие: върху него се виждало например движението на планетите, виждали се Слънчевите и Лунните затъмнения, виждало се кога точно настъпват и кога точно свършват. Накратко казано, един майстор с голям художествен усет създал велико произведение на изкуството. После аз посочих, че някои документи потвърждават следното: въпросното произведение на изкуството било създадено от известен университетски професор, но този факт в случая не ни бърши работа, понеже става дума за процеси, които са станали на физическото поле. Обаче аз подчертах пред Вас и друго - как народът създал една легенда, в която вложил чувството, че в едно такова събитие се намесват както ариманическите, така и луциферическите сили; легендата, че този часовник бил създаден с един голям художествен усет от един необразован човек, който получил дарбата си чрез едно божествено вдъхновение. А по-нататък легендата разказва: обаче владетелят държал този часовник да бъде притежание единствено на неговия град, не искал да допусне и другаде по земята да има нещо подобно. Ето защо той заповядал да извадят очите на майстора. Сега слепецът се оттеглил някъде и заживял напълно самотен. Едва когато усетил, че приближава последният му час, той поискал разрешение да докосне часовника и тогава чрез едно бързо и сръчно движение повредил часовника, който никога вече не можел да бъде поправен.

В тази народна легенда ние долавяме как, от една страна, е налице усетът за луциферическия принцип, за онзи луциферически принцип у владетеля на града, който искал да има часовника единствено за себе си, един часовник, който можал да бъде построен само благодарение на Божията милост, и който следователно бил създаден с помощта на вдъхновението, получено от добрите, напредващи божествени Същества; и как после, щом се появява Луцифер, веднага идва и Ариман, понеже фактът, че ослепелият майстор повредил часовника чрез едно сръчно движение, всъщност е проява на Ариман. В момента, когато на арената за става Луцифер - обратното също може да се случи, - тогава веднага се появява и Ариман. Обаче фактът, че не само народът е доловил в тази легенда част от природата на Ариман и Луцифер, може да се потвърди и от нещо друго. И това се вижда оттам, че майсторът също поискал да

вложи в устройството на часовника част от ариманическите и луциферическите сили. Припомнете си устройството на часовника: Освен всичко, което описах като едно чудно произведение на изкуството, този часовник показва и нещо съвсем различно. Освен всичко онова, което е вложено в часовника като циферблат, стрелки, кръга на планетите и т.н., от двете страни са поставени определени фигури - от едната страна образът на смъртта, а от другата страна още две фигури: един човек, държащ в ръцете си кесия с пари, които дрънчат; другата фигура представлява един човек, пред когото има огледало, така че той винаги може да се оглежда в него. Така в тези две фигури е изобразен по един изключително сполучлив начин самият човек, чийто душевен живот е обърнат към външния свят: богатият скъперник, ариманическият човек и луциферическият човек, пред когото е поставено огледалото и който постоянно призовава силите на своята суета, на своето честолубие; човекът, пред когото стои огледалото, непрекъснато може да вижда своя собствен образ. Следователно самият майстор на часовника противопоставя ариманическите и луциферическите сили, а от другата страна изобразява смъртта - това е уравнивяващият фактор - за него ние ще говорим допълнително, - с други думи онова, което трябва да звучи като предупреждение, че човекът се издига над сферата, в която царуват Ари-ман и Луцифер, единствено чрез постоянната смяна на живота между смъртта и раждането и живота, протичащ между раждането и смъртта. Следователно ние виждаме как в самия часовник по един чуден начин е подсказано следното: да, на времето е съществувал един дълбок усет за Ари-ман и Луцифер.

Но този усет за ариманическото и луциферическото начало ние трябва отново да пробудим у себе си, ако искаме да стигнем до едно правилно решение на посочения труден въпрос. И всъщност светът винаги застава пред нас в една двойственост. Да насочим поглед към природата. Онова, което е само природа, винаги застава пред нас под формата на една или друга строга необходимост. Ние дори знаем, че идеалът на природоизследователя е този, да изчисли математически всички възможни бъдещи събития, опирайки се на миналите. Този идеал е валиден за всички природни явления: Да се направи същото, каквото правим по отношение на Слънчевите и Лунните затъмнения, които могат да бъдат предварително изчислени според констелациите на небесните тела. Ето какво чувствава човекът: доколкото е застанал пред природните явления, той стои пред една строга необходимост, пред една абсолютна необходимост. И тъкмо от 15-16 век насам хората свикнаха да приемат тази строга необходимост изобщо като модел. За едно цялостно разглеждане на света. Ето как постепенно се стигна дотам, историческите събития

също да бъдат разглеждани като процеси, проникнати от една строга необходимост.

Обаче при разглеждане на историческите събития се налага да вземем под внимание следното. Нека да се спрем на едно събитие, което е напълно независимо от ситуацията, в която се намираме. Да вземем например историческото явление „Гьоте“. До известна степен ние изпитаме потребност да разглеждаме едно такова явление, каквото представлява Гьоте, и всичко онова, което той е създал, като подчинено на една строга необходимост. Но тук може да дойде някой и да каже: Да, но припомнете си, че Гьоте се е родил на 28 Август 1749 година: и ако в това семейство не би се родило това дете, какво би се получило тогава? Бихме ли имали ние Гьотевите съчинения? И тогава някой би могъл да припомни, че самият Гьоте обръща внимание върху обстоятелството, че е бил възпитан по един твърде особен начин от своя баща и своята майка и как всеки един от тях е дал принос за всичко онова, в което Гьоте се превърна по-късно. Ако той би бил възпитан по друг начин, щяха ли да възникнат тогава неговите съчинения? И нашият поглед отново се насочва към срещата на херцога Карл Август от Ваймар с Гьоте. Ако той не би го поканил в своя двор, ако не беше му предложил външните условия на живот от 70-те години нататък, щяха ли да възникнат тогава останалите съчинения? Или с други думи: Не би ли могло да се получи така, че Гьоте да стане един най-обикновен министър, ако той беше възпитан по друг начин в дома на своите родители и ако още тогава в него не напираше поетическият порив? Как би изглеждало онова, което от Гьоте насам се превърна в най-ценното съдържание на немската литература и изкуство, ако нейната бяха протекли по друг начин?

Всички тези въпроси наистина могат да бъдат поставени и тогава загадката отново застава пред нас в цялата си тайнственост. Разрешението на тази загадка съвсем не е лесно. Ако отидем още по-нататък, възникват и други въпроси. Да насочим отново поглед към онзи човек на изкуството, който построил споменатия часовник върху кметството в стара Прага. Той постави там две фигури: богатия скъперник с кесията пари, после суетния човек и срещу тях двамата - смъртта. Сега ние бихме могли да кажем: Да, майсторът - часовникар действително извърши едно голямо дело. Но когато изричаме тези думи, ние посочваме една причина за безкрайно много следствия, за безкрайно много възможни следствия. Защото, представете си живо следната картина: колко много хора са стояли изправени пред този чуден часовник, гледали са фигурата на скъперника, фигурата на суетния човек, чийто образ непрекъснато се отразява в огледалото! И колко много хора са видели и другото постижение на големия майстор: а именно, че когато трябвало да удари точният час,

първо се раздвижвала смъртта, която съпровождала удара на часовника с помощта на един специален механизъм, другата фигура също се раздвижвала: и сега смъртта правела знак на скъперника, намиращ се от другата страна, и скъперникът също отвърщал с един знак. Всичко това можело да бъде видяно като на длан и правело дълбоко впечатление върху всеки, който заставал пред часовника. Гледката действително пораждала едно дълбоко впечатление. Това се вижда от факта, че народната легенда отива още по-нататък, като добавя нещо извънредно странно: Смъртта, представена като скелет, винаги отваряла уста, когато трябвало да удари часът, изтраквала със зъби и народната легенда допълва: кога то човек гледал в тази посока, той виждал как от устата на смъртта се показало едно врабче, чийто единствен копнеж бил да литне отново в небесните простори; но всеки път, когато искало да направи това, устата се затваряла и то отново останало вътре в продължение на цял час. Народът свързал една много духовита, остроумна легенда с описаното отваряне на устата, искайки да покаже какво голямо значение има това, което ние обозначаваме с абстрактната дума „време“ или с абстрактния израз „напредване на времето“. Няма съмнение, че тук народната легенда се докосва до една изключително дълбока тайна.

А сега да си представим, че пред този часовник би могъл да застане един точно определен човек. Спирайки се върху тази народна легенда, аз исках да покажа за колко много неща би могъл да помисли човек в този момент - и то не само да помисли, а пред погледа му да възникнат съответни образи - едно такова врабче не може да бъде измислено току-така от човешкия ум - естествено, хората са заставали там пред този чуден часовник и са виждали това врабче имагинативно, като една имагинация. Исках само да намекна за това. Но нека да продължим, бих казал, нататък с по-рационалистичен тон. Там пред часовника може да се изправи един точно определен човек, който се намира в такъв момент от своя живот, когато би могъл да се отклони от правилния път и да извърши нещо неморално: В този час смъртта прави знак на богатия, който е станал напълно зависим от своето богатство, прави знак и на суетния; и чрез впечатлението, което получава, въпросният човек би могъл да бъде предпазен от някакво прегрешение, което е можел да извърши.

Но можем да си представим и нещо друго: часовникарят, който е създал това чудно произведение на изкуството с помощта на едно истинско вдъхновение от духовния свят, всъщност е направил много добрини. Защото пред това художествено произведение вероятно са стояли много хора и по този начин са станали малко или много по-добри в морален смисъл. Бихме могли да кажем и следното: Колко благоприятна е Кармата на този човек, който можа да породи благотворни душевни въз

действия у толкова много хора. Колко добри въздействия е предизвикал майсторът, създавайки тези фигури! Бихме могли да размишлява ме върху Кармата на този човек на изкуството по следния начин: Колко благоприятна изглежда неговата Карма поради това, че той изобрети този часовник и постави там образа на смъртта, на Ариман и на Луцифер! И в хода на една такава интерпретация някой би могъл да добави: Ето, съществуват хора, които чрез едно свое деяние поражда цяла верига от правилни и морално добри действия. Тази верига от добри действия трябва да бъде включена следователно изцяло в тяхната Карма. И сега човек би могъл да попита: Да, и как би трябвало да замисля аз всяко едно от моите действия, за да се роди от тях една такава верига от добри дела?

Тук виждате предпоставките за едно такова мислене, което лесно може да се обърка. Човекът иска да знае: Как мога да насоча аз моите действия, за да бликне от тях един такъв поток от добри дела? Пълен абсурд е, нали така, ако искаме да превърнем това в един принцип на живота. Някой би могъл да заяви: Един такъв поток от добри дела извира от това, което този човек е постигнал. Тогава може да дойде някой друг и да каже: Не, аз лично проследих донякъде историята с този часовник и не открих нищо за подобни въздействия. Този човек може да е песимист и да каже: Нашата епоха е лоша. Днешните хора съвсем не стигат до подобни идеи, когато стават свидетели на подобни неща. В повечето случаи аз видях нещо свършено друго: Видях как там идваха хора, които са изпълнени с един вид демократично чувство: омраза против всяка форма на богатство, омраза, която все още беше непроявена. Такъв човек заставаше там и виждаше как смъртта прави знак на богатия скъперник, а той отвръща с подрънкването на парите. „Ето какво ще направя“, си казваше този човек и тогава започваше да търси първия скъперник, когото можеше да срещне, и го убиваше. Ето какви изблици на омраза се проявяваха в отделните хора. И всичко това е предизвикано от майстора, който е създал този часовник. Ето какво трябва да включим сега и в неговата Карма.

Но ето че идва някой и без да се замисля, казва: Следователно няма никакъв смисъл светът да бъде обогатяван със свършени произведения на изкуството, понеже - въпреки огромната им вътрешна стойност - те биха могли да имат пагубни въздействия, безброй пагубни последици, които отново ще утежнят Кармата.

Така, скъпи мои приятели, нашето внимание, бих могъл да кажа, се насочва към нещо безкрайно примамливо, безкрайно подвеждащо за цялото човешко познание и за човешките духовни способности. Защото достатъчно е само да насочим поглед върху самите себе си - нищо друго не

е толкова примамливо за човека, колкото желанието по един или друг повод да се запита „Какво се получи, Какво произлезе от това?“ и чак после да преценява стойността на извършеното от него според „Крайния резултат“. Обаче както човек навлиза в един вид спекулиране, когато проверява, както в посочения от мен пример, дали двойните числа от дясната страна са също толкова, колкото числата от лявата страна, или пък са само половината от тях - както тук човек наблиза в едно объркване на мисленето, така, скъпи мои приятели, той безусловно навлиза в едно пълно объркване на мисленето, когато, разглеждайки това, което вече е извършил, би искал да приложи критериите, които идват от въпроса: Какви ще са крайните последици за моята Карма?

Тук народната легенда отново се оказва по-умна и - дори бих добавил - по-научна в смисъла на антропософската Духовна наука. Наистина, ужасно тривиално е когато отново се връщам към народната легенда, обаче тя подчертава: Този, който създаде часовника, беше един обикновен, необразован човек. Той не раз полагаше с нищо друго, освен с озаряващата мисъл, която му помогна да изобрети часовника, без изобщо да умува върху това, какви последици ще има неговото художествено дело.

Обаче не може да се отрече - и именно тук се крие изкушението, че човек действително получава нещо, когато разсъждава и просто рови по начина, който посочих: Когато при своите действия той първо пита: Какви ще са последиците? Несъмнено, в света съществуват и такива случаи, при които човек първо трябва да пита за последиците. Би било твърде едностранчиво и опасно, ако от това, което казах, някой направи извода: Човекът винаги трябва да постъпва така, както онзи майстор на часовника, а именно, че не трябва да задава въпроси, свързани с възможните последици. Защото, нали така, ние трябва да питаме за последици. Когато например наказваме едно дете, което е прекалено мудро. Разбира се, че светът е пълен с такива случаи, при които ние задължително трябва да предвиждаме последици. Но именно тук се крие нещо, което трябва да запишем съвсем точно в душата си: Прониквайки в мировите процеси и взаимодействия, ние действително получаваме впечатления от две страни: от една страна, получаваме впечатления от физическия свят, а от друга страна - впечатления от духовния свят (и народната легенда потвърждава това, като казва: Майсторът беше един прост, неук човек, който получи вдъхновение от божествено-духовните Същества, получи го като един вид благодат от горе). И когато разполагаме с такива впечатления от духовния свят, когато в душата ни полъхва нещо от духовния свят, което ни подтиква да извършим това или онова, тогава идват моменти в живота, при които възниква един втори вид

сигурност; тогава ние се убеждаваме, че съществува един втори вид истина, не в обективен, в субективен смисъл; моменти при които се осланяме на субективната истина; да, съществува един втори вид сигурност, която е съвсем непосредствена и ние следва да я приемаме като нещо неоспоримо. Ето какво трябва да имаме предвид.

От една страна, ние сме поставени в условията на физическия свят. Там всичко изглежда така, като че ли всяко следващо събитие идва от предходното като нещо напълно естествено. Обаче ние сме потопени и всред духовния свят. И последния път аз се опитах да обясня как целия поток на физическите събития пулсира един свръхсетивен процес, точно така, както в нашето физическо тяло пулсира етерното тяло. И от тези свръхсетивни процеси към нас напират такива първични импулси, които ние трябва да следваме, не зависимо как ще изглеждат след време техните последици във физическия свят. Бидейки поставен в света, човекът има един вид сигурност, на която той разчита, когато обгръща с поглед външните неща. Така постъпва онзи, който разглежда природата. Той не може да стигне до някаква сигурност по друг начин, освен като обгръща с поглед природните събития. Обаче, от друга страна, ние имаме и тази възможност, да по лучим една непосредствена сигурност, стига само да искаме това, стига само действително да отворим душата си за нейните влияния. И тогава въпросът се отнася до това, да се отнасяме сериозно към едно или друго събитие и да се научим да го преценяваме според неговата собствена стойност според неговата неповторима вътрешна стойност.

Разбира се, последното е доста трудно осъществяване. Обаче събитията от световната история постоянно ни дават повод да съдим за нещата според тяхната собствена стойност. Тук обаче объркването на хората изпъква още по-силно. Всъщност, това мисловно объркване не може да бъде непосредствено контролирано от всеки отделен човек. Да вземем например Гьотевия „Фауст“. Тази творба е възникнала в определен период от време. Вероятно в тази зала ще има твърде малко хора, особено след различните лекции, които сме изнасяли също и върху „Фауст“, които да не са на мнение, че с Гьотевия „Фауст“ на човечеството беше подарено едно велико произведение на изкуството, което не би могло да възникне без една висша степен на вдъхновение.

Виждате ли, с Гьотевия „Фауст“ германският духовен живот се издигна на ново равнище. Още по времето на Гьоте неговият „Фауст“ упражни изключително силно влияние върху много хора. И тези хора считаха Гьотевия „Фауст“ за едно велико, единствено по рода си произведение на изкуството. Обаче един човек в Германия беше силно раздразнен от факта, че госпожа Фон Щайн се ангажира с една извънредно благо при-

ятна оценка върху Гьотевия „Фауст“. Сега бих искал да Ви прочета част от изказванията на този човек върху Гьотевия „Фауст“, за да се убедите как по отношение на това, което следва да бъде преценено като нещо индивидуално, могат да възникнат мнения, различни от онези, Които Вие сега смятате за единствено възможни по отношение на Гьотевия „Фауст“. Въпросният човек започва още с „Прологът на небето“. Това е написано през 1822 година от някой си г-н фон Шпан*8. И така, по отношение на Гьотевия „Фауст“ той казва:

„Още прологът подсказва, че г-н Гьоте е един твърде несръчен стихоплетец и самият „Пролог на небето“ е един истински образец, който сочи как не бива да се пишат стихове.

Изминалите столетия не могат да ни предложат нищо, което би могло да бъде сравнено с безпримерната окаяност на този Пролог... Обаче аз ще бъда кратък, понеже съм предприел една дълга и за съжаление скучна работа. Аз трябва да докажа на читателите, че прословутият „Фауст“ се радва на една узурпирана и не заслужена слава, която той дължи на общия дух, свързващ един съюз от тъмни личности... Аз нямам никакви лични основания да изливам върху Гьотевия „Фауст“ парещите стрели на една строга критика. Аз не съм поел по неговия път към Парнас и бих се радвал, ако той обогати нашия немски език с един или друг шедьовър. Но аз истински бих се радвал, ако спечеля дори и само един читател и го избавя от преклонението пред това чудовище. Бедният Фауст си служи с един неразбираем език и с възможно най-лошите рими, които са по-неполучливи дори и от тези на някой десетокласник. Моят учител с право би ми нашарил задника, ако бях написал примерно следното:

За сетен път ти, месец бял,
Над моята скръб да бе изгрял!
Тъй често в среднощен час
На този стол будувах аз!

За неблагоприятната дикция и за плачевното стихоплетство аз няма да кажа повече нищо: от това, което читателят видя, той има достатъчно доказателства, че г-н авторът не може да се сравни по отношение на вербалната конструкция дори с един от незначителните поети на старата школа."

„Самият Мефистофел признава, че Фауст бил обсебен от Дявола още преди да сключи договора с него. Ние обаче сме убедени, че той принадлежи не на ада, а на лудницата, с всичко, което е негово, с ръце и крака, с глава и задни части. Много поети са ни завещавали истински образци на сублимни галимации и високопарни безсмислици, обаче аз бих оп-

ределил Гьотевите галимации като един нов род популярна галимация, понеже тя е съчинена в най-просташки и вулгарен стил..."

„Колкото повече размишлявам върху тези дълги и монотонни безсмислици, толкова повече ми става ясно, че мога да се обзаложа: Когато един прочут човек си позволява да ни предложи такава плитко и скучно безсмислие, винаги се намира цял легион от глупави литератори и лекомислени читатели, които ще намерят в този плиткоумен брътвеж най-дълбока мъдрост и най-висша красота, като при това ще съумеят и да ги изтълкуват в този смисъл. Известните мъже имат нещо общо с Княз Пирибинкер и с безсмъртния Далай Лама, чиито екскременти поднасят на масата като сладкиш и като реликви. Ако това е било намерението на г-н Гьоте, тогава той е спечелил състезанието.

„Възможно е „Фауст" да крие някои добри намерения; обаче един добър поет не бива да ги поднася по толкова нескопосан начин: след като разбира от изкуство, той трябва да ги поднася и илюстрира по съвсем друг начин. Не би могло да се намери един по-добър повод за поетично творчество и човек трябва да се сърди на онзи поет, който не се е справил със своята задача."

„Това стомашно разстройство от недосмлени идеи не произлиза от един прекомерен напор на здрави течности, а от една релаксация на мозъчните сфинктери и като цяло е доказателство за една слаба конституция. Има хора, от които лошите стихове текат като вода, но тази *Incontinentia urinae poeticae*, този *Diabetes mellitus* от безкусни рими никога не засяга един добър поет... Но дори геният на Гьоте да се избави от всички недостатъци, неговото изкуство пак няма да е на висота. Дори ако подминем обстоятелството, че авторът навсякъде нарушава конвенционалните правила на композицията, самите закони на здравия човешки разум, на граматиката и на ритъма трябва да останат свещени за него; също и при онези драми, в кои то действа вълшебният жезъл, на поета му е позволена някаква хипотеза като един вид машинария и той трябва да остане верен на тази хипотеза. Гордиевият възел трябва да бъде забързан, магьосничествата все някога трябва да доведат до известни резултати. При „Фауст" обаче резултатът е този, че пациентът е тласнат към съвсем обикновени престъпления и за неговото съблазняване не са нужни кой знае какви магьоснически похвати: всичко, което той върши, би било по силите и на един обикновен сводник, при това без никакво магьосничество. Той е скъперник - същински лихвар, независимо че разполага със заробени съкровища..."

„Накратко казано, един жалък Дявол, който би трябвало да започне училище при Лесинговия Маринели. Според този последния в името на здравия разум аз пренебрегвам изводите на г-жа Фон Щайн и не осъж-

дам Фауст на изпращане в ада - кой ли би могъл да стопли тази замръзнала измислица, но правя друго: аз просто го изпращам в клоаката на Парнас. В името на закона."

Вие виждате, скъпи приятели, че тази преценка също е видяла бял свят: и обстоятелствата, при които тя е била публикувана, показват автора като един сравнително честен човек, абсолютно вярващ, в това, което пише. И нека сега да си представим, че този човек, който се произнася върху Гьотевия „Фауст“ и допълва, че учителят му в девети клас никога не би му позволил да напише толкова нескопосани стихове, каквито се съдържат във „Фауст“, нека да си представим, че този човек става учител и започва да обучава децата. По-нататък тези деца на свой ред също биха могли да станат учители и да запазят нещо в душите си от тази преценка за Гьотевия „Фауст“. И сега: да започнем ли да спекулираме върху това, какви кармически последици е предизвикал този човек със своята преценка? Друго е по-важното: че по отношение на събитията, които стоят пред нас, така да се каже в тяхната собствена тежест, е много трудно да стигнем до една действителна, правилна преценка, която да остане валидна за продължителен период от време. И в някои лекции аз посочих, че някои величия от 19 век няма да бъдат считани за величия през следващите векове и че хора, които са вече напълно забравени, ще бъдат считани за забележителни личности едва през следващите векове. Несъмнено, правилният поглед върху нещата идва единствено в хода на времето. Тук исках само да посоча колко трудно е да стигнем до верни умозаклучения относно едно събитие, кога то трябва да го преценим според неговата вътрешна същност. И защо впрочем това е толкова трудно?

За да отговорим на този въпрос, най-напред ще се наложи да видоизменим начина на разглеждане така, че в автора на едно или друго съждение да виждаме още един човек. Днес ние казваме: Онези, които са считали Гьотевия „Фауст“ за едно изключително и велико произведение на изкуството, още на времето са се стремели към малко или много обективна преценка, като напълно са изключвали самите себе си. Обаче този човек, чиито критични бележки Ви прочетох, не е изключил себе си. Как стига човек изобщо дотам, че да разсъждава обективно? Хората разсъждават до такава степен необективно, че никога не си задават въпроса: Как се стига въобще дотам, че да не разсъждаваме обективно? До необективните разсъждения човек стига поради своите симпатии и антипатии. Ако нямаше симпатии или антипатии, човекът никога не би допускал необективни разсъждения.

И ние често стигаме дотам, скъпи мои приятели, че със симпатиите и антипатиите просто замъгляваме обективността на нашите заключения. Но

нима поради тази причина симпатията и антипатията са нещо лошо? Нима те са нещо, което трябва да изключим от човешкия живот? Достатъчно е само да размислим малко, и ще открием, че това не бива да се допуска. Защото именно след като се задълбочим в Гьотевия „Фауст“, той ни става в известен смисъл симпатичен и тази симпатия все повече и повече нараства. Ние не бива да се лишаваме от възможността да разгръщаме един или друг вид симпатия. Защото, ако не бих ме могли да разгръщаме един или друг вид антипатия, едва ли ще получил добра представа за човека, чии то съждения току-що чухме. Според мен у Вас се пробуди едно чувство на антипатия срещу този човек и това чувство на антипатия би могло да бъде донякъде оправдано. Обаче тук отново виждаме, че не бива да вземаме нещата така абсолютно, а да ги разглеждаме в техните взаимни връзки. Нейната далеч не са „симпатични“ или „антипатични“ сами по себе си; самият човек внася симпатия и антипатия в нещата, така че нещата действуват не върху него, а върху неговата симпатия и антипатия. Но какво означава това? Следователно аз заставам пред един предмет или пред един процес, пред едно събитие. Със себе си аз донасям моята симпатия и антипатия. Естествено, съответният човек за когото Ви говорих, не насочва своята антипатия направо срещу „Фауст“, но донася със себе си такива чувства, които предизвикват това, че сега „Фауст“ застава пред него като нещо антипатично. Неговите разсъждения стават зависими от естеството на неговите мотиви.

Пред какво се изправяме ние сега? Сега ние се изправяме, скъпи мои приятели, пред обстоятелството, че засега симпатията и антипатията са само думи, отнасяйки се за действителни духовни факти. А действителните духовни факти - това са действията на Ариман и на Луцифер. По един или друг начин във всяка симпатия се крие Луцифер, а във всяка антипатия - Ариман. Оставяйки се под властта на симпатията и антипатията, ние всъщност се оставяме под властта на Луцифер и Ариман. Ние не бива все отново да изпадаме в положението, което често съм описвал като една голяма грешка, и да казваме: „Луцифер! Ариман! Нека да бягаме далеч от тях!! Ние искаме да сме добри хора! Следователно нека да нямаме нищо общо с Луцифер, нищо общо с Ариман! Те трябва да се махнат напълно от нас. Те трябва да бъдат веднага прогонени!“ Но това означава, че ние трябва да прогоним от света и самите себе си! Както в природата не съществува само положително или само отрицателно електричество, а единствено равновесието между тях, така и навсякъде, където се обърнем, ние откриваме равновесието между Луцифер и Ариман. И въпросът се отнася само до това, какво отношение заставаме ние спрямо тях. Двете сили трябва да съществуват. Важно то е само това, да ги държим в равновесие. Ако например не би съществувал

никакъв Луцифер, тогава не би съществувало и никакво изкуство. Важното е само това, да формираме изкуството така, че от него да ни говори чисто луциферическото.

И така, нейната опират до следното: Когато напредваме в живота, преизпълнени с чувство на симпатия и антипатия, в нас действуват Луцифер и Ариман, т.е. ние трябва да им предоставим една или друга възможност за изява. Обаче след като имаме съзнанието, че те се намесват в нашия душевен живот, ние трябва, макар и с цената на големи усилия, да стигнем дотам, че въпреки тях да пристъпваме към нейната напълно обективно. Това ние можем да постигнем само тогава, когато не се спираме на външните, странични подробности, а насочваме нашия поглед върху това, как съдим за самите себе си. И това "Да съдим за самите себе си" да "преценяваме самите себе си в едни или други житейски ситуации, ни отвежда до самия център на поставения въпрос. Нека да продължа нататък: Какво се получава, когато отправим поглед към външния природен свят? От една страна, ние виждаме как там властвува една строга необходимост - едно природно явление преминава в друго и т.н. Ако после насочим погледа си към нашите действия, ние стигаме до убеждението, че те, нашите собствени действия, са извършени не по необходимост, а в свобода, и са свързани с различни душевни състояния, като провинение, изкупление и т.н. И в двата случая ние сме изправени пред една опасна едностранчивост, в която не виждаме присъствието на Луцифер и Ариман. И това проличава от следното: нали така, ние не бихме могли да погледнем в нашата душа така, че когато гледаме на себе си като на хора, живеещи тук, на физическото поле, да виждаме само онова, което ни засяга непосредствено; в този случай нашето себепознание ще се окаже твърде повърхностно. То съвсем не би ни дало всичко онова, на което ние се надяваме, всичко онова, което бихме желали да получим дори и от едно повърхностно себепознание. Защото - естествено без да засягам някого, ако вземем всички нас, които сме сега тук - аз, който Ви говоря, Вие, които ме слушате, аз не бих могъл да се изразявам по този начин, по които говоря сега, ако вече не бе се случило всичко онова, което е станало в моя досегашен живот, както и в моите минали инкарнации. Следователно ако се опитам да обхвана само темата, която обсъждам сега пред вас, това би представлявало една голяма едностранчивост, що се отнася до моето себепознание. Обаче - без да засягам някого - все пак е ясно, че всеки един от Вас слуша моите думи по съвсем различен начин. Това е напълно естествено. Вие разбирате моето изложение именно според своето развитие в миналите инкарнации. Разбира се по-добре би било тук да не се събират никакви слушатели, ако всеки трябваше да разбира нейната по един и същ начин, но това ни отвежда още по-далеч.

То ни отвежда дотам, че откриваме една двойственост вътре в самите себе си. Размислете само малко върху това, че когато произнасяте едно съждение. Вие го произнасяте по определен начин. Вие казвате - нека си послужим с един случаен пример, Вие казвате след едно представление, на което сте присъствували в театъра „Райнхард“: „Аз съм очарован...!“ Друг някой казва: „Но това е поквара на цялото изкуство...!“ Несъмнено, сега не бива да критикуваме нито едно от тези две изказания. Едното може да бъде оправдано от гледна точка на един зрител, другото - от гледна точка на друг зрител. От какво зависи това, че единият разсъждава така, а другият - иначе? То зависи от обстоятелства, които се намират в самите хора, от предпоставките, с които те пристъпват към нещата. Обаче ако размислите върху тези предпоставки, тогава ще си кажете: Да, тези предпоставки са неща, които навремето ние не сме предполагали, че могат да съществуват. Във Вашите съждения, когато произнасяте сега, ще се влее, например, да речем нещо, което сте видели, когато сте били на 18 години, или нещо, което сте научили като малко дете.

Всички минали опитности се вливат в душата Ви и се съединяват с цялата субстанция на Вашите мисли, миналите опитности винаги разсъждава заедно с Вас.

Естествено, всеки може да долови това у себе си, стига да иска. Да, то наистина взема участие в разсъждението. Запитайте се дали бихте могли да промените това, което вече се намира вътре във Вас, дали бихте могли да го изкорените от себе си: запитайте се, поне веднъж си задайте този въпрос! И ако бихте могли да го изкорените от себе си, Вие бихте изкоренили в настоящата си инкарнация и всички Ваши минали опитности, в този случай просто би трябвало да заличите самите себе си. Но това е невъзможно. Със същия успех бихте могли да изкорените това, което сте изживели през миналите инкарнации като мисловни и емоционални решения, както, ако например стоите пред огледалото и казвате: моят нос не ми харесва, искам да имам друг нос; естествено, друг нос Вие не можете да си поръчате. Това е съвсем ясно. Вие не сте в състояние да заличите своето минало. Въпреки това, ако поискате да станете рано сутрин, Вие ще забележите: За тази цел винаги е необходимо едно твърдо решение. Обаче това твърдо решение действително зависи от миналите опитности, които се проявяват в сегашната инкарнация. Разбира се, то зависи и от много други неща. Нали така: ако си мислите, че то зависи от едно или друго обстоятелство, ще попречи ли това на факта, че аз трябва да осъществя намерението си да стана в точно определеното време? Вероятно това „намерение да стана“ може да се осъществи толкова лесно, че човек изобщо да не го забележи; обаче все пак необходимо е да има макар и едно едва загатнато „намерение“ за ставане. Позна-

вах един човек, който известно време се движеше из нашите среди и който много добре илюстрира ситуацията: той всъщност никога не искаше да става от леглото. Той казваше: Да, аз просто не съм в състояние да стана сутрин, ако не бъда принуден от някаква външна необходимост: само тя може да ме вдигне от леглото, иначе непрекъснато бих лежал. Този човек признаваше своя недостатък и ужасно страдаше от него.

Виждате следователно, че нещата опират до това, да осъществим едно или друго действие. Ако у нас са затвърдени някакви предварителни навици или условия, които стават причина за това или онова, не би трябвало да има никаква пречка в отделния случай да осъществим едно свободно действие. Следователно възниква въпросът... в известен смисъл нещата стоят така: има хора, които стават бавно от леглото и се нуждаят от едно категорично решение; за други е просто удоволствие да станат от леглото... Няма значение да ли един човек е добре или зле възпитан.. тук все пак има следи от някаква необходимост... обаче свободното решение съществува независимо от тези неща. И така, в един и същ факт - нашето „ставане от леглото", ние виждаме как „свобода" и „необходимост" са тясно вплетени една в друга. Те напълно са вплетени една в друга. Едно и също нещо носи в себе си както свобода, така и необходимост. Много моля да запомните, че когато нещата биват разглеждани правилно, ние не можем да спорим дали човекът е свободен или несвободен, а само да заявим: във всяко човешко действие свободата и необходимостта са взаимно свързани.

Но как се е стигнало до това положение на нещата? Ние не бихме стигнали далеч в нашите разсъждения, ако онова, което разглеждаме с оглед на неговите човешки измерения, не бихме го разгледали също и с оглед на неговите космически измерения. Откъде идва всичко това? То идва оттам, че онова, което действа в нас като необходимост - сега ще кажа нещо относително просто, но то има извънредно голямо значение, онова, което разглеждаме като необходимост, у нас то представлява не друго миналото. Това, което действа в нас като необходимост, винаги се отнася до миналото. След като сме минали през някакви опитности, независимо от техния характер, те се натрупват в човешката душа и продължават да действуват там като необходимост.

Нека да продължим нататък: Всеки човек носи в себе си своето минало и по този начин всеки човек носи в себе си една или друга необходимост. Онова, което е настояще, то не се проявява като необходимост, иначе свободното действие в настоящето изобщо не би било възможно. Обаче миналото непрекъснато на помня за себе си и непрекъснато действа в настоящето, като в същото време се свързва със свободата. Поради

обстоятелството, че миналото действа в настоящето, необходимост и свобода са вътрешно свързани във всяко едно от нашите действия.

Ако ние се самонаблюдаваме внимателно, ще се убедим: Необходимостта съществува не само навън в природата, необходимостта съществува в самите нас! Насочим ли поглед към тази необходимост ние трябва да насочим поглед и към нашето минало. Виждате ли, това е нещо, което дава на духовния изследовател една важна гледна точка, една безкрайно важна гледна точка. Той се научава да вниква във връзката между миналото и необходимостта. Сега, изучавайки природата, той намира в нея не друго, а необходимостта; изучавайки природните явления, той се убеждава, че всичко онова, което природоизследователят намира във външния свят под формата на необходимост, представлява не друго, а самото минало. Какво представлява външната природа с характерната за нея необходимост?

На този въпрос не можем да отговорим без помощта на антропософската Духовна наука. Сега ние живеем в Земната епоха. Както знаем, Земната епоха беше предхождана от Лунната, от Слънчевата епоха. При Сатурновата епоха - прочетете това в „Тайната наука“ - планетата не изглеждаше така, както изглежда сега Земята: тази епоха беше съвършено различна. Ако бихте могли да проверите какво е било състоянието на Сатурн, Вие щяхте да се убедите: там всичко е протъкано от мисли. На Стария Сатурн няма почва, няма физическа материя. Там всичко се свежда до топлинни състояния, до топлинни действия. Там всичко напомня за процесите, които се разиграват дълбоко вътре в човешкия организъм. Това са душевни действия, мисли, които божествените Духове са оставили там. Да, тези мисли са останали там. И цялата днешна природа, която Вие обгръщате с поглед в нейната необходимост, цялата тази природа някога е съществувала в свобода, тя е била едно свободно деяние на Боговете. Това, което се разби на Сатурн, Слънцето и Луната, стигна до нас по приблизително същия начин, както и нашите мисли - след като сме били деца - продължават да действуват в нас и по-нататък ето как и мислите на Боговете от времето на Сатурн, Слънцето и Луната продължават по-нататък в Земната епоха и понеже са „минали“ мисли, те ни се явяват под формата на една или друга необходимост.

Да, скъпи мои приятели, когато сложите ръката си върху един твърд предмет - какво означава това всъщност. Това не означава нищо друго, освен следното: Всичко, което е там, вътре в твърдия предмет, някога е било „обект на мислене“, в продължителни периоди от време... също както мислите от Вашето детство могат да бъдат открити и в сегашния Ви душевен живот. Ако насочите поглед върху Вашето минало и се отнесете към него като към нещо живо, Вие виждате в себе си пробуждането

на природата, развитието на природата. Както това, което сега мислите и говорите, днес не е никаква необходимост, а една свобода, така и онова, което представлява днес Земната епоха, е било свобода в миналите планетарни възплъщения на Земята. Свободата се разгръща все по-нататък във времето и доколкото остава в рамките на общочовешкото и планетарното развитие, тя се превръща в необходимост. Ако се вгледаме в това, което сега става в природата, никога не би ни хрумнало да търсим там някаква необходимост. Ние виждаме в природата само онова, което е останало от миналите епохи. А онова, което става в момента, то е нещо духовно. С нашите физически очи ние не бихме могли да видим. По този начин човешкото себепознание се изпълва с едно особено, космическо значение. Ето сега ние се спираме на една определена мисъл. Сега тази мисъл е вътре в нас. Несъмнено, ние бихме могли и да не се спираме на нея, да не я мислим. Но щом я мислим, тя остава в нашата душа. Сега вече тя става част от миналото. В този случай тя започва да действа като една необходимост, като една фина необходимост, естествено, без да представлява онази сгъстена материя, която виждаме навън в природата, понеже ние сме човеци, а не Богове. Ние довеждаме нещата само до там, да съзрем вътре в себе си онази вътрешна природа, която остава там като наша памет, като наши спомени и се проявява под формата на една или друга необходимост. Обаче това, което сега представляват в нас мислите, през следващата Юпитерова, Венерина епоха ще се превърне във външна природа във външен природен свят. А онова, което днес възприемаме като външна природа, някога е било не друго, а мислите на Боговете.

Днес ние говорим за Архаи, Архангели, Ангели*10 и т.н. В миналото те са мислели така, както ние мислим днес. И онова, което те са мислили, е останало като тяхна памет и тази тяхна памет ние откриваме във видимия природен свят. Ние можем вътрешно да видим в себе си само това, за което си спомняме през време на Земната епоха. Това, което Боговете са мислили през миналите планетарни състояния, се е превърнало в нещо външно и сега ние го виждаме като външен природен свят.

Тук ние сме изправени пред една дълбока истина: докато сме земни човеци, ние имаме нашите мисли; ние смъкваме един вид мислите долу, в нашия душевен живот. Там обаче те постепенно се превръщат в началото на един или друг природен процес. Но въпреки това те остават вътре в нас. Но когато настъпи епохата на Бъдещия Юпитер, те ще излязат вън от нас. И онова, което днес ние мислим, което въобще изживяваме вътре в себе си, тогава то ще се превърне във външен свят. И тогава, намирайки се на една по-висша степен, ние ще гледаме надолу към онова, което

днес съществува като наш вътрешен живот, като към един външен свят. Онова, което някога е изживяно в свобода, след време се превръща в необходимост.

Тази гледна точка е изключително важна. И когато разполагаме с такава гледна точка, вече можем да се издигнем до едно истинско разбиране за особения ход на историческите събития, за всичко онова, което представляват настоящите събития, което изобщо става сега по света. Защото тези събития ни принуждават да вървим по онзи път, който води от субективното към обективното. Субективни можем да бъдем само в настоящето.

Веднага щом излезем извън настоящето и изгласкаме субективното надолу в душевния живот, там то до бива едно самостоятелно битие; естествено, първоначално то остава само там, вътре в нас. Но то получава едно самостоятелно битие. И когато живеем по-нататък с други мисли, ние задължително се съобразяваме и с предишните наши мисли. Ние все още им предлагаме, така да се каже, една бременна обвивка, обаче един ден тази обвивка ще се разкъса. Защото в духовния свят нейната стоят различно. Ето защо едно такова събитие, каквото аз разгледах съвсем хипотетично, Вие трябва да го разглеждате и от тази гледна точка. Външно погледнато, скалата се срутва и затрупва една група хора: обаче това е само външният израз на нещо, което става в духовния свят, това е другата част на събитието, която съществува също така обективно, както първото, видимото събитие.

Ето какво исках да посоча днес, а именно, че свобода и необходимост винаги действуват заедно в еволюцията на света и в онези процеси, които са характерни за самите нас, доколкото сме нормални и живи хора. Вътре в самите нас нашето минало е вече част от природата. Напредвайки в нашето развитие, ние преодоляваме природата, издигаме се над природния свят, също както и Боговете се издигнаха над своята предишна степен, над своето естествено, природно развитие, превръщайки се в това, което днес наричаме висшите Йерархии.

Пред нас е само единият от пътищата на себепознание, който винаги ще ни напомня как всичко онова, което става във физическата област, не бива да бъде преценявано единствено според физическия му облик, а трябва да бъде преценявано с оглед на факта, че наред с физическия си облик нещата имат и един духовен облик. Както нашето физическо тяло съдържа в себе си едно етерно тяло, така и в основата на всички сетивни процеси стои свръхсетивният свят. Ако се съобразяваме само с това, което виждат нашите очи, което чуват нашите уши и т.н., ние стигаме до една непълна представа за света. Ние не бива да забравяме, че до като протича видимото, физическото събитие, едновременно с него протича и

едно невидимо, едно духовно събитие, което има много по-голямо значение от това, което се открива пред нашите физически сетива. Онова, което са изживели в духовния свят душите, чиито тела са били затрупани от скалата, може да бъде безкрайно по-важно от това, което се е случило външно. И събитията, които са настъпили там, са непосредствено свързани с цялото бъдеще на тези души, както ще видим по-нататък.

Нека тук да прекъснем нашите размишления, скъпи мои приятели, за да ги продължим следващата неделя. Днес аз се постарях да насоча Вашите мисли, Вашите идеи в онази посока, която ще Ви открие, че правилните понятия за свободата и необходимостта, за прегрешението и изкуплението са възможни единствено тогава, когато наред с физическия свят ние се съобразяваме и с духовния свят. Ето как изглеждат нещата, за които ще продължим да говорим следващата неделя.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 30. Януари 1916

Нека отново да си спомним за онези, които се намират по бойните полета на Европа:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на Вашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Земята,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, Които с толкова любов тя търси.

А за онези, които вече са минали през Портата на смъртта, нека кажем:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на Вашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Сферите,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, Които с толкова любов тя търси.

И нека Духът, който ние търсим с помощта на нашата Духовна наука, Духът, който мина през Мистерията на Голгота за благо на Земята, за напредъка и спасението на човечеството, нека той бъде с Вас и с Вашите тежки задължения.

Скъпи мои приятели, онова, което ще споделя днес с Вас като продължение на темата ни от миналата седмица, отново бих искал да илюстрирам с помощта на един хипотетичен случай, защото някои неща, които са свързани с най-дълбоките загадки на човешкото съществуване, могат да бъдат освободени от абстрактния начин, по който обикновено ги разглеждаме, най-добре с помощта на примери. Естествено, онова, което ще приведа като пример, се отнася за всички възможни ситуации в живота. И така, нека да вземем следния пример. Да се пренесем в едно училище, което има три класа, в които преподават трима учители под ръководството на един директор. Директорът обсъжда със своите учители предстоящата учебна година. Да предположим, че тримата учители имат съвсем различни темпераменти и характери. Да се спрем на първия учител: След като директорът го запитва какво ще прави през следващата учебна година, този учител казва: През ваканцията аз грижливо си записах всичко онова, отбелязах си грижливо всичко онова, за което се убедих, че през изтеклата година не се отрази добре върху учениците, не беше възприето добре от тях, което следователно аз не бях предвидил. И за следващата учебна година аз съставих един план, който съдържа всичко онова, за което съм убеден, че беше прието добре от учениците и успя да влезе в техните глави, в техните мозъци. Аз обмислих всички подробности, които ще включва в учебната програма, така че моят план ще съдържа онова, което даде най-добри резултати през миналата година. И когато директорът задава следващите си въпроси, този учител веднага показва един план за разпределението на учебния материал. Той подробно посочва какви теми ще възложи в хода на учебната година, какви домашни задачи ще постави за всяка отделна седмица - и всичко това е предварително и грижливо обмислено според неговия опит от изтеклата учебна година. И тогава директорът казва: Да, аз съм много доволен. Несъмнено Вие сте един добросъвестен учител и аз вярвам, че ще постигнете отлични успехи с Вашите ученици.

Вторият учител също казва: "Аз прегледах целия учебен материал, който преподавах миналата година на моите ученици и видях къде съм сгрешил, какво съм пропуснал. Сега подготвих съвсем нов учебен план, така че да избегна всички грешки, които съм допускал досега." И той също показва на директора един подробно разработен учебен план, включващ темите и домашните задачи, които ще бъдат възложени на учениците през новата учебна година въз основа - както се изразява той - на опита относно миналата година, на опита относно своите грешки. Директорът казва: „Учителят, с когото разговарях преди малко, се беше постарал да отбележи всички предимства на своята работа и с оглед на тях той подготви новия си учебен план. Вие сте се постарали да избегнете вси-

чки допуснати грешки. И двата начина могат да се окажат добри. Аз съм напълно спокоен и убеден, че Вие също ще постигнете отлични резултати с Вашите ученици." С истинско удоволствие, казва още директорът, аз виждам, че разполагам с учители, които внимателно обмислят своя минал опит и знаят как да се отнасят към своите задължения. Ето до какво боди мъдрото себе познание. Да се познават предимствата на миналия опит - това е нещо, което следва да прави много добро впечатление на всеки директор.

Но сега идва редът на третия учител. Той заявява следното: „През ваканцията аз също обмислих много внимателно всичко онова, което се случи в моя клас през изтеклата година. Постарах се да проуча още по-добре характеристиките на моите ученици, направих един вид ретроспекция на онова, което се случи с всеки един от тях."

„Сега - заявява директорът - аз разбирам, че Вие също сте си направили изводи за Вашите грешки, както и за Вашите сполуки, така че очаквам да сте изработили един вид учебна програма за следващата година, както и Вашите колеги." Тогава учителят казва: „Да, вероятно и аз съм допуснал грешки. Но аз наблегнах на друго. Аз изучих още по-добре характеристиките на моите ученици, както и онова, което се случи с всеки един от тях. Аз не разсъждавах много дали съм допуснал някакви грешки, не разсъждавах и върху предимствата на моята работа. Аз не се занимавах с тези неща. Аз просто си помислих: ето, точно така трябваше да протече работата през учебната година. И по този начин аз стигнах до нещо, което трябваше да се прояви под формата на необходимост. Моите ученици бяха възпитавани по определен начин, показаха качествата на своите характери. Какви бяха техните характери - ето какво се постарях да проуча аз. Естествено, аз също проявих някои от моите характерови черти и чрез взаимодействието между моя характер и характеристиките на моите ученици се получи това, до което се стигна в крайна сметка. Да, повтаря третият учител, аз не мога да добавя нищо повече.

„Но как така - възразява директорът, - Вие се държите като един доста самодоволен човек; впрочем разработихте ли някаква програма, разработихте ли темите и задачите, които ще възлагате на Вашите ученици?" - „Не - отвръща учителят, - аз не съм сторил това." „Но как ще постъпите тогава с Вашия клас?" Учи телят отговаря: „Най-напред аз ще видя как ще изглеждат моите ученици в началото на учебната година, какви промени са настъпили в техните характери. И мисля, че ще разбера това по-добре, отколкото през миналата година, понеже през цялата ваканция аз проучвах съдбите на моите ученици. Обаче какви ще бъдат характеристиките им особености, аз не мога да зная: това тепърва ще разбера." - „Но няма ли да разработите предварителните теми и задачи, свързани с

учебната програма?" „Да, но аз ще сторя това едва тогава, когато видя как са напреднали не само положителните качества, но и недостатъците на децата. Ето от какво ще се ръководя." „Добре - възкликва директорът, - само че в този случай ние непрекъснато ще се намираме като в мъгла; едва ли бихме могли да разчитаме на нещо добро."

Така приключил разговорът и директорът временно трябвало да се примири. Така или иначе, новата учебна година започва. Директорът често инспектира училището. Той установява, че първите двама учители отлично водят своите учебни занятия. При третия учител той винаги констатира, че нещата не вървят както трябва: „Но така ние изобщо не знаем какво ще се случи през следващия месец." И така минава цялата година. Накрая, естествено, идват годишните изпити. Директорът се надява, че изпитните резултати ще по твърдят мнението му за първите двама учители. Разбира се, при тях някои ученици също пропадат на изпитите, други минават в по-горен клас, но общо взето всичко върви както трябва. Годишните оценки в клас са на третия учител не се различават кой знае колко от тези на първите двама учители. Обаче в хода на учебната година се разпространява мнението, че той е доста снизходителен към учениците, докато други те двама са справедливи и строги, а той - прекалено снизходителен и често гледа през пръсти на своята работа; така че директорът остава с убеждението: класът на третия учител не върви както трябва.

Идва следващата учебна година и първите двама учители отново представят своите програми, а третият учител постъпва точно както предишната година. Между тях отново се разиграва същата сцена. Училищният инспектор редовно посещава училището. Естествено, на него също му прави впечатление онова, за взето - така да се каже - директорът го е подготвил: и ето че първите двама учители получават награди, а директорът - повишение. Но това не е толкова важно, нали така.

След няколко години се случва следното: Директорът напуска въпросното училище и на негово място в началото на новата учебна година идва друг директор. Той също разговаря с тримата учители: как ще се подготвят те за предстоящата година и ред други подробности. Нито един от тримата учители не променя своето становище. Тогава новият директор казва: „Да, тук несъмнено има определена разлика във вашия подход. Обаче все пак аз смятам, че първите двама учители трябва да се съобразят с третия." „Как - възразяват първите двама учители. Предишният директор винаги казваше, че тъкмо той трябва да взема пример от нас!" - „Да - отговаря новият директор, - но аз считам, че това не е съвсем правилно и че сега първите двама учители трябва да се съобразят с третия."

Но ето че първите двама учители не могат да сторят това, което новият директор иска от тях, защото не са в състояние да разберат: нима може да се предвиди по някакъв разумен начин какво ще стане през следващата учебна година, ако се върви така слепешком, както постъпва третият учител. Те просто не могат да си представят това.

Междувременно предишният директор се издига до поста училищен инспектор заради заслугите си в образователното дело и остава много учуден от възгледите, които неговият приемник развива тъкмо в училището, което той така добре познава. „Как е възможно всичко това? Третият учител никога не е казал друго освен „първо трябва да видя как изглеждат учениците след ваканцията и едва тогава ще съставя седмичната и месечната програма“. Той не може да предвиди абсолютно нищо! Така работата не може да върви.“ Тогава новият директор възразява: „Да, но все пак бихте какво се получи. Аз също попитах моите учители как подготвят предварителните си учебни програми. Първите двама ми отговориха: Аз зная съвсем точно: на 25 февруари следващата година ще дам тази и тази задача. На Великден ще проведе този или онзи урок. И аз предварително се досещам за резултатите, които ще получа. Другият учител ми каза: "Аз просто не зная какво ще правя на Великден; не зная също какви задачи ще дам през месец, февруари. Ще се ръководя само от характеровите особености на децата и от техните способности в момента." „Всъщност - казва новият директор, - аз съм напълно съгласен с него. Винаги може да се види - обаче едва след известно време, че онава, което човек си поставя като намерение, е нещо напълно добро. От начина, по който то учителят се отнася към изминалата учебна година, след като е изучил характеровите особености на учениците, той черпи още по-големи способности, за да проникне в характерите и съдбите на своите ученици. Аз съм убеден, че по този начин се постига много повече.“ „Да, но тогава не може да се предвиди абсолютно нищо! Тогава всичко остава в мъгла! Планирането на учебната програма е изключено!“ - казва предишният директор. Така не може да се предвиди нищо. Обаче ако човек иска да постигне нещо разумно, той трябва да предвижда какво ще се случи.“ „Да - възразява новият директор, - лесно може да се предвиди, че работата ще върви добре само ако човек успее да се свърже, така да се каже, с Духа, който властва в ученическия клас, и има доверие в Духа, който присъства в този ученически клас. И когато човек се осланя на Духа, когато се обрича на Духа и се придържа към него - той наистина не може да предвиди каква да бъде темата или задачата през месец февруари, но е вътрешно сигурен, че ще даде на децата правилната тема, правилната задача.“ „Добре, но в този случай не може да се предвиди нищо определено“ - опасява се училищният инспектор.

Директорът отговаря: „Виждате ли, господин училищен инспектор, порано аз се занимавах с това, което хората наричат Духовна наука. И от нея аз узнах, че определени Същества, стоящи много по-високо от човека, е трябвало да постъпят по същия начин, и то при много по-важни обстоятелства: защото в началото на Библията например е казано: „И Бог създаде светлината" - и едва след като създава светлината, там пише: „И тогава Той видя, че светлината беше нещо добро." На този аргумент училищният инспектор не може да възрази нищо. И работата продължава да върви нататък по същия начин. Разбира се, такива директори едва ли съществуват, но както казах, примерът е хипотетичен. Така че нека да продължим този хипотетичен пример и да си представим как този училищен инспектор след време е съкратен и на негово място идва друг, който прилича на инспектора, и работата продължава още известно време, докато един ден се стига дотам, че третият учител - без да искам да кажа, че той е прекалено небрежен - бива изгонен с подигравки и позор от училището и вместо него е назначен друг, който е по мярката на първите двама. И цялата работа продължава по единствения възможен начин: след време във всички регистри, във всички списъци за успех и поведение бива записано какъв голям напредък е по стигнат от първите двама учители и че от класа на третия учител се дипломират зле подготвени ученици поради простата причина, че той е гледал на работата си през пръсти. От един такъв учител, какъвто бил третият, не можело да се очаква нещо друго.

Изминали много години. Станало така, че отстраненият директор се постарал да проучи нещата доста по-задълбочено: какво именно е станало с двамата учители, които винаги подготвяли добросъвестни и точни самонаблюдения в преподавателската работа, като набелязвали темите, с които постигали съмнителен успех, а после избирали такива теми, с които имали подчертан успех, какво от своя страна е постигнал третият учител и т.н. Проследил още какво са постигнали след време и техните ученици. Тогава той констатирал, че в горните класове учениците на третия учител напредвали много по-бавно, отколкото учениците на първите двама учители. Но бившият директор не се задоволил само с това. Той проследил нещата още по-нататък, проследил как възпитаниците на първите двама учители след време станали несъмнено почтени хора – естествено, с някои изключения, но без да са постигнали нещо особено в живота; чисто и просто те станали почтени граждани. Обаче много от възпитаниците на третия учител по-късно станали забележителни личности и имали постижения, с които далеч превъзхождали възпитаниците на първите двама учители.

Да, ето какво може да се получи в един конкретно взет случай. Но това не прави никакво впечатление на хората, защото те обикновено казват: Не винаги може да се проследи целият живот на онези, които излизат от училищата. Това е изключено. А и съвсем не е най-важното. Така обикновено мислят хората.

Защо Ви разказвам всичко това? Виждате ли, съществува една отчетлива разлика между първите двама учители и третия учител. Първите двама учители непрекъснато си блъскат главите през ваканциите с това как са работили през изтеклата учебна година. Третият учител не постъпва по този начин; той по-скоро има усещането, че нещата са станали така, както е трябвало да станат. И когато директорът - първият директор - винаги му напомня: „Да, обаче в този случай Вие изобщо няма да знаете как да избягвате грешките през следващата учебна година или, ако не прочитате това, което е дало добри резултати, не бихте могли да го приложите през следващата година" - тогава третият учител не отговаря нищо, понеже няма никакво желание да влиза в спор с директора. Но после той се замисля: Добре, дори ако действително зная какви грешки възникваха в съвместната ми работа с моите ученици, през следващата година аз ще имам нови ученици и тогава от грешките, които съм допускал през миналата година, аз няма да мога да извлека нищо. Аз трябва да се съобразя с моите нови ученици.

Накратко казано, Вие виждате, скъпи мои приятели: първите двама учители са застинали в нещо мъртво; а третият учител се придържа към нещо живо. Или с други думи: първите двама учители винаги се съобразяват с миналото; третият учител винаги се съобразява с настоящето, с непосредственото настояще. И той не си блъска главата с подробности от миналото: те са станали по необходимост и с оглед на дадените условия. Когато разглеждаме нещата само според външните обстоятелства, ние лесно можем да се объркаме по отношение на действителните мирови процеси. Ние се объркваме, защото разсъждаваме и постъпваме в смисъла на първите двама учители и съдим за настоящето според мъртвите останки на миналото, според онова, което трябва да остане минало в миналото. Последният учител, третият, извлича от миналото само това, което е живо, и го утвърждава, проучвайки характеристиките на своите ученици, като в хода на това проучване самият той претърпява известно развитие. Чисто и просто той третира миналото по друг начин. После той си казва: ако аз напредна в моето развитие, тогава онова, което ми предстои в бъдещето, аз ще го постигна с моите нарастващи способности, до които стигам в хода на времето. Първите двама учители, обременени с определено суеверие към миналото, казват: за в бъдеще ние трябва да избягваме грешките, които сме допускали в миналото. Обаче те правят това в

един мъртъв смисъл. Правят го така, че искат не да подобрят своите лични качества, а да решават нещата единствено чрез едно външно регистриране на фактите. Те не искат да работят върху себе си по един непосредствен и жив начин, а си въобразяват, че биха могли да допринесат нещо за бъдещия свят единствено чрез регистрирането на фактите, единствено чрез данните, които получават от външното наблюдение на нещата. От гледна точка на Духовната наука ние трябва да кажем: първият от учителите, който грижливо проучва своите предимства, проявени в миналото, и иска да ги пренесе в своята бъдеща работа, работи ариманически. Той постъпва ариманически. В този случай човек упорито се придържа към миналото и го разглежда съвсем изолирано, изхождайки от личния си егоизъм; разглежда с подчертано удоволствие всичко онова, което е направил изрядно, изпитва истинско удоволствие от успеха си и не иска нищо друго освен да го продължи напред във времето.

Другият, вторият учител, има такъв характер, който е по-скоро под властта на луциферическите сили. Той размишлява върху допуснатите грешки и си казва: занапред аз трябва да избягвам тези грешки на всяка цена! Той съвсем не си казва: това, което е станало, беше под властта на една или друга необходимост, а си казва: аз допуснах тези и тези грешки. Тук ние сме изправени пред една разновидност на егоизма: когато човек смята, че би искал да е по-добър, отколкото е в действителност; когато признава, че е допуснал грешки и че те би требвало да бъдат избегнати. Така той упорито се придържа към миналото, също както и Луцифер, който по духовен път пренася миналото в настоящето. Замисълът тук е чисто луциферически.

Третият учител - бих могъл да кажа - е въодушевен от силите на „природосъобразно напредващите“ божествени Същества, от техния божествен принцип, представен още в началото на Библията: Елохимите първо творят и чак после виждат, че сътвореното е нещо добро; те далеч не гледат на него по егоистичен начин и не гледат на себе си като на образцови Същества, които по такъв изключителен начин са осъществили своето намерение; не, те го приемат за добро, само за да творят и по-нататък ето какво включват те в своето развитие! Те живеят в живия свят и разгръщат силите си там, в живия свят!

Важното е сега да разберем как самите ние като живи същества сме поставени в живия свят. В противен случай ние се превръщаме в критици на Боговете, например на Елохимите, защото онзи, който поставя своята собствена мъдрост над мъдростта на Боговете, би могъл да заяви: Но защо, ако тези Богове искаха да бъдат Богове, не можеха ли да предвидят, че светлината ще бъде нещо добро? За мен тези Богове не са никакви пророци! Ако аз бих бил един Бог, тогава, естествено, бих създал

Вселената само ако предварително зная какво представлява светлината, а не едва в последствие да се уверя, че светлината е нещо прекрасно. Обаче това е само една човешка мъдрост, изкуствено поставена над мъдростта на Боговете. В известен смисъл третият учител също предвижда нещата, които ще се случат, но той ги предвижда в един жив смисъл, като се осланя, бих казал, на Духа на развитието и си казва: „Когато се задълбочавах в характеристиките на моите ученици през изтеклата година и не си блъсках главата с грешките, които по необходимост допуснах поради моя собствен характер, когато не се затормозявах с никаква критика относно моето собствено минало, аз изострих моите способности и стигнах до един проницателен възглед за всичко онова, което представляват моите нови ученици." И той непрекъснато се убеждава: първите двама учители гледат на своите ученици само през очилата на онова, което са направили през изминалата година, и по този начин те всъщност никога не разсъждават правилно. Така той вече знае: „Да, несъмнено, аз вярвам, че в рамките на четири седмици ще предложи на учениците адекватната учебна програма и мога напълно да се доверя на моето предчувствие, че тази програма ще бъде действително адекватна." На пръв поглед другите двама учители изглеждат по-добри пророци. Те казват: "Аз ще предложи онази учебна програма, която предварително съм замислил; по този начин моят успех ще бъде съвсем сигурен." Обаче всичко това е само едно предвиждане на фактите, а не предвиждане в хода на живите сили и процеси.

Нека добре да запомним тази разлика, скъпи приятели. Пророчеството като такова не е нещо невъзможно. Обаче пророчеството, предсказването на едно отделно, конкретно събитие, което носи в себе си живите сили на еволюцията, такова предсказване е възможно само тогава, когато погледът е насочен към онези явления, които Луцифер и Ариман пренасят от настоящето в бъдещето.

Ние виждаме как постепенно стигаме до големия въпрос, който ни занимава именно в тези лекции, до въпроса за свободата и необходимостта. Но тъкмо при този въпрос, който е свързан толкова дълбоко с всичко, което засяга мировите процеси и човешките действия, ние трябва да сме наясно за всички трудности, свързани с него. Налага се например да бъдем наясно върху следното: когато обгръщаме с поглед всичко онова, което вече е станало и в което сме вплетени самите ние, трябва да го разглеждаме като форма на една или друга необходимост. Няма никакво съмнение - ние обгръщаме с поглед нашето минало, откриваме там една или друга необходимост, но в същото време трябва да си зададем и въпроса: Можем ли - така е редно да се попитаме, можем ли да намерим причините за едно събитие, което е настъпило сравнително по-късно в

рамките на нашето минало? В известен смисъл естествената наука трябва да постъпва така, че причината за онова, което става в следващите периоди от време, да бъде търсена в предходните периоди от време. Естествено, когато замислям един експеримент, аз трябва да съм наясно, че причината за сегашните процеси винаги се крие в миналото. Но това съвсем не означава, че този подход е валиден за всичко, което става в света. Защото, ако поискаме да търсим тъкмо по този начин връзката между причина и следствие - т.е. пренасяйки я върху нишките, свързващи „миналото" и „бъдещето", ние лесно бихме се заблудили.

Отново бих искал да си послужи с едно сравнение. Когато наблюдаваме външната действителност с нашите физически сетива, ние разсъждаваме приблизително по следния начин: Понеже този факт изглежда така, другият факт изглежда иначе. Обаче ако разширим този подход върху целия наблюдаван от нас процес, ние често стигаме до грешката, която бих искал да охарактеризирам с едно просто сравнение. Ние стигаме до следната грешка. Ние разсъждаваме така: Ето, аз виждам, че тук един човек кара своята каруца. Ние виждаме един кон, отзад - каруцата, и на каруцата - един човек, който - аз често съм прибягвал до този пример - просто седи там и се вози. Заставайки пред тази гледка, е напълно естествено да си кажем: Конят тегли, а човекът е теглен. Човекът е теглен натам, където го тегли конят. Това е напълно ясно. Следователно конят е причината човекът да бъде теглен в една или друга посока. Следователно причината се крие в конската сила, а фактът, че човекът е теглен в една или друга посока, е само следствие. Много добре, но Вие отлично знаете, че това не е така. Вие знаете, че тъкмо човекът, който седи на каруцата и държи юздите в ръцете си, управлява коня и го насочва там, където иска. И въпреки че конят го тегли напред, той го тегли там, където човекът иска.

По същия начин изглеждат нещата, когато съдим за тях само външно, т.е. само според външните събития на физическото поле. Да вземем още веднъж хипотетичния пример от предишната лекция: Една група хора тръгва на екскурзия, сяда в каляската, обаче кочияшът закъснява и поради тази причина всички тръгват няколко минути по-късно. Така те стигат до една надвиснала скала тъкмо тогава, когато тя се срутва и ги премазва. Сега, ако погледнем причината от гледна точка на физическите процеси, ние можем, естествено, да заявим: „Първо се случи това, после се случи онова и накрая се стигна до нещастieto." Обаче в този случай лесно бихме могли да допуснем грешката, която човек прави, когато казва „конят тегли водача там, където иска", докато всъщност именно човекът, който кара каруцата, насочва коня там, където той иска. Обаче ако вникнем в тайните закони, по които протича цялото събитие, тогава

виждаме, че събитията постепенно се съгъстват до онази точка, при която те стават вече свършен факт, и че закъснението на кочияша е свързано с целия комплекс от условия, които предхождат въпросното събитие. Вярно е, че всичко е необходимо: но то е необходимо далеч не в онзи смисъл, както хората вярват, проследявайки събитията само на физическото поле.

Ако някой вярва, че може да намери причината за дадено събитие в непосредствените условия, сред които то се разиграва, тогава може да се случи следното: Наблюдавайки отстрани, човек вижда например следното: Ето тук се срещат двама души. Сега той постъпва според изследователския подход на естествената наука. Двамата се срещат. После той проучва. Къде са били съответните двама души, преди да се срещнат, къде са били един час преди срещата, откъде са тръгнали, за да се срещнат. Така той може да проследи, поне за известно време, как „едното“ движи „другото“ и как накрая двамата се срещат. Но друг някой, който не се интересува от тези подробности, случайно научава, че двамата са уговорили своята среща още преди пет дни и накратко отсича: те се срещат, понеже са уговорили своята среща!

Виждате ли, тук Вие имате възможност сами да се уверите: Причината съвсем не трябва да се търси там, където се намира непосредствено предшествуващото събитие, и когато търсим причината само там, ние не стигаме доникъде, защото можем да проследим веригата от причини само до определен момент. Така стоят нещата и при наблюдението на природния свят, особено при събития, в които по един или друг на чин са включени и човешки същества. Обаче когато постъпваме така, че търсим предходните събития и само тях, вярвайки, че ще стигнем до съответните причини, ние изпадаме в грешка, поддаваме се на една голяма измама.

Да, скъпи мои приятели, сега Вие трябва да наситите тези неща с всичко онова, което сте извлекли от Духовната наука. Представете си ясно: Даден човек извършва някакво деяние в условията на физическия свят. Ние просто го виждаме как извършва своето деяние. Какво става по-нататък? Онзи, който иска да ограничи своите наблюдения само в рамките на физическия свят, ще проучи някои факти, свързани с близкото минало на въпросния човек. Ако се задълбочи още по-нататък, той ще проучи как е бил възпитан той или пък ще провери - както е на мода да се казва сега - неговата наследственост и така нататък. Но да предположим сега, че в деянието, извършено тук във физическия свят, се е вляло нещо, което може да бъде намерено единствено в живота, който съответният човек е имал между своята смърт и поредното си ново раждане. Тогава това ще означава, че в момента на раждането ние прекъсваме линията на при-

чините и стигаме дотам, че пред нас застава нещо подобно на уговорката между двамата души: защото онова, което аз изследвам сега, може да е било предопределено още преди столетия тъкмо там - в живота между по следната смърт и поредното ново раждане. И тъкмо онова, което е било преживяно там, се влива сега в моите намерения, в моите действия и т.н.

Сама по себе си необходимостта е от такова естество, че в известен смисъл - т.е. без да сме проникнали в духовния свят - ние изобщо не можем да стигнем до причините на човешките действия; да, ако ги търсим тук, на физическото поле, и според методите, с които изследваме външните природни събития, ние изобщо не стигаме до причините на човешките действия.

И въпреки това, скъпи мои приятели, ако насочим още по-добре погледа си върху начина, по който човешките действия са вплетени в мировите процеси, ние все пак ще стигнем до едно задоволително обяснение на това, което наричаме свобода, обаче с цената на една важна предпоставка: Да, но преди свободата трябваше да съществува именно тя – необходимостта!

И сега идва нещо друго, което също следва да вземем под внимание. Виждате ли, „свобода“ и „необходимост“ са две понятия, които хората много трудно свързват. И не току-така в по-голямата си част философските опити за обяснение на света претърпяват провал именно когато трябва да бъдат дефинирани свободата и необходимостта. И това се получава най-вече защото хората нямат представа за трудностите, които този сложен въпрос влече след себе си. Ето защо в тези лекции аз нарочно се постарях да изложа най-вече изключителните трудности, свързани с тази тема.

Ако отново насочим поглед към човешките събития, ние навсякъде ще открием нишките на необходимостта. Защото, ако бихме поискали да представим всяко едно човешко действие като плод на свободата, ние също ще изпаднем в един голям предразсъдък. Отново бих желал да се обоснова с един хипотетичен пример. Нека да предположим следното: Някой израства тук или там и според специфичните условия на своето раждане, детство, възпитание и т.н. след известно време става пощенски раздавач, един селски пощенски раздавач, който всяка сутрин пътува до съответното село, за да раздава писма. После отново се връща. На следващата сутрин пак заминава за селото. Вярвам, че всички ще се съгласите: във всички тези случаи ние се натъкваме на една строго определена необходимост. Защото, ако проучим специфични те условия, свързани с неговото раждане, детство и т.н., ако съпоставим всички по-важни събития, които са се случили в неговия живот, ще установим как всичките

са групирани по такъв начин, че да направят от него един пощенски раздавач; и как например в съответното време се освобождава едно вакантно място, което той по необходимост трябва да заеме веднага. И тогава, тогава вече свободата престава да съществува. Защото, естествено, той не може да променя адресите на писмата, които разнася: тук напират една неумолима външна необходимост: на чия врата ще позвъни, на чия врата няма да позвъни и т.н. Да, тук ние виждаме колко много необходимост има в това, което този човек трябва да върши всеки ден.

Но сега нека да предположим още нещо: на един друг човек, може би по-млад от мен - и тук Вие не би трябвало да отправяте никакви упреци към неговото хрумване... И така, на един друг по-млад човек, достатъчно млад, за да не може да бъде наречен ленивец, изведнъж му хрумва: аз всяка сутрин ще тръгвам с пощенския раздавач и ще го придружавам по неговите маршрути. И ето че всяка сутрин той започва да става рано и да тръгва след селския пощенски раздавач, изпълнявайки всички отделни поръчки заедно с него, и после отново да се връща у дома си. Този ангажимент, този доброволен ангажимент продължава известно време. Да, скъпи мои приятели, няма никакво съмнение, че в този случай не можем да говорим за необходимост в онзи смисъл, в който говорихме, когато ставаше дума за първия пощенски раздавач. Защото всичко онова, което върши първият пощенски раздавач, става по необходимост. Обаче във втория случай не е така: там нямаме никакви задължения, никакви необходиминости. По-младият човек би могъл всеки ден да си остава у дома и да не придружава пощенския раздавач, като в крайна сметка това не би променило нищо в обективния ход на нещата. Тук съм съвсем ясен, нали? Или, казано с други думи: Първият човек върши всичко по необходимост, вторият върши всичко в свобода. Това твърдение може да бъде изказано съвсем категорично. И въпреки всичко в известен смисъл и двамата вършат едно и също. Дори бихме могли да си изградим следната представа: бихме могли да предположим, че за по-младия човек настъпва един ден, когато той отказва да стане от леглото. Сега той би могъл да преустанови своите визити с пощенския раздавач, но въпреки това става и тръгва, защото вече е свикнал. Всичко, което досега той вършеше в свобода, от сега нататък започва да го върши по необходимост. Ние нагледно виждаме как свободата се слива с необходимостта. Да, скъпи мои приятели, ако проучим как точно живее в нас „вторият човек“, за когото стана дума в моята публична лекция, ще установим, че след като мине през Портата на смъртта, това всъщност не променя много нещата, така че бихме могли да сравним душевните сили, които живеят в нас с един вид „придружител“ на външния човек, който върви тук или там в условията на физическия свят.

Вярно е, че за един материалистичен човек подобно твърдение може да прозвучи ужасено. Но често става така, както добре знаем, че такива материалистични монисти често пъти заявяват: „Вие сте непоправими дуалисти, понеже вярвате, че водата се състои от водород и кислород. Нещата трябва да са единни и цялостни!“ Въпреки това явно безсмислие ние следва да запазим спокойствие и да отговорим: Елементът „вода“ се състои от водород и кислород. Ние не бива да бъдем заблуждавани от подобен монизъм. Ето за какво става дума: всичко онова, което представляваме в живота, се стича към центъра от две различни страни и то наистина може да бъде сравнено с начина, по който се свързват водородът и кислородът. Защото онова, което представлява нашата външна, физическа същност, продължава и по-нататък в линията на наследствеността, и то не само във физически смисъл, а също и според начина, по който ние сме социално поставени в наследствената линия. Ние разполагаме не само с определена форма на главата, цвят на косите и така нататък поради обстоятелството, че някой от нашите родители е имал подобни физически качества, а сме преопределени в един или друг смисъл също и чрез външното, социално положение на нашите родителите и прародители. Следователно това, което принадлежи към физическия свят - не само формата на тялото, силата на мускулите и т.н., а и всичко останало, за което стана дума, всичко то продължава и по-нататък в наследствената линия, продължава да тече от едно поколение в друго. Към него обаче сега се прибавя, от друга страна, онова, което идва от духовния свят като наша индивидуална същност и което първоначално няма нищо общо с всички онези сили, които пулсират в наследствената линия и в редуването на поколенията. То идва направо от духовния свят и съединява, духовно свързва и съединява такива причинни фактори, към които ние сме предразположени от преди много столетия, с другите причини, които се намират в наследствената линия. Фактически положението е такова, че да съдим правилно за нещата можем само тогава, когато възприемаме тази втора същност, която идва от духовния свят и се съединява с физическата същност, като един вид „придружител“ на първата, действително като един вид „придружител“. Ето защо аз избрах примера с онзи придружител, който взема участие във всичко, което пощенският раздавач върши. Да, положението е такова, че нашата душа е в непрекъснато сътрудничество с този „придружител“.

Вторият човек, който придружава селския пощенски раздавач, върши всичко това доброволно и свободно. Това не можем да отречем. Разбира се, биха могли да се търсят едни или други причини: обаче по отношение на необходимостта, в която е поставен редовният пощенски раздавач, тези причини се намират в областта на свободата. Вторият човек

е напълно свободен в своите действия. Но, виждате ли, от тази свобода произлиза - бих казал по необходимост - още нещо, нещо напълно възможно. Вие не бихте отrekli, че ако вторият човек, който придружава първия, върши неговите служебни задължения в продължение на доста време, той също може да стане един добър пощенски раздавач. Той ще може да се справя с тези задължения, понеже години наред е придружавал истинския пощенски раздавач. И вероятно ще може да го върши дори по-добре, понеже ще избягва някои грешки. Но ако първият не би допускал тези грешки, нали така, вторият изобщо не би ги забелязал. Човек съвсем не може да си представи нещата така, сякаш за втория би било полезно, ако той размишлява върху грешките на първия. Когато човек мисли подвижно и живо, той стига до извода: ако вторият би размишлявал върху грешките на първия, това би било само едно на празно усилие на ума. Именно ако не размишлява върху грешките, а се потопи в активно и живо сътрудничество, следвайки всички действия на пощенския раздавач, той ще съумее - както се казва, от само себе си - да не допуска тези грешки.

Така стоят нещата с онова, което се намира вътре в нас и ни придружава навсякъде. Едва когато се издигнем до идеята, че онова, което сме извършили, е наистина необходимо и като негови „придружители“ сега пренасяме нашите душевни сили в бъдещето, едва тогава ние виждаме нещата правилно. Всичко това на истина може да бъде разбрано в хода на нашата инкарнация.

Нека сега да сравним други трима души. Първият човек, така да се каже, се хвърля направо в действието. В определен момент от своя живот той усеща неясния подтик да познае себе си. И сега той насочва поглед върху онова, което винаги е правил по добър начин. Той се наслаждава на всичко онова, което е постигал по добър и честен начин. И сега той се стреми да продължава в същия дух. В известен смисъл той ще продължи да върши добри дела, нали?

Вторият човек, ако е - така да се каже - предразположен към хипохондрия, насочва своя поглед предимно върху своите грешки. Ако след време той изобщо се освободи от своята хипохондрия, от своите грешки, ако може да се издигне над тях... той ще стигне дотам, да избягва тези грешки. Но едва ли ще постигне това, което би постигнал един трети човек, който си казва: Да, онова, което вече е станало, то е било необходимо; и в същото време то е една здрава основа, от която човек може да се учи. Да се учи не чрез някаква досадна критика, а с помощта на обективното наблюдение. В този случай въпросният човек ще продължи да върши не това, което вече е останало в миналото, няма да пренесе механически миналото в бъдещето, а ще засили, ще укрепи това, което е

„придружителят", и ще го пренесе като една жива сила в бъдещето. Той няма да повтаря онова, което досега е вършил „добре", няма да избягва това, което е вършил „лошо", а чрез доброто и лошото, възплътявайки ги в себе си и оставяйки ги просто такива, каквито са, той ще засили и ще укрепи своите способности.

Да, ето как изглежда възможно най-доброто укрепване на душевните сили: Да оставим на спокойствие това, което вече е станало, и да го пренесем по един жив начин в бъдещето. В противен случай ние винаги ще се връщаме към миналото по един луциферическо-ариманически начин. Напредък в развитието е възможен само тогава. Когато човек правилно вниква в необходимостта. Защо? Нима това е възможно в сферата на необходимостта? Тъкмо по този повод бих желал да си послужи с едно сравнение, като моля да размислите върху него до следващия вторник. Тогава, с помощта на това сравнение, ние ще напреднем още по-нататък в нашата тема.

Представете си, че искате да видите с очите си един външен, материален предмет. Вие можете да видите този външен предмет, обаче ще Ви бъде невъзможно да го видите, ако, да речем, поставите между себе си и предмета едно огледало. Тогава Вие ще виждате Вашето собствено око. Ако искате да виждате предмета, Вие трябва да се откажете от това, да виждате Вашето око, и обратно - ако искате да виждате Вашето око, Вие трябва да се откажете от желанието си да наблюдавате предмета.

Но поради едно забележително взаимодействие на най-различни Същества ние установяваме - както по отношение на човешките действия, така и по отношение на човешкото познание - следното: До обектите на нашето познание ние стигаме чрез един вид огледало. „Познанието" винаги означава един вид отражение.

Когато искаме да обхванем нашите минали действия, които сме извършили, ние винаги ги наблюдаваме така, сякаш между тях и нас се намира някакво огледало. Но когато поискаме да упражним известно действие, когато се стремим към непосредствена активност в света на нашите действия, тогава това огледало не трябва да съществува; тогава ние трябва да се абстрахираме от всичко онова, което виждаме в огледалото.

Така стоят нещата и по отношение на нашите минали действия. Още в момента, в който насочваме поглед върху нашите минали действия, ние поставяме едно огледало между тях и себе си; и тогава, несъмнено, ще сме в състояние да вникнем само в част от тяхната природа. Но можем и нещо друго - да оставим огледалото да стои там и да се опитаме да обхванем нашите минали действия с много по-голяма точност. В името на известна цел този подход е донякъде уместен. Обаче когато не сме в състояние периодически да премахваме огледалото, цялото това познание

не ни помага вече с нищо. Защото в мига, когато премахваме огледалото, нещата, които виждаме, не са вече наши; това не сме вече самите ние; обаче едва сега тези неща могат да станат едно цяло със самите нас. По същия начин следва да постъпваме и със себепознанието. Трябва да сме наясно: докато гледаме назад, ретроспективно, тази интроспекция може да бъде само повод за това, да приемем видяното по непосредствен и жив начин в себе си. Обаче за целта не бива да гледаме непрекъснато в огледалото: иначе огледалото непрекъснато ще стои пред нас. Положението с нашето себепознание има нещо много общо с едно огледално отражение. Ние напредваме в живота само тогава, когато съумеем да включим в нашата воля всичко онова, до което сме стигнали чрез себепознанието.

Моля Ви, скъпи мои приятели, да се замислите върху това сравнение, да се замислите върху следното: когато се отказваме да виждаме външния свят, ние виждаме само нашето око и обратно - ако искаме да виждаме външния свят, ние трябва да се откажем от желанието да гледаме в нашето собствено око. Замислете се върху това сравнение, защото тъкмо от него ще продължим да говорим следващия вторник от 8 часа и точно ще обсъдим както правилното, така и неправилното себепознание, за да се приближим още повече до разрешението на загадката, с която сме се заловили. Обсъждайки този изключително труден въпрос, въпроса за необходимостта и свободата, въпроса за взаимната връзка между човешките действия и мировите процеси, налага се да посочим всички спънки, всички препятствия. И онзи, който вярва, че може да стигне до някакво решение на този въпрос, преди да е вникнал във всички възможни трудности, той се заблуждава твърде много. Да, скъпи мои приятели, следващият вторник ще продължим нататък.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 1 февруари 1916

Нека отново да пристъпим към нашата задача и да си спомним за онези, които се намират по бойните полета на Европа:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Земята,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

А също и за онези, които - следвайки хода на епохалните събития, вече са минали през Портата на смъртта:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Сферите,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

Да не забравяме и Онзи, който мина през Мистерията на Голгота заради благополучието на Земята, заради свободата и напредъка на хората. Нека Той да бъде с Вас и Вашите тежки задължения.

Скъпи мои приятели, отдавна сме свикнали да обсъждаме такива трудни въпроси, каквито са въпросите за необходимостта и свободата с помощта на прости понятия, с възможно най-прости понятия, така че в продължение, бих казал, на един миг, да обгръщаме наведнъж много факти и подробности. Често пъти, когато сме изправени пред такива въпроси, ние не вземаме под внимание, че те налагат необходимостта да се съобразяваме с това, колко многообразни са причинните връзки в света и как онова, което става на определено място, трябва да бъде разглеждано в свършено друга светлина - ако искаме да го разберем - в сравнение с нещо напълно подобно, което обаче става в друга точка от мировите процеси. Сега бих искал още веднъж да припомня нещо, което вече съм споменавал тук, макар и по друг повод.

Когато виждаме бурните процеси и важните събития, които се разиграват днес, ние сме доста склонни веднага да търсим техните причини в най-близо стоящите факти и да очакваме последиците им в най-скоро време. Но чрез едно такова разглеждане ние постъпваме неправилно по отношение на самите факти. Кога то преди време споменах това, аз обърнах внимание върху обстоятелството, че някога, още в началото на Средновековието, римската цивилизация се противопостави на тогавашната Средна Европа. Сега, бих казал, някой може, без много да мисли, да заяви: Добре, нека да се опитаме да разберем, че поради определени политически причини в дребния Рим тези римляни се усещаха принудени да започнат своите военни походи срещу Севера - забележете, срещу техния Север, срещу всичко онова, което представлява днес Средна Европа. И чак после бихме могли да търсим последствията в лицето на онези събития, които възникнаха в резултат от военните походи.

Обаче, скъпи мои приятели, с подобно разглеждане не се постига нищо. Защото, представете си само как много от събитията, свързани с придвижването на народите от източните към западните пространства на Европа, биха протекли съвсем различно при този сблъсък между римляни и германи и тогава цялото по-късно развитие на Средна Европа би протекло по съвсем друг начин. Да, всички събития, които се разиграха в хода на вековете до наши дни, биха протекли по съвсем друг начин, ако тогава онази народностна субстанция, която имаме в лицето на древните римляни и която не можа да се проникне напълно с истинските идеи на християнството именно поради своята, бих казал, световноисторическа особеност; ето защо римляните трябваше да се слоят с други, исторически млади народи, които можаха да приемат християнството с нови, могъщи и младенчески сили. И чрез начина, по който стана сблъсъкът между един - бих казал - духовно презрял народ, какъвто бяха тогава римляните, и един съвсем друг, исторически млад народ, какъвто бяха германите, се роди всичко онова, което впоследствие се извиси до Гьотевия „Фауст“, всичко онова, което донесе новата култура на 19 век. Биха ли протекли нещата по същия начин, ако навремето не беше настъпил този сблъсък между двата народа?

Тук ние се докосваме до едно духовно течение, изпълнено с дълбоки вътрешни закономерности, изпълнено с една закономерна необходимост, която пулсира в мировите процеси и във всички области на живота. Как някой би поискал в този случай да насочи своите действия именно според събитията, станали от тогава насам в хода на вековете? Процесите, които се разиграват днес, са на свой ред изходна точка за други мирови събития, а те, естествено, са по необходимост свързани с това, което става днес, макар че - доколкото става дума за събития на физическото поле - те са твърде различни от всичко онова, което се разиграва под сбита форма в един кратък период от време.

Споменавам всичко това, скъпи мои приятели, само за да се убедите колко дълбоки са основанията, вложени в твърдението, на което често ще се спираме в тези лекции: Когато става дума за мировите процеси и за човешките действия, мъдруването и спекулирането не водят доникъде! Помислете само каква би се получило, ако в третия, четвъртия век сл. Христос някой римлянин или германец би искал да се заеме с едно мисловно спекулиране относно възможните последици от бойните? Докъде би стигнал той? Доникъде! Необходимо е да осъзнаем, че върху онова, което трябва да стане - за да го познаем като нещо, което действително трябва да се случи, решаващо е не мъдруването върху възможните последици, а нещо съвсем друго; и че в потока на събитията - както той протича на физическото поле - се влива именно онова, което ние

усещаме, че идва от духовните светове: импулси, чиито въздействия, взети поотделно, са от такова естество, че ние изобщо не се нуждаем от мъдруване върху това, което трябва да стане на физическото поле.

Нека да сме вече наясно: погледът върху човешките събития, върху световноисторическите събития трябва по необходимост да бъде значително разширен и да обхване онова, което се намира над физическия свят. И след като, бих казал, обърнахме достатъчно внимание на тези необходими, нека отново да вземем под внимание човека като такъв.

Последния път аз споменах пред Вас, че не е възможно да стигнем до едно правилно отношение към миналите човешки действия, ако се впуснем само в умуване, в мъдруване и мисловни спекулации върху тях. Напротив, трябва да разберем, че миналото - също така и миналото битие на нашите действия вече принадлежи към сферата на необходимостта и ние следва да схванем основната идея: това, което е станало, е трябвало да се случи! Или с други думи: Ние изграждаме правилно отношение към нашите действия само тогава, когато постигаме обективност спрямо онова, което сме извършили в миналото, когато гледаме с еднаква обективност както към успешните, така и към злополучните ни действия.

Естествено, Вие бихте повдигнали сериозни възражения против онова, което аз току-що казах, понеже такива сериозни възражения действително съществуват. Помислете само върху последните ми думи: Когато сме извършили нещо, то вече принадлежи към миналото. Както казах, ние изграждаме правилно отношение към нашите действия само тогава, когато гледаме на тях с пълна обективност и вече не искаме те да са протекли по някакъв друг начин!

Сериозното възражение гласи: Добре, но къде остава тогава всичко онова, което играе толкова голяма роля в човешкия живот, а именно разкаянието за едно или друго наше действие, което вече сме извършили? И естествено, напълно прав е онзи, който казва: Разкаянието е необходимо, разкаянието трябва да съществува. И ако по някакъв начин бихме премахнали разкаянието от човешкия живот, от израстването на човешката душа, ние несъмнено бихме унищожили един морален импулс, който има огромна стойност.

Но не го ли унищожаваме, не го ли заличаваме, когато по отношение на извършеното от нас ние заставаме така, че го гледаме обективно, наистина обективно?

Но, скъпи мои приятели, тук отново възниква една трудност, една такава трудност, която може да се окаже източник на безкрайни недоразумения. Ние вече трябва, бих казал, да навлезем в центъра на проблема за свободата, ако наистина искаме да се справим с тази трудност. Виждате ли, Спиноза, великият Спиноза е казал: „Всъщност в света може да се

говори само за необходимост. Свободата - общо взето - е една илюзия. Защото когато ударим една топка, тя по необходимост тръгва в определена посока. Ако би имала съзнание, тя щеше да вярва (така мисли Спиноза, както можете да си спомните от моята „Философия на свободата“), че се движи свободно и доброволно по своя път." Така мисли Спиноза. „И става така, че човекът е вплетен в необходимостта и понеже има съзнание за това, което става, той смята, че е свободен."

Обаче Спиноза съвсем не е прав. Нещата стоят точно обратно. Ако човекът действително би „летял" в една или друга посока, както топката, която следва необходимото направление в резултат от получения тласък, той би трябвало да изгуби каквото и да е съзнание относно всичко онова, което представлява негово то летене и при което той следва единствено необходимостта. Той би трябвало да се лиши от каквото и да е съзнание за това. Съзнанието би трябвало да бъде премахнато.

Представете си само с каква огромна скорост се движите Вие в мировото пространство според астрономическата наука! Вие правите това съвсем несъзнателно. Тук Вашето съзнание е премахнато, заличено. Вие изобщо не успявате да запазите Вашето съзнание, защото иначе не бихте могли да се движите по този на чин, прелитайки с бясна скорост през мировото пространство, както твърди астрономическата наука. Следователно по отношение на онова, което човек върши по необходимост, за него съзнанието трябва да бъде заличено дори относно толкова груби неща, каквото например е „летенето" през мировото пространство. Вие скоро забелязвате, че относно всичко онова, което е подчинено на необходимостта, съзнанието бива заличено. Но нещата не винаги могат да бъдат осъзнати по толкова драстичен начин. В действителния живот те винаги граничат помежду си. И на граничната линия те съвсем не могат да бъдат разбрани и осъзнати така радикално, както в посочения от мен случай. Напротив, бихме могли да кажем: Относно всичко онова, за което действително имаме съзнание, за което имаме едно безусловно съзнание, ние можем да действуваме наистина свободно. Да допуснем, че тук пред мен стои една топка и аз я привеждам в движение: ако тя действително би имала съзнание, щеше да полети в определена посока само тогава, когато приеме в своето съзнание импулса, който самият аз и давам. Ако би искала да следва само импулса, тя би трябвало да заличи своето съзнание.

Размислите ли върху всичко това, Вие ще направите една голяма разлика - що се отнася до човешките действия - която за съжаление хората не правят. Защото фактът, че хората не правят тази разлика, има не само теоретическо, но и дълбоко практическо значение. В живота хората не правят съществена разлика между неща, които са неуспешни за някого,

и неща, които са лоши, които са неморални. А тази разлика има огромно значение, тя е извънредно важна. Нека да си представим най-напред едно неуспешно действие - след като то не е станало според предварителните намерения, за него безусловно важи, че ние стигаме до правилна преценка за съответното действие само тогава, когато можем да го разгледаме напълно обективно, т.е. като нещо абсолютно необходимо. Защото след като вече е минало, то принадлежи към сферата на необходимостта. Когато не успяваме в нещо и после изпитаме неприятно чувство от факта, че съответното действие се е оказало неуспешно, тогава истината е тази, че неприятното чувство се корени в егоизма: Всъщност аз съм искал да бъда един по-добър човек, един човек, който би могъл да свърши нещата по-добре. Ето къде се крие егоизмът. И докато този егоизъм не бъде изтръгнат заедно с корените, дотогава изживяването, свързано с нашата по-нататъшна душевна еволюция, не може да има онова дълбоко значение, което то би трябвало да има.

Но, скъпи мои приятели, когато сме извършили едно действие, съвсем не е просто да го окачествим като „неуспешно“; то може да бъде в същото време и едно лошо действие, нещо, което наричаме „лошо“ в морален смисъл. Нека сега да насочим поглед Към морално лошите действия, да насочим поглед примерно върху следното действие, за да представим нещата нагледно. Да предположим, че някой няма какво да яде - или поради някаква друга причина - и открадна. Значи „кражба“, нали така - едно лошо деяние. Обаче изключва ли онова, което току-що казахме, че някой, който е откраднал, може да се разкае за извършеното деяние? Съвсем не! Но защо е така, скъпи мои приятели! Поради простата причина, че - казвам това напълно сериозно - онзи, който открадна, съвсем не е искал да краде, а само да притежава онова, което е откраднал. Той веднага би се отказал от кражбата, ако Вие бихте му подарили това, което той желае да има, или ако би могъл да го получи по някакъв друг начин, а не чрез кражбата.

Това е един очевиден факт. Обаче в известен смисъл същото важи и за всичко, което ние всъщност разгледаме като „лошо“ деяние. Лошото деяние като такова, каквото е, всъщност никога не е искано от човека и езикът има един фин усет за това: когато лошото деяние е вече минало, „пробужда се съвестта“. Защо се пробужда съвестта? Защото едва сега лошото деяние стига до съзнанието, до познанието. То се издига на горе до познанието. Да, човекът извършва деянието тук, долу, но там, горе, в областта на познанието, на знанието, се намира нещо друго, заради което той извършва лошото деяние. Лошото деяние не се корени в самата воля; същото важи и за разкаянието: то има този смисъл, че съответният човек пробужда в своето съзнание един изгарящ въпрос: Как можах да

допусна подобно помрачение на моето съзнание в момента, когато извърших лошото деяние. Ето какво се налага да разберем: Когато някой извършва едно лошо деяние, тогава същественото в този случай е, че човекът помрачава своето съзнание за въпросното действие, за въпросното лошо деяние, че неговото съзнание е било „понижено“ и че за него основното сега е да изгради ясно съзнание за подобни ситуации, в които съзнанието бива понижено. Всяко наказание има един-единствен смисъл - да пробуди такива сили, че ясното съзнание да се разпростре срещу и върху онези случаи, които иначе поражда един или друг вид помрачение на съзнанието. Между онези дисертации, защитавани в университетите от философи, които се занимават същевременно и с юридически проблеми, често срещаме размишления върху „правото да се наказва“. Относно причините защо трябва да се наказва са създадени изключително много теории. Единствено възможното основание за прилагане на наказанието ние намираме само тогава. Когато сме убедени, че с наказанието ще бъдат пробудени онези сили на душата, чрез които тя би могла да разшири съзнанието до сфери, върху които по-рано то не е достигало. Ето до какво се свежда същността на разкаянието. Разкаянието се състои именно в това, човекът да погледне своето деяние така, че чрез силите на разкаянието то да бъде издигнато до сферата на човешкото съзнание, като по този начин човекът обгръща с поглед взаимните връзки между нещата така, че следващия път съзнанието да остане непомрачено. Вие виждате следователно за какво става дума. Става дума за следното: човекът действително трябва да се научи да прави разлика между едно деяние, което е извършено с ясно и пълно съзнание, и друго деяние, за което съзнанието е понижено, помрачено.

Когато сега, напротив, Вие имате едно деяние, по отношение на което съвсем не става дума дали то е лошо или добро, а е само едно неуспешно деяние - при което ние просто не сме успели да реализираме нашите намерения, тук нещата опират до това, че сега можем да помрачим нашия поглед върху това деяние, ако съдим за него така, че намесваме в нашата оценка и следното чувство: Добре, а нещата нямаше ли да протекат по друг начин, ако и самите ние не бихме били по-други, по-добри? Виждате ли, тук важното е, че ние не бива да забравяме следния важен факт: Когато окото възприема един предмет, то не трябва да вижда самото себе си; в този случай то не бива да поставя пред себе си някакво огледало. Защото в момента, в който окото постави пред себе си някакво огледало, за да вижда самото себе си, то вече не би могло да вижда самия предмет. От момента, в който човекът започне напразно да умува върху това, че би трябвало да стори по друг начин едно действие, което вече е извършил, това действие не може да рефлектира върху самия него

с онази сила, която би го тласнала напред в неговото развитие. Защото в момента, в който между него и действието застава егоизмът, който се крие в това, че човекът би искал всъщност да извърши въпросното действие по друг начин, в този момент той прави същото, което прави някой, когато поставя пред очите си огледалото, така че очите не могат да видят предмета.

Можем да си послужим и с друго сравнение. Вие знаете, че съществува заболяване на очите, наречено астигматизъм, при което дъгата на роговицата е неправилно огъната или в хоризонталната, или във вертикалната посока. Астигматичните очи не различават точно нещата. Човек с такива очи вижда един вид призрачни изображения на нещата, идващи само поради това, че роговицата е огъната по неправилен начин. Човекът вижда призраци. Но това се дължи на факта, че всъщност той възприема не външния свят, а своето собствено око. Когато човекът вижда своето собствено око, това означава, че окото не е успяло да заличи напълно себе си, поради което се намесва по един неправилен начин в акта на зрителното възприятие. Когато човекът изпълва душата си с мисълта „О, ако аз бях по-друг и бях извършил по различен начин това или онова, тогава бих имал пълен успех“, тогава положението е същото, като че ли той страда от астигматизъм: той съвсем не вижда действителните факти, а ги изопачава напълно. Но човекът трябва да вижда действителните факти, с които има работа, и тогава те също започват да действуват на свой ред върху него: както предметът, който се намира навън, действуват върху здравото око, така също и те действуват върху една душа, която не е изпълнена с едно или друго усещане, породено от фактите, а оставя фактите да действуват върху него. В този случай фактите продължават да действуват и по-нататък в човешката душа.

Нека да продължим: Някой, който все още не е стигнал до обективност спрямо миналите факти и събития, той не може да ги вижда в тяхната обективност и поради тази причина не може да извлича от тях онова, от което душата му се нуждае. Това би било точно същото, ако нашите очи биха спрели да се развиват в шестия или седмия месец от ембрионалното си развитие и ние бихме се родили в деветия месец; естествено, в този случай не бихме притежавали нормално човешко зрение. Ако очите не биха се развивали и след шестия, седмия месец, а биха спрели да се развиват, те не биха могли да отстранят себе си в зрителния акт и ние бихме виждали нещата съвсем различно от това, което те представляват в действителност.

И така, онова, което вече сме извършили, изгрява за нас в своя истински смисъл само тогава, когато сме в състояние да го включим в потока на

необходимостта, когато можем да гледаме на него като на нещо необходимо. Но както споменах, ние следва да сме наясно, че тъкмо тогава трябва да правим съществената разлика между това, което е успяло или не е успяло, и онова, което можем да наречем „добро“, или „лошо“ в морален смисъл.

Всъщност Вие ще намерите обясненията върху всички тези неща, макар и изложени по-скоро във философска форма, в моята „Философия на свободата“; защото в тази „Философия на свободата“ специално е подчертано, че човекът става свободен поради обстоятелството, че овладява онези сили, които му дават възможност да приема импулси от духовния свят. Дори на едно място там изрично е казано: „Свободните импулси идват от духовния свят.“

Обаче това съвсем не изключва, скъпи мои приятели, такива ситуации в живота, при които - по отношение на определени събития - човекът действа най-свободно именно тогава, когато той изцяло се съобразява с необходимостта. Защото ние трябва да правим разлика между чисто външната, физическа необходимост и духовната необходимост, въпреки че, общо взето, и двете представляват едно и също нещо. Но все пак те се различават, бих казал, по отношение на своята дислокация в мировите процеси.

Разгледайте още веднъж една толкова забележителна фигура като например Гьоте, който влезе в световната история и за когото бихме казали: Ето, ако проследим възпитанието на един такъв човек като Гьоте, ще установим как Гьоте се издигна до висините на своето творчество благодарение на импулсите, които го на сочиха да напише своя „Фауст“ и другите си съчинения, като всичко това, което Гьоте създаде, малко или много е резултат от неговото възпитание. А сега да насочим поглед именно върху Гьотевия гений. Разбира се, ние можем да си позволим това. Тук ние, така да се каже, оставаме заедно със самия Гьоте. Но, виждате ли, ние можем да сторим това и по друг начин: Можем да проследим например развитието, цялото духовно развитие на 18 век; вземете отделните подробности от това развитие, вземете например обстоятелството, че преди Гьоте да е мислил за някакъв „Фауст“, Лесинг вече е проектирал един Фауст, един Фауст вече е съществувал. Или с други думи: Мисълта за Фауст е възникнала от духовните проблеми, които са занимавали човечеството, идеята за Фауст е възникнала от самите духовни импулси. Нека добавим, че когато разглеждаме Лесинговия Фауст - а има и много други поетични творби върху Фауст, - когато разглеждаме всички тях, бихме могли да обобщим: Всички те ни отвеждат до Фауст. Сега ние бихме могли, така да се каже, да оставим Гьоте встрани и въпреки това пак ще стигнем до Фауст като до един вид необходи-

мост. Фауст е възникнал от нещо, което е съществувало и преди него. Да, ние бихме могли да оставим Гьоте встрани. Следователно можем да проследим развитието на Гьоте и да стигнем до неговия Фауст. Можем да отхвърлим Гьоте, можем да го поставим пред погледа си по-скоро от еволюционна гледна точка; но можем и друго: Да го оставим напълно встрани, да проследим до най-големи подробности как на пример в Европа се появява едно такова съчинение като Нибелунгите, как после то се сгъстява до поетичната творба, описваща Парсифал, и как Парсифал застава пред нас като един търсец човек и как още - от определен момент на развитието - възниква друга еволюционна степен, в рамките на която идеята за Парсифал ще бъде напълно забравена, като на нейно място ще възникне онази забележителна идея, която е представена в народната легенда за Фауст - и която после, нали така, предизвика литературната поява на един Фауст, на един Парсифал, макар и в доста по-късна епоха. В този случай ние оставяме Гьоте напълно встрани... Естествено, когато говорим за една или друга епоха, ние не бива да бъдем педантични, понеже 50 години са един съвсем кратък период от време; изобщо времето е нещо еластично, то може да се разширява както в посока напред, така и в посока назад; следователно важното е друго; ако настояваме, че времето играе решителна роля, ние опираме до някои ариманически подробности, които съществуват в света; но това, което произлиза от добрите Богове, то наистина може да се разширява както напред, така и назад във времето. Нека да се изразя по друг начин: Дори ако франкфуртският съветник Каспар Гьоте и съпругата му не бяха родили сина си Волфганг или ако синът Волфганг би умрял веднага след раждането - както знаете, той се е родил много трудно, напълно посинял и без малко щял да умре след раждането, все пак няма никакво съмнение, че поетична творба, подобна на „Фауст“, така или иначе щеше да възникне, макар и от друг автор. Или ако Гьоте би живял в 14 век, нали така, той положително не би написал никакъв „Фауст“. Всички тези предположения са нереални. Но все пак рано или късно човек трябва да се за мисли върху подобни въпроси, върху подобни предположения, за да види реалния образ на нещата.

Следователно сега вече бихме могли да поставим въпроса: Действително ли Гьоте създава „Фауст“ по своя собствена воля, т.е. в свобода, както впрочем и цялото си творчество, или пък в основата на всичко е налице една безусловна необходимост? Скъпи мои приятели, най-голямата свобода е налице тогава, когато човек върши това, което е световноисторически необходимо! Да, свободата е налице тогава, когато човек върши това, което е световноисторически необходимо. Защото онзи, който вярва, че свободата би могла да бъде застрашена някога от една или друга

необходимост, той би трябвало да заяви също и следното: „Ето, аз искам да създам една поетична творба, но аз съм човек, който желае да действа абсолютно свободно! Следователно искам завинаги да се абстрахирам от всичко други поети, които са били несвободни, искам да създам една абсолютно свободна поетическа творба. Но аз не бих могъл да бъда свободен, ако ще използвам думи, които вече съществуват в говоримия език, понеже те са възникнали по силата на една прадревна необходимост. Обаче, съвсем естествено, това никога не може да стане! Аз искам да блесна като един абсолютен герой на свободата. Следователно аз ще изнамеря мой собствен език..." И сега той започва да изнамира свой собствен език. Разбира се, дори да би постигнал това, неговата поезия щеше да прозвучи на един непознат език, на един несъществуващ, език и тя справедливо би била отхвърлена от целия свят. Със своята свобода този човек би предизвикал съпротивата на целия свят, съпротива, която на първо време би се изразила само в неразбирането на езика. И така, Вие виждате: съвсем не може да става дума за това, че свободата, която се намесва в потока на събитията, би могла да се почувствува по някакъв начин Застрашена от необходимостта, която цари в напредващия ход на световните събития.

Бихме могли да си представим още и един художник, който би искал да постигне пълна свобода и който би казал: „Да, аз искам да рисувам; но не искам да рисувам върху платно и изобщо не искам да рисувам върху някаква фиксирана повърхност; искам да рисувам напълно свободно. Трябва ли в този случай да си служа с една или друга основа, за да нанасям там боите? Аз искам да рисувам напълно свободно! Следователно аз няма да постъпя така, защото в този случай ще съм принуден непрекъснато да се съобразявам с фиксираната повърхност на платното." Обаче тази „фиксирана повърхност", тази „материална основа" е подчинена на определени закономерности, нали така? И човекът трябва да се съобразява с тях, което обаче съвсем не му пречи да прояви свобода в своите действия.

Но тъкмо при големите световноисторически събития, скъпи мои приятели, бихме могли да видим с очите си как онова, което наричаме „необходимост", може да се прояви непосредствено и заедно със свободата само тогава, когато в действие е човешкото съзнание. Повтарям, когато в действие е човешкото съзнание. Виждате ли, аз вече казах: Гьоте не би могъл да създаде своя „Фауст" през 14 век. Да се появи „Фауст" през 14 век, това би било абсолютно невъзможно. Тогава Гьоте чисто и просто не би могъл да напише своя „Фауст". А защо не? Защото съществува нещо, скъпи мои приятели, което трябва да обозначим като „празнота" на световните събития относно определени еволюционни импулси. Както

не можете да налее те вода в един съд, който е вече пълен догоре, или както можете да налееете само определено количество вода в един съд, който е отчасти пълен с вода, така също Вие не можете да влеете по свое желание един или друг импулс, едно или друго намерение, в едно „запълнено" време. През 14 век не съществуваше празнота за нещо такова, каквото е съдържанието на „Фауст", което би се вляло във физическия свят от духовния свят чрез един велик човек; този 14 век беше запълнен от нещо друго. Мировите процеси и събития протичат в определени цикли от време. И когато един цикъл от време е запълнен, настъпва празнота за онези нови импулси, които биха могли да заемат място в световноисторическите събития едва по-късно.

Един цикъл първо трябва да бъде запълнен по съдържание, за да настъпи отново един вид празнота: едва тогава в празнотата могат да се бляят едни или други нови импулси. По отношение на всичко онова, което се вля чрез Гьоте под формата на импулси от духовния свят, действително беше настъпила една празнота в културното развитие на Европа; да, Гьоте се появи тъкмо в този момент. А културното развитие действително протича на приливи и отливи: празнота - запълване на празнотата - отлив - отново празнота. Едва тогава може да се появи нещо ново.

Ето според какво човекът - намиращ се между смъртта и новото си раждане - насочва сега своята инкарнация. Той насочва своята инкарнация така, че във физическия свят да намери онази степен на празнота или пълнота, която да съответствува на неговите импулси.

Някой, който от своите минали инкарнации донася със себе си импулси от най-висок ранг и които следователно трябва да попаднат в споменатия вакуум, в споменатата празнота, ще се роди на Земята в една епоха, която се отличава с един или друг вид празнота. Ако човек има такива импулси, които тепърва трябва да бъдат приети от човечеството, той ще насочи своята инкарнация към една такава епоха, чиято празнота той ще се стреми да изпълни докрай. Естествено, в различните области тези „приливи" и „отливи" се преплитат по изключително сложен начин.

Това е напълно естествено. С други думи, ние виждаме, че в известен смисъл ние сами избираме - ако мога да употребя тази дума, ние сами избираме момента, в който слизаме на Земята, според нашите вътрешни заложби и качества. И според тях се формира онази вътрешна необходимост, която после ще проличи в нашите действия.

И ако сега обгърнете с поглед всичко това, тогава за Вас няма да съществуват вече никакви противоречия, когато наблюдавате отделните събития в хода на времето. Вие си казвате - ето, Парсифал, Фауст... събитията напредват... после идва Гьоте и от неговата вътрешна същност бликва онова, което също може да бъде така добре разбрано в хода на

времето. Вие няма да се измъчвате вече от никакви противоречия, защото виждате как Гьоте гледа от горе, и там, горе, той подготвя в своята вътрешна организация всичко онова, което по-късно ще намери външен израз в една или друга от неговите поетични творби. И сега, намирайки се на физическото поле, той освобождава същите онези душевни сили, които - още преди раждането си - е всмукал в себе си като квинтесенция на най-важните събития, разиграли се през миналите векове. Между тези две изречения, между тези две твърдения - „Гьотевите творби трябваше да възникнат в строго определено време" и „Гьоте ги създаде напълно свободно" - няма никакво противоречие, както и ако тук на масата бих имал една, две, три, четири, пет, шест топки, следователно една поредица от топки, а после идвам с една малка купа и казвам: първата топка слагам в купата, втората топка слагам в купата, третата топка слагам в купата и т.н... после отивам там и ги изсипвам. Но някой казва: Топките, които се намират сега тук, са същите, които бяха там. Не, възразява някой друг: това са топките, които току-що бяха изсипа ни от купата. И двете твърдения са напълно верни.

Онова, което е станало във времето, което накрая е довело до „Фауст", то е същото, което покълва в душата на Гьоте, понеже се е натрупало там чрез „наблюдението", насочено от духовния свят надолу към Земята. Защото всички ние непрекъснато участвуваме в развитието на света.

Когато сега разглеждаме тези неща, ние вече разбираме: В момента, когато насочваме поглед към миналото, ние трябва да приемем миналото като нещо необходимо. И когато насочваме поглед върху самите нас и възпроизвеждаме миналото в настоящето - ако го възпроизвеждаме съзнателно, тогава ние пренасяме - напълно свободно! - в настоящето всичко онова, което сме подготвили в миналото като необходимост. По този начин, скъпи мои приятели, най-свободен може да бъде онзи, който съумява да разбие ясното съзнание: с това, което върша, аз не бърша нищо друго освен онова, което е духовно необходимо. Нещата не се оставят да бъдат управлявани - така да се каже - от една педантична логика; те могат да бъдат разбрани само чрез едно живо проникване в техните действителни причини.

Ние можем да си помогнем, скъпи мои приятели, и по още един начин, за да разберем за какво точно става дума. Нека да насочим например своя поглед към животните. Те имат една по-ниска степен на съзнание, те имат едно понижено съзнание. Аз често съм обяснявал защо това е така. Когато разглеждаме човека, виждаме, че той има една степен на съзнание, която позволява изявата на свобода. Но как стои сега работата със съзнанието на Ангелите, т.е. на онези Същества, които стоят непосредствено над човека? Как стои работата със съзнанието на Ангелите?

Много трудно е, скъпи мои приятели, да вникнем веднага в съзнанието на Ангелои, на Ангелите. Виждате ли, когато - като човешки същества - искаме да направим нещо, тогава ние си предоставяме как трябва да изглежда това, което искаме да направим. Пълен неуспех за човека е, ако на физическото поле не се получи това, което той си е представял предварително. Нали така, ако някой, да речем, зашива две парчета плат и после те се отделят едно от друго, неговата работа е претърпяла неуспех. Това лесно може да се случи, когато си служим с шевната машина. Тогава работата не е успяла. Следователно когато предварителните представи не се сбъднат на физическото поле, ние казваме: замисълът не успя. Това означава, че със своята воля човек се насочва към нещо, което той си изгражда като образ, възможен единствено в условията на физическия свят. Ето какво се получава с човешката воля.

При Ангелите обаче съвсем не е така. При Ангелите всичко се свежда до намерението. И намерението на един Ангел може да бъде изпълнено по най-различни начини и въпреки това ефектът да е същият. Вижда те ли, това е напълно вярно, но естествено, то е нещо, бих казал, при което разбирането не съвпада с логиката, Само в изкуството, стига да го разгледаме в неговите човешки измерения - ние усещаме, че сме близко до съзнанието на Ангелите. Вие лесно ще се убедите: ако художникът разглежда нещата в техните човешки измерения - не винаги е нужно той да гледа на своето изкуство от човешка гледна точка, но ако все пак разглежда нещата в техните човешки измерения, тогава при определени обстоятелства онова, което е претърпяло неуспех, той може да го приеме като нещо с много по-голяма стойност от онова, което би постигнал според предварителния си замисъл. Тук ние се приближаваме до нещо, което е доста трудно за разбиране: а именно, когато казваме, че при съзнанието на Ангелите, при волята на Ангелите главното са намеренията и че тези намерения могат да бъдат изпълнени по най-различни начини, дори могат да бъдат осъществени по начин, противоположен на закономерностите, валидни за физическия свят. А това означава: когато един Ангел си поставя някаква цел, тя е напълно конкретна, обаче не и по такъв начин, че той да си каже: на физическото поле нещата трябва да изглеждат по този или онзи начин. Това съвсем не се съдържа в неговото намерение; той ще го узнае едва тогава. Когато то е вече налице. Ние виждаме - и аз че сто обръщам вниманието Ви върху следното: дори при Елохимите случаят е точно такъв. Елохимите първо създадоха светлината и едва после видяха, че светлината е нещо добро. Или с други думи: онова, което при човека е първото, а именно представата за нещо, което трябва да бъде създадено на физическото поле в съзнанието на духовните Същества, които стоят над човека, то съвсем не е първо по ред; там

първо по ред е намерението, а как ще бъде изпълнено то, е вече съвсем друг въпрос. В това отношение човекът е едно същество, намиращо се по средата между животното и Ангела. Ето защо, от една страна, той клони малко или много надолу към безсъзнателната степен на животното. Навсякъде, където възниква нещо престъпно, там най-вече животинското е това, което го поражда в човека. Обаче, от друга страна, човекът е устремен също и нагоре, бих казал, към съзнанието на Ангелите. И така, човекът носи в себе си възможността да разбие над обикновеното съзнание едно по-висше съзнание, където намеренията застават пред неговия поглед по начин, различен от този, който иначе е в сила при обикновеното съзнание.

А сега аз бих добавил и нещо друго. Да предположим, че - като човешки същества - ние се впускаме в разглеждането на важни житейски проблеми. Нека да си представим, че като възпитатели се сблъскаме с едно дете, което трябва да възпитаваме в истинския смисъл на думата. Но, нали така, обикновеният човек си има своите принципи на възпитание, своите педагогически принципи. Той знае кога трябва да наказва и кога не трябва, може би допуска, че никога не трябва да наказва децата и т.н. С една дума, той се придържа към своята педагогическа „система“. Обаче онзи, който разглежда нещата от по-висша гледна точка, от гледна точка на едно по-висше съзнание, той не винаги разсъждава по този начин; този човек ще предостави всичко на самия живот. Той спокойно ще изчака резултата от своите наблюдения. Той ще се съобразява само с една важна предпоставка, а именно: намерението да постигне онова, което му се струва, че дреме като скрити заложи у детето. Но това, което съществува като заложба, може да бъде разгърнато по всевъзможни начини. Ето за какво става дума.

И така, ако съпоставим всички тези неща, сега ние ще се убедим, скъпи мои приятели, че за да разберем целия човек по отношение на необходимостта и свободата, трябва да вземем под внимание външнофизическия облик на човека, а след това и вътрешната му природа, следователно нека да си припомним най-напред неговата етерна организация. Когато насочваме поглед само върху етерното тяло на човека... аз вече обърнах вниманието Ви върху това, как човешкото етерно тяло върви по съвършено различни пътища от тези на физическото тяло... Вие сигурно си спомняте моите думи: първоначално физическото тяло на човека е съвсем младо; постепенно то се развива, става все по-възрастно и накрая остарява. Етерното тяло прави точно противоположното. Когато по отношение на физическото тяло казваме „Ние остаряваме“, всъщност по отношение на етерното тяло трябва да кажем „Ние се подмладяваме“. Защото - ако се спрем на думите „стар“ и „млад“ - тогава в мига на

раждане етерното тяло е един „старец“: в този миг то е напълно сбръчкано, съвсем незначително и е в съответствие само със самите нас. Когато стигаме до една нормална възраст и умираме, тогава вече етерното тяло е толкова подмладено, че можем да го отдадем на външния свят. Докато физическото тяло остарява, етерното тяло се подмладява. В хода на живота то става все по-младо и по-младо - и когато умираме в една нормална възраст. Когато умираме млади... етерното тяло може да има огромни последици за света... каквито са впрочем онези, които аз многократно съм посочвал.

Обаче ние трябва да разглеждаме разликата между физическото и етерното тяло не само по отношение на остаряването например, а също и по отношение на необходимостта и свободата.

Виждале ли, когато човекът е максимално ограничен и впрегнат в необходимостта по отношение на това, което той върши със своето физическо тяло, или въобще на физическото поле, тогава неговото етерно тяло е най-свободно: тогава то е оставено напълно на самото себе си. А по отношение на всички онези процеси, при които етерното тяло попада в една абсолютна необходимост, там онова, което човекът предприема на физическото поле, е белязано от свободата. Следователно когато физическото тяло е подчинено на някаква необходимост, етерното тяло притежава същия размер на свобода, и когато етерното тяло е подчинено на някаква необходимост, онова, което се отнася за физическото тяло, има определен размер на свобода. Какво означава това?

Помислете само: Вие едва ли бихте настоявали, че сутрин ставате от леглото или че вечер лягате напълно свободно, т.е. когато си поискате. Обикновено човек става от леглото сутрин и ляга да спи вечер. Тук не може да става дума за никаква свобода. Нали така - тези неща са свързани с „железните необходиминости“ на живота. И дори когато променят времето за лягане и ставане - съвсем не може да става дума за свобода. Вие се храните например всеки ден. Тук също не може да става дума за никаква свобода. Вие не можете да премахнете тази необходимост и да потърсите Вашата свобода чрез това, че например се откажете от храната под предлог, че в яденето има нещо принудително. По отношение на всички тези неща човекът е подчинен на една твърда необходимост. Защо това е така?

Защото „придружителят“ - както споменах последния път, който е вътре в него през време на живота, протича на физическото поле с всичко, което е свързано с физическото поле и което е впрегнато в една или друга необходимост, този придружител живее междуременно в свобода! Обаче когато навлизаме в необходимостта не външно, а с нашата вътрешна, душевна същност, с етерното тяло - как всъщност става това?

Поради обстоятелството, че ние съзнателно се отдаваме на това, което сме приели като една необходимост! Тъкмо чрез това, че съзнателно се отдаваме на нещо, което сме приели за една необходимост, ние сме физически свободни. Да предположим, че си казваме следното: Сега е времето, когато онзи, който е узрял за това, който може да разбере това, би могъл да се приближи до Духовната наука. Естествено, външно никой не е принуден, т.е. по необходимост, да стори това. Но човек може да го приеме като една вътрешна необходимост, защото то е необходимо именно в настоящия цикъл от еволюцията на човечеството. По този начин човекът се подчинява на необходимостта, обаче прави това в свобода. На физическото поле нищо не го подтиква към тази крачка. Фактически той трябва да следва една принуда, така да се каже, насърчаван от своята свободна воля. Тук етерното тяло самичко си дава импулса, който го изпълва с необходимост; тук етерното тяло самичко си създава необходимостта и по този начин си осигурява възможност та да разбие в свобода онова, което става по отношение на физическия свят. Или, с други думи: човекът се научава да разпознава духовната необходимост и така прави себе си все повече и повече свободен за всичко онова, което представлява животът в условията на физическия свят.

Сега Вие бихте могли да възразите: Нима поради това, че някой се издига до една духовна необходимост, той би трябвало да стане по-свободен за живота на физическия свят? Това е действително така. Поради обстоятелството, че човекът се свързва с потока на духовните причини и ги оставя да „преминат“ през него, фактически той приема елементи, които го изтръгват от оковите на физическия свят. Естествено, човекът не може да се освободи от това, което му е отредено от неговата минала инкарнация, от неговата Карма. Обаче ако той не се освободи - тъкмо чрез познанието за духовната необходимост - от необходимостите на физическия свят, след своята смърт той остава свързан с тези необходими условия, отнасяйки се до физическия свят, и ги влече по-нататък със себе си. Ето до какво се стига: човекът влече със себе си необходимостите на физическия свят също и там, в живота между смъртта и новото раждане. Да, дори и там той не може да се освободи от тях. И той става все по-свободен и по-свободен от необходимостите на физическия свят в момента, в който се свързва - чрез своето етерно тяло - с необходимостите на духовния свят. В действителност е точно така: когато човекът може да следва по свободно взето решение един импулс, извлечен от духовния свят, той става все по-свободен и по-свободен за всичко онова, което иначе го обвързва с физическия живот, обвързва го с физическия живот дори и след като той е минал през Портата на смъртта. Напротив, за всичко онова, при което човекът е обвързан с физиче-

ския живот и което не може да се промени, за него етерното тяло, като такова, става все по-свободно и по-свободно.

И така, ние виждаме как на физическото поле свободата и необходимостта действуват съвместно, но - като процеси - те се отнасят също и за етерното тяло. Етерното тяло получава своята свобода чрез необходимостта, която е валидна за условията на физическия свят; а своята необходимост - тя трябва да бъде разбрана от самото него. Физическото тяло получава свобода именно чрез това, че етерното тяло разбира своята необходимост, а неговата необходимост е дадена според начина, по който то кармически се включва в процесите на физическия свят.

Ето в какво органическо единство се намират свободно-необходимият човек и необходимо-свободният духовно-душевен човек. Обаче невъзможно е да бъдем подчинени на една чиста необходимост, ако се намираме в ясно и пълно съзнание. Само поради обстоятелството, че обгръщаме един или друг процес с наше то съзнание, възприемайки го следователно така, че да имаме ясно и пълно съзнание за него, само поради това обстоятелство в нашата душа изгрива свободата; по този начин ние душевно се издигаме над необходимостта и ставаме свободни спрямо онова, за което имаме съзнание. Ние разпознаваме духовната необходимост, когато примерно сме убедени: в настоящото време е необходимо да приемем истините на Духовната наука; когато следователно се включваме - така да се каже - свободно в една необходимост. Но дали по този начин се превръщаме в донякъде несъзнателни същества? В определен смисъл - да! В определен смисъл ние ставаме несъзнателни, защото се решаваме да разгърнем нашето съзнание само до онази врата, от която се влива, от която просветва онова, което трябва да дойде от духовния свят. И все пак по този начин ние приемаме това, което трябва да дойде от духовния свят, устремяваме се към свръхсетивните Същества, които гледат надолу към нас от духовния свят. Ето защо ние твърдим, че напредваме в окултното обучение именно когато се издигаме, следвайки една духовна необходимост, до Съществата, които гледат надолу Към нас. Ето защо постоянно подчертаваме: Ние се издигаме с нашето съзнание нагоре към Съществата, които ни заливат с импулси от духовния свят - и когато казваме: Ние се включваме по необходимост в импулсите, идващи от духовния свят... ние очакваме, че по този начин в нашите импулси ще се вляят същевременно и импулсите на висшите духовни Същества. Ето как настъпва онази относителна, онази дълбока несъзнателност, в която ние усещаме нечие духовно присъствие, което иначе долавяме в себе си като едно несъзнателно действие... при което обаче сме напълно сигурни: „Сега Духът е в нас!“ - и ние сме длъжни да го следваме навсякъде. Да, ние ще го следваме навсякъде.

Сега отново ще се върнем към нашата изходна точка. Виждате ли, ако само бихме умували върху това какви ще са последиците от такива важни събития, каквито са настоящите - аз по-рано ги сравних с римско-германските войни, когато умуваме с обикновеното съзнание, ние не стигаме доникъде. Обаче в момента, в който можем да си кажем: Искаме да стигнем до правилното разбиране не чрез умуване, а като се доберем на духовните импулси - тогава изобщо не е нужно да умуваме. Тогава ние знаем: тези духовни импулси ще ни доведат до правилното разбиране, стига само да им се доверим, и те ще ни доведат до онези исторически течения, които се простират върху цели столетия, върху цели хилядолетия. Ето кое е важното. И тогава ние продължаваме: Не е нужно да мислим сега, че нещата трябва да протекат по този или онзи начин, за да стане това или онова; тогава си казваме: Днес ние живеем в онзи период на човечеството, живеем в онази епоха, в която по-нататъшното планетарно развитие на Земята ще може да напредва само чрез това, че занаят пред хората непосредствено ще извличат духовните импулси, идващи от духовния свят. Следователно тези импулси трябва да бъдат уловени. И всичко онова, което се разразява по чисто външен начин в условията на физическия свят, сега по необходимост трябва да се свърже с тези духовни импулси. Едва тогава ще стигнем до истинската същност на нещата. Едва тогава ще знаем - и то без да умуваме, без да си блъскаме главите какво ще бъде утре и в другиден, едва тогава ще знаем с пълна сигурност, че души те, които днес минават през Портата на смъртта - стига те да се свържат с мислите на онези, които след време ще населяват напоените с кръв земи на Европа, ще станат извънредно активни в своето етерно тяло и как от всичко това ще възникне нещо, чиито въздействия ще се окажат решаващи за бъдещите векове. Обаче ние трябва да имаме непосредственото съзнание за това, както и често сме го изразявали с думите:

От смелостта на бойните,
От кръвта на битките,
От мъката на изоставените,
От жертвите на народа
Ще израсне духовен плод,
Щом душите съзнателно насочат
Своята сила в царството на Духовете.

Ето кое следователно е важното: да разберем, че от определен момент нататък душите трябва да станат духовно осъзнати за епохата, в която живеят, да укрепят волята си, да отворят чувствата си за светлината на

Духа. Едва тогава от сегашните събития ще бликнат необходимите сили за изграждането на бъдещия свят.

Но за да изпълни себе си с тази мисъл, човекът се нуждае от онова истинско, безгранично доверие, какво то притежават Съществата от Йерархията на Ангелои. Защото действията на Ангелои се ръководят именно от такова доверие. Те добре знаят, че когато имат правилните намерения, тогава от тези правилни намерения възникват правилните действия. Обаче далеч не поради това, че Ангелои ясно си представят формата на бъдещите събития, а именно поради факта, че имат правилните намерения. Само че в тези правилни намерения можем да вникнем единствено по духовен път. А как да вникнем в тях по духовен път, може да ни помогне само едно мислене, изградено върху истините на антропософията.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 8 февруари 1916

Нека най-напред отново да си спомним за онези, които се намират навън, по бойните полета на Европа, където днес се разиграват толкова решителни събития:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Земята,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

А също и за онези, които в резултат на тези събития вече са минали през Портата на смъртта:

Духове на Вашите души, Вие, блящи стражи!
Нека Вашият трепет да издигне
Молитвената любов на нашите души
До поверените на Вашата закрила, хора на Сферите,
И слята с Вашата мощ,
Молитвата ни - пълна с помощ - да озари
Душите, които с толкова любов тя търси.

И нека Духът, който ние търсим с помощта на нашата Духовна наука. Духът, който мина през Мистерията на Голгота за благо на Земята, за

свободата и напредъка на човечеството, нека Той да бъде с Вас и с Вашите тежки задължения!

Скъпи мои приятели, бих искал да кажа още нещо към четирите лекции върху свободата и необходимостта, които, малко или много, образуват едно свързано цяло. Да разгледаме още веднъж една от основните антропософски истини, истината за съставните части на човека, нещо което стана доста обичайно за нас през последните години; и така, засега ние разглеждаме човека като изграден от четири съставни части - от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и Аз. Когато първоначално се придържаме към това, което на физическия свят е присъщо за всеки човек, ние можем да кажем: В обикновеното будно състояние най-напред ние имаме нашето физическо тяло. Ние стигаме до нашето физическо тяло поради това, че можем, естествено, да го разглеждаме външно с нашите сетива, защото всеки друг, който се намира заедно с нас във физическия свят, би постъпил по същия начин и би се съгласил с нас относно съждението: това физическо тяло е тук, то съществува. Следователно в условията на физическия свят физическото тяло може да бъде разглеждано по чисто външен начин. Обаче, както бихме се убедили, макар и след кратък размисъл, етерното тяло далеч не може да бъде разглеждано по същия начин. То не се поддава на обикновеното физическо наблюдение. Също така не се поддава на обикновено физическо наблюдение и астралното тяло, а още по-малко се поддава на такова наблюдение човешкият Аз, защото онова, което е Азът, не може да бъде разглеждано отвън и никой не може да назове неговото име отвън. Ако някой би произнесъл по Ваш адрес думата „Аз“, Вие никога не бихте си помислили, че това се отнася за самите Вас. Само отделният човек може да произнесе думата „аз“ и да я отправи към собствената си личност.

Следователно Азът въобще не може да бъде назован отвън, външно. Въпреки това обаче съвсем ясно е, че човекът има някакви предчувствия за този Аз. Той го назовава отвътре. Следователно бихме могли да твърдим: Докато етерното тяло и астралното тяло са недостъпни за физическото поле, Азът не е така недостъпен за физическото поле. Когато казваме "Аз", ние имаме предвид тъкмо този "Аз". Обаче все пак валидно е и другото: този Аз не може да бъде виждан така, както виждаме физическото тяло или някакъв физически предмет; Азът не може да бъде възприеман с помощта на физическите сетива.

Сега за нас възниква въпросът: как стои всъщност работата с това, че ние все пак знаем нещо за този Аз, че изобщо стигаме дотам - да го назоваваме? Виждате ли, философите често пъти казват: Азът е даден на човека като една непосредствена сигурност. Човекът непосредствено знае, че Азът съществува. Да, съществуват философи, които снуват,

мечтаят, че биха могли да научат нещо за Аза единствено от своята философия, а именно, че Азът е една проста даденост, следователно не може да бъде разтворен, не може и да изчезне, да умре. Но, скъпи мои приятели, всеки, който мисли нормално и здраво, веднага ще възрази срещу подобно философско заключение: Колкото и да не доказваш, че този Аз не може да бъде разтворен, следователно не може да се разпадне - достатъчно е само дапомним, че след смъртта Азът прекарва известно време в състоянието, в което иначе той се намира от запиването до пробуждането. Тогава, естествено, не би могло да се говори за такъв Аз. Философите дълбоко се заблуждават, като мислят, че в Аза, за който те говорят, съществува нещо действително. Когато се говори за нещо действително съществуващо, тогава се има предвид нещо съвсем друго.

Скъпи мои приятели! От заспиването вечер до пробуждането сутрин този Аз не съществува, човекът не може да се обърне към себе си с думата "Аз". Когато мечтае за своя Аз, на него дори му се струва понякога, като че ли този Аз би застанал срещу него под формата на образ, т.е. като че ли той може да гледа самия себе си. Той далеч не казва по същия начин „аз" на своя Аз, както казва това в обикновения дневен живот. Когато се пробуждаме, тогава положението с нашия истински Аз е действително такова, сякаш се сблъскваме с ясните очертания на нашето физическо тяло. Ние знаем: процесът на пробуждането се състои в това, че с нашия Аз, а също и с нашето астрално тяло - но сега ни интересува главно Азът - се потопяваме в нашето физическо тяло. Ние усещаме това потопяване така, сякаш удряме един твърд предмет с ръката си и това потопяване, което изглежда като един противоудар от страна на физическото тяло, именно то по ражда съзнанието за Аза. И през целия ден, докато сме будни, ние изобщо не разполагаме с нашия Аз, а разполагаме само с представата за нашия Аз, която възниква като едно огледално отражение чрез физическото тяло. Следователно това, което философията ни говори за Аза, е само негово отражение.

Обаче няма ние не разполагаме с нищо друго, освен с отражението на Аза? Съвсем ясно е, че това отражение престава да съществува в мига на заспиването. Тогава Азът не се отразява вече в нашето съзнание. Следователно след заспиването нашият Аз действително би трябвало да изчезне. Обаче всяка сутрин, в мига на пробуждането, той отново „влиза" във физическото тяло. С други думи, през цялото това време той не е преставал да съществува. Но какво представлява този Аз? И с каква част от него разполагаме ние, до като извършваме едно или друго действие в условията на физическия свят?

Когато проучим нещата по-отблизо, ние откриваме, че на първо време в условията на физическия свят Азът се проявява единствено под формата

на волев акт, под формата на воля! Ние не можем да вършим нищо друго, освен да проявяваме воля. Обстоятелството, че можем да проявяваме воля, ни насочва към основния факт, че ние носим у себе си един Аз. Сънят се състои в това, че ние сме притъпили всякаква воля, че поради причини, за които често сме говорили, през време на съня не можем да проявяваме воля. Тогава волята е притъпена, парализирана. Докато спим, ние не проявяваме воля. Следователно това, което се изразява в думата „аз“, е един волев акт, един действителен волев акт. И всичко онова, което ние имаме като представа за Аза, то е просто отражението, възникващо поради това, че волята се „удря“ и „потъва“ в тялото. Ето как ние виждаме нашия собствен Аз - под формата на една себеизявяваща се воля - отразен от нашето физическо тяло. Тъкмо тук се коренят представите ни за Аза. Следователно в условията на физическия свят Азът живее под формата на волев акт.

Ето как на физическото поле ние имаме всъщност една двойственост: от една страна, имаме нашето физическо тяло, а от друга - нашия Аз. Ние стигаме до физическото тяло поради това, че си го представяме външно, в пространството; стигаме до Аза поради това, че можем да проявяваме воля. Всичко онова, което стои зад физическото тяло, остава за нас една тайна, що се отнася до физическото наблюдение. Ние виждаме физическото тяло, както възниква, как се развива... Ако трябва да охарактеризираме физическия човек с оглед на преминаването му през Сатурн, Слънце, Луна и Земя, той остава една голяма тайна, що се отнася до неговото физическо тяло. Следователно, това, което се намира зад физическото тяло, остава засега една дълбока тайна пред физическото разглеждане на физическия свят. От друга страна - как волята се потопява в нашето физическо тяло или във всичко, което ние изобщо представляваме: това също остава тайна. Защото, нали така, Вие имате съзнание за волята и тъкмо поради тази причина Шопенхауер вижда във волята единственото действително нещо, понеже стигна до предчувствието, че в своята воля човекът всъщност осъзнава себе си.

Обаче как тази воля се потопява, как се вмъква в човека, за това ние не знаем нищо, докато се намираме на физическото поле. Намирайки се на физическото поле, ние знаем само това, че можем да обхванем волевия характер на нашия Аз. Ето, аз например държа този часовник, обаче как волята преминава през етерното тяло надолу във физическото тяло и се превръща после в хващането на часовника - относно самото физическо тяло, това остава една тайна. Следователно *Азът* веднага потопява волята във физическото тяло. В Аза не остава нищо друго, освен вътрешното добавяне на волята, вътрешното изживяване на волята.

Виждате ли, в очите на повечето хора моите описания са верни едва от няколко века насам - и обикновено хората пропускат да отбележат, че днес това се дължи най-вече на многото лекции, които сме изнесли тук или там, така че, както се казва, идеите до-биха плът и кръв. Защото, ако се върнем към средата на Средновековието, истинска фантазия би било, ако някой вярва, че тогавашното човечество е живяло така, както живее днешното човечество. Човечеството се развива и човекът съвсем не е един и същ през различните епохи. Ако се върнем преди 15-14 век, ние ще намерим много повече хора, отколкото днес, които знаеха не само за физическото тяло, а и нещо друго: че във физическото тяло живее нещо, което днес наричаме „етерно тяло“, така че тези хора действително възприемаха една аура около физическото тяло. Естествено, в Средновековието все още съществуваха последни остатъци от едно дребно възприемане на света... но все пак дори и през 10 век хората гледаха по съвсем друг начин в очите на отсрещния човек. Когато гледаха физическите очи, те виждаха и нещо от аурата, нещо от етерното естество, виждаха, така да се каже, едно „предано“ око, едно „лъжливо“ око, обаче не по пътя на логиката, а чрез непосредственото възприемане на аурата, която обгръщаше окото. А така беше и с много други неща. Освен аурата около човека, те възприемаха - при това в много по-голям размер - също и аурата около животните и растенията. Онова, което днес може да бъде предизвикано изкуствено. Вие всички си спомняте за моите описания в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“, - а именно, че когато разглеждаме едно растително семе, ние можем да видим едно едва доловимо сияние около него, което е различно за различните семена; за хората от миналите векове това беше едно ежедневно, съвсем обикновено явление, така че на човека не беше нужно да изследва с микроскопа от кое растение е семето, а тогавашните хора лесно можеха да определят това направо от светлинната аура, която обгръща семето. Същото се отнася и за минералите: в старите хроники Вие ще намерите такива описания, според които тогавашните хора са различавали минералите с оглед на техните специфични качества... Да, когато дребните хора поглеждаха към златото, те не се произнасяха за златото според своята фантазия... Чисто и просто златото им се явяваше по един съвсем друг начин, отколкото например среброто, и когато свързваха златото със Слънчевата светлина, а среброто с Лунната светлина, това се основаваше на едно действително точно наблюдение, основаваше се на факта, че онзи, който наблюдаваше, имаше непосредственото усещане: да, златото е чиста Слънчева светлина, която е сгъстена, втвърдена; да, среб-

рото е Лунна светлина и т.н. Във външния свят хората виждаха и така наречените елементи, аурата на елементите.

Цялата тази възприемателна способност постепенно изчезна за човека от по-новото време, понеже днешното човечество е длъжно да извърши прехода към свободата, която е възможна само поради това, че днес хората са в състояние да възприемат единствено външния физически свят със своето „предметно“ съзнание. Изгубвайки способността да виждат аурата, хората изгубиха и една друга способност. Би трябвало да развием у себе си един фин усет за онзи начин, по който дребните хора говореха за волята. Те усещаха много повече от нас как волята, която днес живее само в Аза, се потопява в органите, как тя - ако мога да си послужа с един днешен израз - се потопява в астралното тяло. Да, те усещаха продължението на Аза в астралното тяло. Можем нагледно да обясним това, скъпи мои приятели, в една точно определена област. Виждате ли, фактът, че днешните художници не могат да рисуват без модел, този факт се основава на това, че хората напълно изгубиха възможността да изживяват по някакъв начин продължението на Аза вътре в организма, продължението на Аза в астралното тяло. Защо днес се удивляваме толкова много на старите портрети? Защото художниците от миналото не изработваха своите портрети така, както правят днешните художници, които поставят пред себе си едно лице и допират, т.е. подражават на чертите, които виждат там; напротив, старите художници знаеха: при някого, чиито мускули около очите са формирани по определен начин, при него това, което живее в Аза, продължава по един строго определен начин в астралното тяло, така че тъкмо Азът поражда съответната форма на мускулите. Ако се пренесем в миналото и надникнем в епохата на дребна Гърция, бихме се измамили твърде много, ако повярваме, че древните гърци са използвали някакви модели, за да създадат онези чудни форми, които са ни оставили. Те не са имали никакви модели. Онзи, който трябваше да придаде определена форма на ръката - ръката в нейната художествена цялост, добре знаеше как волята вмъква Аза в астралното тяло; и от това, което долавяше, той пресъздаваше после формите. Поради обстоятелството, че хората изгубиха всякакъв усет за астралното тяло, се наложи те да се придържат така строго към модела, както това вече стана нещо обичайно за нашето време.

Следователно ето кое е същественото, скъпи мои приятели: хората стигнаха до това състояние - и то съвсем отскоро, да виждат света без каквато и да е аура и да нямат вътрешното съзнание, че волята тече надолу и се просмуква в астралното тяло, изпълвайки целия организъм. До това състояние се стигна сравнително отскоро.

Обаче след един продължителен период от време За човечеството ще настъпи съвсем различна епоха. Тогава - по отношение на физическия свят, скъпи мои приятели, външният поглед, така да се каже, ще обеднее, а вътрешният поглед - ще обеднее още повече. Ние знаем, че днес живеем в Петата следатлантска епоха, която започва от 14 век. Както знаете, ние датираме Четвъртата следатлантска епоха приблизително от основаването на Римската империя до 15 век. А Петата следатлантска епоха ще трае приблизително толкова, считано от 15 век нататък, като днес се намираме в нейната първа третина. Човечеството напредва към една напълно друга форма на възприятия. То напредва към една много по-голяма пустота и празнота на сетивните възприятия. Виждате ли, когато днешният човек насочва поглед към небето, той го вижда синьо. Той наблюдава природата и вярва, че различните светове на природния свят съществуват от самосебе си, по силата на един естествен, природен процес. Обаче през Шестата следатлантска епоха човекът вече няма да може да вярва в естествената даденост на природните светове - това ще бъде изключено! Днес само физиците твърдят, че извън нас по въздуха се носят някакви трептения и че тъкмо тези трептения предизвикат примерно червения цвят. Обаче това, което днес физиците си въобразяват, един ден ще стане реалност. Днес то е някакво блънуване, утре ще стане истина! Занапред хората няма да различават както досега едно силно зачервено лице от едно по-слабо зачервено лице, едно бледо лице от едно силно бледо лице. Те ще знаят, че всичко това е предизвикано чрез техния собствен организъм. Според тях ще бъде пълно суеверие да се мисли, че световите съществуват вън от нас и че просто обагрят външните предмети. Външният свят ще бъде възприеман - ако мога така да се изразя - „сиво в сиво" и човекът ясно ще съзнава, че самият той поражда световите във външния свят. Както днес хората често казват „Ах, вие, объркани антропософи, вие говорите, че съществува някакво етерно тяло, но това не е вярно; вие само си въобразявате, че то съществува!", така по-късно онези, които сега виждат само външната действителност, ще казват на другите, които все още виждат световите съвсем ясно: „Ах, вие, мечтатели, вие вярвате, че навън, в природата, съществуват някакви светове? Нима не знаете, че самите бие внасяте тези светове в природата?"

Външната природа ще бъде все повече и повече математизирана, все повече геометризирана. Както днес ние все още можем да говорим за етерното тяло и както във външния свят не ни вярват, че то все още съществува, така и в бъдеще хората няма да вярват, че съществува възможност да се виждат светове, че това има някакво обективно значение за външния свят, а ще му приписват само едно субективно значение.

Нещо подобно ще изживее човечеството, що се отнася до връзките на волята и Аза с външния свят. Хора та ще стигнат дотам, да усещат извънредно слабо импулсите, които се проявяват в тяхната воля. Те ще усещат извънредно слабо онова, което съществува в онези интимни, лични опитности, при които човек изисква нещо от своя собствен Аз. Занапред онова, което човекът изисква от своя собствен Аз, ще въздейства много слабо върху хората. Ако всичко продължава така, както може да бъде описано по отношение на това, което природата дава на хората, занапред те - за да могат въобще да направят нещо - ще се нуждаят или от един продължителен навик, или от една външна принуда. Хората например ще стават сутрин от леглото не по своя воля, а ще трябва първо да се научат да стават и това ще трябва да се превърне за тях в навик. Занапред чисто волевото решение за ставане няма да прави никакво впечатление. Сега то е едно болестно състояние; обаче естественото развитие се насочва тъкмо в тази посока. Онова, което наричаме вътрешни идеали, ще среща все по-слаб прием у хората. Напротив, онова, което се явява като външно предписание, онова, към което хората ще бъдат подтиквани външно, то ще бъде крайно необходимо с оглед развитието на волята, за да могат импулсите на волята да бъдат довеждани докрай. Ето как би изглеждал естественият ход на нещата, които се очертават пред нас. И онзи, който знае, че нещо, което трябва да се прояви покъсно, се подготвя от по-рано, той се досеща, естествено, че след бащата - Шестата следатлантска - епоха вече се подготвя в наши дни. И в крайна сметка човек не се нуждае от напълно отворени, а само от наполовина отворени очи, за да види как една голяма част от човечеството се стреми към онези тенденции, които аз току-що описах. Все повече и повече приближава времето, когато всичко ще бъде предварително замислено, всичко ще бъде заповядано и хората ще мислят, че точно така е редно. Аз вече казах, скъпи мои приятели: Сега се намираме приблизително в първата третина на Петата следатлантска епоха, т.е. в епохата, която все още вярва - макар и физиците да носят в себе си идеала на Шестата епоха, че цветовете са нещо действително във външния свят, че зачервеното или побледняло лице има нещо общо с човека... Нека оставим физиците или физиолозите да ни убеждават: ние сънуваме цветовете - но в действителност ние съвсем не го вярваме, а вярваме - ако живеем природосъобразно, че цветовете наистина украсяват външния свят. И така, ние се намираме в първата третина. Естествено, тази Петата следатлантска епоха има три третини и през тях следатлантското човечество ще мине през различни степени на развитие. Първата от тях е, че онова, за което току-що споменах, ще се утвърди напълно в съзнанието на хората; човечеството действително ще се убеди, ще се убеди съвсем

точно, че когато има пред себе си физическото тяло, то пропуска всичко онова, което се крие зад това физическо тяло. В третата третина от Петата следатлантска епоха - ако Духовната наука има успех в своите начинания - ще се намерят все повече и повече хора, които ще се съобразяват с този факт и ще знаят, че всъщност това, което виждаме във външния свят, е свързано с нещо друго, с нещо етерно-духовно. Или с други думи - у хората ще се пробуди съзнанието, че онова, което е било изгубено за днешното човечество, по-рано е съществувало под формата на така нареченото от нас дребно ясновидство; но така или иначе, то съществува и трябва да бъде отново намерено, само че по съвсем друг начин. Ние не можем да виждаме например отново аурата, както тя е била виждана по-рано, но ако хората осмислят упражненията, описани в книгата „Как се постигат познания за висшите светове?“, и ги приложат в ежедневието си, може да се очаква, че след време те ще се издигнат до един друг вид съзнание и отново ще започнат да виждат светлинната аура около човека, макар и по друг начин. Да, хората вече са поели по този път.

А по-нататък хората ще се извисят до едно съзнание за това, че човекът отново ще улавя импулсите, напираси от неговия вътрешен свят. Обаче той ще трябва да ги улавя много по-здраво, отколкото прави това днес. Защото естествената тенденция е тази, че волята все повече ще изгубва своята импулсираща сила. Ето защо тази воля трябва да бъде уловена по-здраво, по-силно. Тази воля се поражда поради обстоятелството, че хората идват все по-близо до правилното мислене, което е необходимо, за да се разберат антропософските истини. Онези, които разбират антропософските истини, ще влеят повече сила в своята воля и благодарение на това ще стигнат дотам, че няма да разчитат на една притъпена, на една парализирана воля, а на една действена воля, която свободно разгръща своите действия според решенията на Аза.

А срещу цялата естествена тенденция, която би искала да завладее света, ще се противопостави не друго, а онова, което лежи в основата на човешките усилия, на човешката воля; от една страна, с помощта на окултното обучение - такова, каквото ни го предлага Духовната наука - човекът ще стигне дотам, отново да вижда аурата на съществата, а от друга страна - също чрез импулсите, идващи от Духовната наука, той ще се опита да укрепи своя вътрешен свят и да превърне волята си в активна, действена сила. Всъщност положението е следното: всичко онова, което ще произлезе от Духовната наука във втората третина на Петата следатлантска епоха, то още съвсем не съществува. Как изглеждат всъщност хората днес, когато те се обръщат към външния свят? И как изглеждат най-вече хората на науката, когато се обръщат към външния свят?

Извънредно поучително е да си представим как изглежда днешната наука и най-вече как изглеждат днешните учени - понеже те олицетворяват естественото отношение на човека към околния свят. Да, виждате ли, когато днешната наука, а също и обикновеният човек, се обръщат към физическата природа - независимо дали става дума за минералното, растителното, животинското или човешкото царство, те просто не разполагат със силата действително да проникнат в това, което наблюдават.

Физикът например замисля един експеримент, провежда го и го описва най-подробно. Обаче той не се доверява на себе си, той не се осмелява да проникне докрай в това, което описва. Той остава на повърхност та. По отношение на външния свят той е точно в същото положение, в което се намирате и Вие, когато сънувате. Вие сънувате благодарение на това, че Вашето етерно тяло отразява изживяванията на астралното тяло. Онзи, който наблюдава природата външно, който провежда един или друг експеримент, той също наблюдава онова, което природата му дава. Но той само сънува природата. Той веднага би се пробудил в момента, когато би пристъпил към наблюдението на природата според основните, принципни положения на Духовната наука. Но той съвсем не иска това. Днес, в първата третина на Петата следатлантска епоха, хората само сънуват... но така или иначе те трябва да се пробудят. В по-голямата част от времето те наистина сънуват и само в редки случаи, виждате ли, някой внезапно се пробужда и признава пред себе си: да, това, което виждам навън, все пак не е някакво съновидение, защото в него живее нещо важно. Обаче подобно пробуждане няма много общо с истинското познание - така поне смяташе Шопенхауер. Или с други думи - едно частично пробуждане от дълбокия сън.

Всичко това предизвика яростна съпротива у онези, които философствуват толкова остроумно и напълно в смисъла на днешната материалистическа епоха, както например образцовият философ Болцано в Бохемия от първата половина на 19 век. Ако вземем онзи екземпляр от книгата на Шопенхауер, ще видим как по края на страниците Болцано отбеляза: „Чиста лудост!“ Естествено, това би трябвало да му изглежда като чиста лудост, понеже то е извлечено от трескаво бълнуване на разума. Според Шопенхауер във външната природа навсякъде срещаме проявленията на това, което той нарича „воля“. Сега идваме до следния въпрос: там, където съвременните естествени науки остават изцяло верни на себе си, докъде биха стигнали те? Те няма да стигнат доникъде другаде, освен до сънища и фантазии относно физическото тяло. Че във физическото тяло съществува още нещо, за това естествените науки нямат никакво предчувствие; иначе те задължително би трябвало да говорят за етерното тяло, за астралното тяло и за Аза. Обаче те не искат да обхванат действи-

телния свят; те искат да обхванат само това, което самата природа предлага на сетивата. Днешният физик, днешният физиолог наистина изглежда като някакъв сомнамбул, който се движи в спящо състояние, и когато някой го пробуди с рязък глас - а този рязък глас прозвучава тогава, когато се заговори за антропософия, той рухва на земята и в главата му прозвучава мъчителната мисъл: Сега аз се намирам в нищото! Засега той не може да продължи по друг начин, освен като продължи своя сън. И тъкмо когато мисли, че е най-буден по отношение на природата, той потъва най-дълбоко в сънуването. И какво ще възникне от всичко това? От това ще възникне следната ситуация: постепенно той ще изгуби всяка възможност да намира във външния свят нещо друго, освен това, което сам може да си представи за него. Постепенно той ще изгуби всяка възможност да си представя не само това, което му предлага видимият физически свят, но също и това, което се крие зад физическия свят. И какво се получава, когато той предостави, така да се каже, човешкото тяло на природоизследователя? Ето, той има пред себе си човека, наблюдава го съвсем точно или пък се оставя на университетските клиники да му внушават какви промени на стъпват, когато това или онова не върви както трябва. Той описва много точно физическото тяло... обаче спира само дотук. И няма никаква представа какво точно се намира зад физическото тяло. Дори и вътре в това физическо тяло няма никаква следа от Аза, нито следа от волята. И какво би трябвало да направи сега този природоизследовател? Той би трябвало напълно да отрече както волята, така и Аза, би трябвало да каже: тук няма никаква воля, в човека не съществува нищо подобно, понеже във физическото тяло не може да бъде намерена дори и следа от това, което наричате воля. Но волята е скрита в по-дълбоките пластове на организма. Тя може да бъде обхваната само в Аза... да, както вече казахме, тя може да бъде усетена и непосредствено изживяна само там, в Аза. И ако един природоизследовател, който, общо взето, прекарва времето си в сънуване, би бил напълно откровен, той щеше да се обърне към своята аудитория с думите: Да, когато говорим за човека, ние всъщност трябва да говорим за волята. Но за нас, природоизследователите, това е една пълна глупост. Хипотезата, че съществува воля, е напълно погрешна. Волята чисто и просто не съществува. Ето как би трябвало да се изрази съвременният учен и това е напълно логично; той изобщо не достига до каквото и да е смислено обяснение на физическите процеси, той само бълнува върху тях и фактически е длъжен да отрече волята.

Но това, за което говоря сега, съвсем не е моя измислица, то е една необходимост на мисленето, която е валидна за днешния етап на естествена наука. Вие виждате, че когато един природоизследовател стига до

крайните си умозаклучения, фактически той потвърждава това, за което стана дума току-що. Днес взех със себе си известното „Ръководство по физиологична психология в 15 лекции“, които известният професор д-р Циен е изнесъл в Йена - „физиологична психология“, т.е. той се опитва да обясни душевно-телесна та същност на човека. В отделни лекции - те са петнадесет - той говори върху усещането, нервната възбуда, обонятелните, вкусовите, слуховите усещания и т.н. и тук аз не искам да Ви обременявам с друго, освен да цитирам само няколко места, които срещаме в неговата 15 лекция върху волята. И сега, виждате ли, там намираме следните изречения: „Безбройните материални дразнения от външния свят пораждаат въз будни процеси в кората на главния мозък, които във физическата област отговарят на усещанията. После проследихме тези възбудни процеси в посока на асоциативните нервни влакна и стигнахме до двигателните зони: оттук материалната възбуда отново се пренася към периферията чак до мускулите и предизвика контракция на мускулните влакна. На транскортикалния процес физически отговаря асоциацията на идеите и възникващото движение ние обозначихме като действие. Така ние по напълно задоволителен начин успяхме да изведем действието от усещането и от паметовите образи, свързани с предишни усещания, от представи, според законите, по които протичат асоциациите на идеите, като по този начин проследихме физическия процес до неговите последни разклонения.“ На това място обаче - казва Циен - ние се сблъскваме с една хипотеза, която винаги и без изключения е била поддържана от психологията и до която обикновеният човешки разум през всички времена е стигал привидно несъзнателно: имам предвид наличието на някаква специална воля като причина за нашите действия. Следователно тук се сблъскваме с една хипотеза като причина за нашите действия. И сега той посочва как няма никакъв смисъл да се говори за такава воля, как физиологията не открива нищо, което да отговаря на тази дума „воля“. После той се спира на т.нар. „силови действия“, които биха могли да бъдат разглеждани като „дегенерация“ на волята, за да отбележи, че тук също не може да става дума за някаква воля, а за нещо свършено друго, така че в случая не може да се говори за воля.

Вие виждате: ходът на тези размишления е напълно логически. Когато човек остава повърхностен наблюдател на видимия физически свят, той просто не може да стигне до волята. В този случай волята не може да бъде намерена. Когато човек защитава подобен мироглед, той може да стигне до отричане на волята. Така изглеждат и днешните така наречени монисти. Те отричат волята. Те казват: Волята като такава изобщо не съществува, волята е само някаква митологическа измислица. Разбира се, Циен се изразява много по-предпазливо, но въпреки това, Вие

виждате, той стига до забележителни резултати, до резултати, които той - несъмнено - отказва да приеме в тяхната логическа последователност; защото - все пак аз бих искал да Ви прочета няколко изречения от неговата последна лекция, за да се убедите: той стига до точни те и логически умозаклучения, но въпреки това продължава да кокетира с непризнаването на волята. Защото там той казва: А как стои въпросът с понятието за отговорността? Следователно той не стига до волята. Но прибавя думите: „А как стои въпросът с понятието за отговорността?"

„Фактически това понятие влиза в противоречие с данните на физиологичната психология. Тази психология твърди, че нашите действия са строго обусловени (т.е. абсолютно необходими във физически смисъл); те са крайният резултат от нашите усещания и спомени. Следователно не бихме могли да припишем на даден човек някакво лошо деяние като негова вина, както не можем да обвиним едно цвете, че то е грозно. Ето защо - дори и в психологически смисъл - действието остава „лошо", макар че индивидът не носи никаква вина. Понятията „вина" и „отговорност" - нека да се замислим върху техния контраст - са религиозни, социални понятия. Ето защо тук не можем да се абстрахираме от тях. От естетическа и етична гледна точка психологията не отрича абсолютни естетически и етични закони, доколкото те се манифестират в някаква друга област; в своята емпирична ограниченост тя може да открива само емпирични закони."

Напълно естествено е: Ако само сънувате външната природа, без да я обхващаме с нашето будно съзнание, тогава от едната страна срещу нас застава един човек, който върши добри дела, а от другата страна - човек, който бие другите без никакъв повод и без никакви последици за него; както едно цвете е красиво по силата на природния закон, а друго цвете е грозно по силата на същия закон, така и един човек е, както се казва, „добър"; обаче доброто не бива да се тълкува по друг начин, освен както „красивото" цвете има своята красота по силата на природния закон, също както и „грозното" цвете. Да, това е напълно логично: „Лошото деяние на един човек съвсем не трябва да му се вменява като вина, както и грозното цвете съвсем не е виновно за своята грозота. Ето защо действието остава - също и в психологически смисъл - "лошо", въпреки че индивидът не носи никаква вина. Понятията „вина" и „отговорност" - нека да се замислим върху техния контраст, са религиозни, социални понятия." Следователно тези понятия имат непознавателен, а религиозен, социален характер. „Ето защо тук ние можем да се абстрахираме от тях. От естетическа и етична гледна точка психологията не отрича абсолютни естетически и етични закони, доколкото те се манифестират в някаква

друга област; в своята емпирична ограниченост тя може да открива само емпирични закони."

И така, той се изразява доста предпазливо, без да стига до изграждането на един друг мироглед. Но виждате ли, ако изградим един мироглед според тези разбирания, тогава отпада всяка възможност да се търси отговорност от даден човек за неговите действия. И дотук се стига само защото тези хора не са будни, а сънуват; да, те сънуват външния свят. И те биха се пробудили в онзи миг, когато биха приели в душите си истините на антропософската Духовна наука. Но помислете си: Засега тези хора имат една наука, която ги отвежда до познанието: Да, за всичко онова, което преминава от външното тяло навътре до човешкия Аз, ние не знаем абсолютно нищо. Обаче в Аза трябва да живеят първо, естетическите, второ, етичните закони и ако се вгледаме още по-добре, дори логическите закони. Всичко това трябва да живее в Аза. В Аза трябва да живее главно това, което води до волята. Но в тяхната наука липсват каквито и да са импулси на волята. В тяхната наука няма дори и следа от такива неща. Следователно необходимо е нещо съвсем друго. Защото помислете: ако днес би съществувала само тази наука, хората щяха да казват: Ето, аз намирам едно грозно цвете - това е една природна необходимост; после аз намирам един човек, който убива други те, намирам друг човек, който върши благодеяние - това също е една природна необходимост. И сега би трябвало да отпадне всичко, което апелира към волята - това е напълно естествено! Обаче защо то не отпада?

Да, скъпи мои приятели, когато хората не забелязват Аза, Когато не допускат неговото съществуване и не се съобразяват с него, те пак стигат до тези неща, но по друг начин. Когато хората все още допускат - както това прави Циен - „социални или религиозни закони", тогава те трябва да бъдат вложени в човека, но по някакъв друг начин; или, с други думи, когато човек сънува външния свят, тогава по отношение на това, което вижда, волята трябва да бъде пробудена по някакъв друг начин. И този начин се свежда до нещо, което е противоположно на сънуването: опиянението! Следователно онова, което живее във волята, трябва да се вложи в нея, и то така, че тя да не го осъзнава напълно, като във волев импулс; т.е. в една такава епоха желателно е следното: човекът не бива да се стреми да вижда ясно онова, което той приема като волев импулс, този импулс трябва да действа вътре в него - и тук ние бихме прибягнали до следното сравнение: както виното действа върху пияния човек и го лишава от ясно мислене, така трябва да действа и този импулс, след като човекът не стига до чисто и ясно мислене. А това означава: ние живеем в една епоха, когато трябва да се откажем от пълното изследване на волевите импулси. Религиозните изповедания искат да ни гарантират

подобни импулси, само че те не ни позволяват да ги проучим под каквата и да е форма. Те изобщо не искат да подлагаме на каквата и да е обективно проучване онези понятия, които импулсират нашата воля. Всичко това трябва да бъде внесено в човека като нещо външно, като опиянение.

Но размислете още веднъж - тези неща лесно биха могли да бъдат доказани в наше време: опитайте се поне веднъж, обаче напълно безпристрастно, да се вслушате в начина, по който днес се говори за религиозните импулси. Тук хората се усещат - бих казал най-доволни само тогава, когато не им се казва абсолютно нищо, когато не им се казва по какви причини следва да бъде импулсирано това или онова, а просто им се предлагат мъгляви понятия, с които те не могат да размишляват, понятия, с които - бих казал - те да скочат направо в огъня. Образцовият проповедник днес е този, който влага в душите огън, огън и пак огън, който в максимална степен пречи на хората да размишляват. Ето защо тези обхванати от сомнамбулизъм души идват и казват: „Ние проверихме Евангелията и там не открихме нито следа от това, че в Исус от Назарет - ако изобщо допуснем, че е съществувал - е живяло някакво извънземно Същество.“

Да, нека да си припомним колко много от тези сомнамбулни души идват и с всички сили отричат съществуването на Христос само защото то не може да се докаже в условията на физическия свят. От другата страна застават такива теолози, които не са в състояние да докажат нищо и говорят за Христос по такъв начин, че ни натрапват възможно най-неясни понятия, апелиращи по-скоро към чувствата, към инстинктите. Това се прояви наскоро в нашето време, и то по един забележителен начин.

Виждате ли, от една страна, тези, които сънуваха, стигнаха дотам - това започна с Едуард фон Хартлман в областта на философията, а после Дрюс го превърна в истинска пропаганда, да, сънуващите стигнаха до там, че - бих казал - направо отрекоха учението на Завета, като казаха: Мистерията на Голгота не е историческо събитие! Обаче това не може да бъде доказано в областта на официалната история, а трябва да се навлече в духовната област. И сега срещу сънуващите застанаха такива, които не споделяха това твърдение. Прегледайте цялата литература по този въпрос и ще се убедите: никъде няма да откриете нещо смислено, разумно, а навсякъде само думи, пияни и опияняващи думи, без каквото и да е вътрешно основание, думи, отправени към тъмните човешки инстинкти. Така стоят нещата в нашия душевен живот: от една страна, имаме сънуването, което трябва да даде основите на естествонаучния светоглед, а от друга страна - опиянението, което блика от днешните религиозни изповедания. Точно тези две сили разполагат с човека днес –

сънуване и опиянение! И както сънуването може да бъде прекъснато с пробуждането на човека, така и опиянението може да бъде прекъснато единствено чрез ясният поглед към вътрешните импулси, или с други думи, когато хората срещнат антропософията, която не замъглява и не опиянява човешката душа, а я изпълва с истинските духовни импулси. Обаче днешните хора не желаят подобна среща. Аз вече казах: когато днес срещнем един закоравял хекелианец, който извлича от естествените науки само един обикновен монизъм, и произнесем името „Духовна наука“, той просто рухва; да - образно казано, той рухва; това е напълно естествено; той веднага попада в нищото, неговото съзнание спира, веднага спира. Вземете един обикновен човек, който иска да изгради своя светоглед само от принципите на естествената наука, вземете този човек и споделете с него нещо от Духовната наука - той няма да разбере нищо, абсолютно нищо. И ако е честен, той ще признае: Ето на, сега в главата ми се завъртя нещо като механично колело! Или, с други думи: този човек рухва!

Нека сега да пристъпим към опиянението - ако човек изтрезнее напълно, той неизбежно се включва в един пречистен, интензивен религиозен живот; с помощта на точни и конкретни понятия той задълбочава религиозните си изживявания; и всичко това се дължи на импулсите, които той е приел от Духовната наука. Ако сега обаче се обърнете към един човек, който не желае да има нищо общо с идеите на Духовната наука, и ако този човек - нека да приемем, че той разгръща своята дейност в областта на днешната теология - бъде принуден, макар и за миг, да погледне, така да се каже, духовно-научните истини право в очите, тогава той ще изтрезнее по един твърде странен начин - както изтрезняват онези, които вече не са пияни, но последиците на алкохолното опиване са все още в кръвта им. Да, този човек ще изпадне в тежък махмурлук. Днес това се забелязва на всяка крачка. Да, ако днес, когато Духовната наука е вече добре позната, но не и разбрана - това се наблюдава особено в местата около Дорнах, където теолозите все пак са чували нещо за нея, ако днес Вие се вслушате в техните думи, ще установите съвсем ясно: всичко това при тях се проявява, общо взето, като един вид махмурлук, в който те изпадат поради обстоятелството, че макар и за кратко, трябва да се докоснат до антропософските понятия и идеи: все такива неща, вместо които те разполагат единствено с опияняващи, безсмислени думи и точно с тези думи - без никакви вътрешни основания - теолозите се опитват да ни обяснят духовния произход на човешката душа. Те се ужасяват от евентуалното отрезвяване, което едва ли ще понесат, защото знаят: тук пред тях не възниква каквато и да е яснота, а извинете ме за грубия израз - само един навъсен череп!

Да, ние сме длъжни да разглеждаме тези неща в тяхната - бих казал - историческа необходимост. И ако настъпи онзи момент, скъпи мои приятели, когато Духовната наука ще успее да даде на хората изходното начало за постигане на всичко онова, което някога е било изгубено за тях, когато чрез нея те ще съумяват да влагат съвършено нови импулси в своята воля, тогава човечеството - по напълно свободен начин - ще получи това, което природата никога не може да му даде.

От казаното дотук Вие сигурно се досещате за онази вътрешна необходимост, на която са подчинени моите лекции. Когато слушате лекция, подобна на тази, която изнесох последния петък, Вие ще установите, че, от една страна, обръщам вниманието Ви върху развитието на мисленето, а от друга страна - върху развитието на волята - да обърна вниманието Ви как от една страна мисленето продължава по-нататък, нали, докато открием волята там, в мисленето, докато чрез мисленето излезем вън от себе си, а от другата страна откриваме него - вътрешния наблюдател. И тогава, когато издигаме мисленето до толкова висока степен, ние позволяваме на човека да излезе вън от себе си и му даваме сили, за да не рухне, щом чуе за истините на антропософията. Защото той рухва, понеже вече не проумява външните събития и няма никаква опора, на която да се задържи, когато изведнъж бива пробуден от своя дълбок сън. Това, на което трябва да се опрем, за да не изпаднем в онова объркано състояние, което нарекохме махмурлук, се постига с развитието на мисленето. И това, за което става дума, е възможно само поради факта, че вътрешният наблюдател, за когото споменах, действително може - напълно чист! - да излезе вън от себе си. Ето как онова, което трябва преди всичко да оповестим на човечеството, е интимно свързано с вътрешните закони на общо човешката еволюция.

И само ако Вие, скъпи мои приятели, се задълбочите в нещата, които днес прозвучаха тук, и вникнете в техните логични връзки, няма да изпаднете в определени грешки, които иначе ще Ви дебнат на всяка крачка. Естествено, ще бъде извънредно трудно да бъдат избегнати някои грешки. Виждате ли, сред нас не прекъснато се срещат отделни хора, които казват: Ето, на света има последователи на това или онова вероизповедание; да предположим, следователно, че даден човек израства сред едно малко или много католическо население и в непосредствена близост до един католически свещеник. Много често нашите приятели вярват, че когато се застъпваме за Христос, когато не отричаме Христос и Мистерията на Голгота, ние бихме могли да спечелим приятелството на този свещеник. Този начин на мислене е крайно погрешен. Не възможно е да спечелим такива хора, като ги убеждаваме: ние съвсем не отричаме това, което вие сте длъжни да утвърждавате. Подобен ход на

събитията е напълно изключен! Ние бихме могли да се разберем с тези хора, ако например сме в състояние да заявим: Ние отричаме Христос! Тогава те биха отвърнали: Ето, това са хора, които отричат Христос; те не принадлежат към нас; ние оставаме при нашата общност, при нашата църква, която търси Христос по пътя на опиянението! Разбира се, те не казват това, но го вършат. Когато обаче се появят такива личности, които наред с тях утвърждават Христос, които смятат, че могат да кажат нещо положително за Христос, тогава те поемат по свой собствен път и са убедени, че открили други пътища Към Христос; и в този случай те се превръщат в още по-силни врагове на Духовната наука, отколкото ако биха отричали Христос. Защото да се застъпват за Христос - това те смятат за своя привилегия и точно тази е според тях грешката, че другите се застъпват за Христос по други пътища. Следователно Вие ще превърнете някои теолози във врагове на нашата Духовна наука, като им кажете: Да, ние приемаме Христос, ние се застъпваме за Христос. И Вие ще ги разгневите много по-малко, ако им кажете право в очите (естествено, Вие не бихте могли да сторите това!): Ние отричаме Христос! И тъкмо това ги разгневяла, че може да се говори за Христос по съвсем друг начин. Сега нашите приятели, изпълнени с най-добри намерения, ще отвърнат: „Да, но какво искате вие тогава? Ние сме тези, които стоим здраво в духа на християнството, и т.н." Ето най-лошото, което Вие бихте постигнали, и тъкмо то дразни най-силно тези хора.

Сега ние, скъпи мои приятели, отново се натъкваме на една ситуация, при която „свобода" и „необходимост" застават, бих казал, по един твърде особен начин пред нас. Същественото тук е, че аз непрекъснато настоявам: тези две основни понятия не бива да се приемат лекомислено! Свободата и необходимостта принадлежат към най-важните човешки понятия. Ние трябва да сме наясно: налага се да бъдат съпоставени изключително много факти и подробности, за да стигнем до едно правилно разбиране на понятията свобода и необходимост. Замислете се: от една страна е редно да прозвучи въпросът: Докъде би стигнало днешното човечество, ако то следва единствено природната необходимост?

Ако днешното човечество би следвало чисто природната необходимост, то напълно естествено би стигнало дотам, че хората ще потъват все повече и повече в своите сънища, за да виждат накрая всичко само „сиво върху сиво", изпадайки в една пълна парализа на волята. Ето я необходимостта! Естествено, срещу нея трябва да се противодейства чрез свободата на Духовната наука; защото сега всички ние се намираме в изходната точка на онази епоха, когато това, което хората са длъжни да извоюват в името на своята свобода, трябва да бъде постигнато чрез една вътрешна необходимост, чрез една дълбоко осъзната вътрешна необ-

ходимост. Разбира се, лесно бихме могли да кажем: Няма защо да се грижим за това, което пред стои... понеже ще се случи именно онова, което е предопределено. Обаче обстоятелството, че то може да се случи и по друг начин, също представлява една необходимост, само че една необходимост, която може да бъде обхваната с човешкия разум. Една, бих казал, свободна необходимост, една чиста и неосъзната необходимост.

Тук понятията „свобода“ и „необходимост“ отново застават едно срещу друго. Някому лесно би могло да хрумне, че аз само си играя с думите „сънуване“ и „опиянение“. Това не е тайна. Не е трудно да докажа пред Вас - и бих могъл да приведа доста примери - как днес хората действително говорят за външния свят - а и не само за него - така, сякаш сънуват. Виждате ли, много често срещаме едно типично възражение срещу онова, което изнасяме в областта на нашата антропософска Духовна наука. То гласи: Добре, но как ти ще докажеш това? С други думи, хората на всяка цена изискват едно потвърждение с примери от външната действителност. За тях едно понятие е валидно само ако бъде изведено от външната действителност. Да, скъпи мои приятели, нашите съвременници се смятат за много проникателни, когато казват: Естествено, най-важното е да установиш, че дадено понятие е наистина свързано с външната действителност.

Много лесно е да се убедим, че тук сме изправени не пред една здрава логика, а пред една сънуваща логика. Когато се твърдят подобни неща, аз обикновено отговарям: Добре, обаче в областта на външния сетивен свят реалността също не може да бъде доказана; защото ако например някой никога през живота си не е виждал кит, с логически доводи никога не бихме могли да докажем пред него, че съществува такава риба, нали? Посочването на реалните факти е нещо съвсем различно от тяхното доказване. И това би могло да важи само в сферата на сънуващата логика. Бих могъл да се изразя още по-ясно. Представете си, че аз съм нарисувал портрет на един жив човек. Сега идва някой и заявява: Този портрет извънредно много прилича на действителния човек. После той се опитва да ми обясни защо това е така. И казва приблизително следното: Да, аз твърдя, че портретът съдържа много прилики, понеже, съпоставяйки го с човека, единият много прилича на другия; приликата идва от пълното съвпадение с действителността. Съвпадението с външната действителност поражда приликата. И защо той заявява, че портретът прилича на човека? Защото портретът съвпада с външната действителност. Външната действителност е мерило за истината! Нека сега да си представим продължението на нещата: Човекът, когото съм изобразил, умира и след тридесет години ние отново заставаме пред неговия

портрет. Нима след тридесет години портретът вече не съдържа прилики, понеже не съвпада с външната действителност? Човекът не е вече тук. Да предположим, че той отдавна е кремиран. Нима за „приликата“ е важно това, дали външната действителност съществува, или не? Ясното и точно мислене признава само един отговор: Не! Единствено сънуващото мислене изисква нещата да бъдат доказвани чрез външната действителност. Това е изискване към сънуващото мислене, на сънуващата логика. Ако човекът е умрял, ако е преминал от „съществуване“ в „несъществуване“, неговият портрет не губи своята валидност и не преминава от „прилика“ в „неприлика“.

Вие виждате, че много неща могат да бъдат превърнати в „необходимост“, ако хората поискат да си служат с тяхната „логика“; особено след като днес дори официалната философия учи: Истината на едно понятие се състои в това, че се опираме на външната действителност във физическия свят. Обаче сама по себе си тази дефиниция на истината е една пълна безсмислица. И тази безсмислица се потвърждава, ако си по служим примерно с току-що направеното сравнение. Ако разгърнем днешните така наречени „научни трудове“ - нима е вредно, че те остават в своите измислени описания, в своето сънуване? Не, разбира се. Онзи, който не претендира да гради един или друг светоглед, спокойно може да си остане в своето сънуване. Обаче който претендира за това, той ни заплашва с един фалшив светоглед! Ето какво наблюдаваме днес: навсякъде, където хората се стремят към някакъв напредък, там ние откриваме преди всичко фалшивия светоглед, сънуващата философия. Колко гротескно е, скъпи мои приятели, че хората просто не са в състояние да мислят и че със своето мислене не навлизат навътре в нещата, които разглеждат. От лекциите на професор Циен, и по-точно от стр. 208, аз преписах едно изречение, с което той обръща внимание на това, че ние не можем да стигнем до волята, която стои в основата на едно действие. Той се изразява така: „Мисленето се състои от една поредица от представи и психичната съставна част (т.е. душевната) на едно действие също представлява поредица от представи, чиято главна особеност е тази, че нейното последно звено е една двигателна представа.“

Да вземем например този часовник. Тук волята е изключена, нали? Аз гледам часовника, но преди това имам представата за него. Този часовник оказва някакво въздействие върху мен, в резултат на което възбудата се пренася в мозъчната кора, респективно в зоната на двигателните нерви, както твърди физиологията. Първоначално аз имам една представа за часовника, а представата за движение се присъединява към нея не чрез някаква воля, а чрез двигателната представа. Аз имам само една поредица от представи, - казва той, мисленето се състои от поредица от

представи, а психическата съставна част на едно действие е също поредица от представи. Тук волята е напълно изключена. Тя не се намира там вътре; ето, първоначално аз наблюдавам часовника, а после наблюдавам движението на моята ръка. С това се изчерпва всичко. Скъпи мои приятели, скритата тук логика Вие бихте могли да откриете, Като трансформирате това изречение в едно друго изречение. Бихте могли например да кажете следното: Добре, мисленето се състои в една поредица от представи. Така, аз съм все още тук. А психичният елемент от наблюдаването на една машина също се свежда до една представа, чиято особеност е, че нейното последно звено е представата за една движеща се машина. Тук Вие имате същото положение на нещата. Вие само сте изключили двигателната сила на машината. Вие само сте прибавили представата за движещата се машина към всичко онова, което е било обект на Вашето мислене до този момент.

Ето как е изградена тази сънуваща машина. Естествено, в условията на външния свят човекът със сънуваща логика все още допуска, че там, вън, съществуват някакви импулси. Обаче в своя вътрешен душевен свят той не допуска такава възможност, защото фактически иска да изключи волята. Да, но по този начин цялата книга се изпълва от една, както я нарекох, сънуваща логика. Същественото, което иска да постигне тази книга, е, че тя изключва, заличава волята. Но по този начин се стига и до изключване на Аза. И това е извънредно интересно. Тук Азът се свежда не до друго, а също до една поредица от представи. За това ще стане дума по-нататък. Интересно обаче е следното, което може да се случи с всеки.

Моля да ме извините, че аз - бих казал - Ви занимавам с най-интимните моменти, свързани с подготовката на една такава лекция, каквато е днешната. Както знаете, аз трябваше да изнеса тази лекция. Но аз реших да тръгна от един конкретен случай, а не от общата постановка на нещата. За целта трябваше отново да взема тази книга и да я проуча основно. Естествено, аз не мога да я изчета пред Вас от начало докрай и се ограничих само с отделни цитати. Искях просто да Ви покажа как в рамките на онзи светоглед, който днес черпим от естествените науки, волята не съществува; там няма и следа от волята. Ето какво исках да посоча с тази книга, с автора на тази книга. И ако някой реши да прочете една книга, той я прочита тъкмо по този начин, нали? После възнамерявах да заостря вниманието Ви върху това, как се произнася въпросният професор за волята, с други думи, как се произнася против волята. Ето погледнете: търсим „воля“, нали, и намираме страница 205. Нека да запомним съответните пасажки и да се върнем към по-предишните глави, където той говори за волята. Обаче аз току-що посочих: в условията на фи-

зическия свят волята може да бъде възприета само в Аза, така че когато обсъждаме същинския Аз, ние трябва да говорим всъщност за „волевия Аз". Да, аз исках да покажа как говорят за Аза онези, които разполагат единствено с илюзорните светогледи, породени от естествените наука. Аз просто цитирах един пасаж, където авторът дефинира волята и фактически отрича волята, заявявайки: Тук имаме само една двигателна представа, следователно за воля изобщо не може да се говори!

Сега бих искал набързо да спомена за това, което той казва относно Аза. Отново посягам към азбучния указател и започвам да търся: „А"... Азът започва с „А", нали така, обаче в този указател думата "Аз" просто липсва. Естествено, това е напълно логично. И така, ние имаме една книга, посветена на психологичната физиология, с други думи - на психологията; и тъкмо в тази книга липсва думата "Аз"! Макар и в азбучния указател „Азът" да липсва, ако прелистите книгата, Вие ще установите, че все пак става дума за „Аза" , но това е само представата за Аза - авторът допуска наличието на представи, докато всъщност за него те са само синоними на механическите процеси в мозъка. Обаче Азът като такъв не съществува; той е изключен, заличен!

Следователно за мнозина това се превръща в идеал: Азът да бъде премахнат, заличен! Но в действителност в този си вид Азът ще бъде премахнат едва през Шестата следатлантска епоха, и то само тогава, когато човечеството започне да се осланя единствено на природата; защото, ако липсват волевите импулси, идващи от средищния център на личността, тогава за Аза ще се говори все по-малко и по-малко. През Петата следатлантска епоха хората все пак имаха задачата да се издигнат до развитието на един Аз; но този Аз би могъл да им се изплъзне, ако те не го търсят с цената на непрекъснати вътрешни усилия. И за съжаление колко много хора срещаме днес, които споделят усещането за едно безсилие на техния Аз; да, нека да не забравяме, че от друга страна, има и хора, които са наясно с тези неща. Колко много човешки същества има днес, които са направо безпомощни и не могат да подхванат нищо, понеже не са в състояние да изпълнят душите си с едни или други конкретни импулси от духовния свят! Да, ние сме изправени пред тази мъчителна гледка на неизразими душевни бедствия и те са много по-разпространени в нашия свят, отколкото обикновено си мислим. Защото броят на хората, които - бих казал - стоят безпомощни пред видимия свят и не съумяват да открият в своята душевна организация необходимите духовни импулси, за да напредват с този Аз през света на явленията, броят на тези хора става все по-голям и по-голям.

Да, тези душевни бедствия са свързани и с още нещо, за което аз съм споменавал тук неведнъж: през досегашните епохи на хората се налага-

ше да стигнат най-напред до представата за своя Аз; сега ние вече се намираме в онази епоха, когато хората се приближават до истинската представа за Аза. Вие добре знаете, че латинският език - като език на Четвъртата следатлантска епоха - само по изключение прибягваше до думата его. Тогава все още не се говореше за Аза; тогава Азът се съдържаше в самия глагол. Но колкото повече мировата еволюция - също и в рамките на езика - се приближаваше до Петата следатлантска епоха, толкова повече Азът се отделяше от глагола. Сега, чрез Христовия Импулс, този Аз трябва да бъде намерен по един нов, съответстващ на епохата начин. И фактът, че в Средна Европа Азът се свързва най-често и непосредствено с Христовия Импулс, намира езиков израз тъкмо в обстоятелството, че немската дума Ich (= Аз, Б.пр.) - сякаш по силата на една вътрешна, духовно-еволюционна необходимост - е изградена от инициалите на Исус Христос: Ich, I - С -Н, Jesus Christus.

Това може да изглежда като истинско бълнуване за онзи, който иска за остане в областта на илюзорните естествени науки. Обаче за онзи, който се пробужда от сънуването на илюзорните естествени науки, за не го това е една велика, разтърсваща истина. Думата „Ich" изразява свързването на човека с Исус Христос. И хората трябва да съхранят този Аз, изпълвайки го с истините на антропософията. А това е възможно само ако - чрез антропософията - те превърнат свободата в необходимост! И наистина, как бихме могли да твърдим, че през миналите епохи ретроспективният поглед, или спомен, за предишните инкарнации би бил нещо нормално за хората? Обаче за бъдещите инкарнации този спомен ще бъде нещо напълно нормално. Да, през Петата следатлантска епоха ще бъде нещо напълно нормално, ако - за да пробудят своя Аз - все повече и повече хора успяват да стигнат до един ретроспективен поглед за своите минали прераждания, за своите минали инкарнации. Тук ние сме в правото си да кажем и още нещо: тъкмо антропософията позволява на хората да минат през онази подготовка, чрез която те ще си спомнят по правилен начин своите минали инкарнации. Обаче онези, които отблъскват антропософията, ще пробудят такива спомени за миналите си инкарнации, които ще останат като едно чуждо тяло и няма да могат да бъдат включени в техния душевен живот; на тези човешки души винаги ще липсва нещо важно, нещо съществено.

Или с други думи: Хората ще се разделят на две класи. Едните ще знаят: Когато съзнателно потъвам в моя душевен свят, това ме отвежда назад към моите предишни инкарнации. Другите ще изпитват един непрекъснат копнеж - сякаш някаква неясна вътрешна сила напразно се опитва да си пробие път нагоре, към светлината на ясното човешко съзнание, така че през цялата им сегашна инкарнация тази вътрешна, неизяснена сила

ще остане само едно празно понятие, чийто смисъл човек упорито търси, но не успява да намери. Липсващата подготовка за опознаване на миналите инкарнации ще поражда извънредно мъчителни състояния!

Когато обсъждаме подобна тема, налага се да говорим за съвсем конкретни неща. За да си спомним за Аза в нашите следващи инкарнации, необходимо е преди това действително да сме проникнали в истинската природа на Аза именно с помощта на антропософията. Нима човек може да си спомни нещо, което никога не си е представял и за което никога не е мислил? Ето защо не бива да се учудваме, че днес хората все още не могат да си спомнят за Аза, тъй като в предишните си инкарнации нито са си представяли Аза, нито са мислили върху него. И напълно естествено е, че сънуващата логика на така наречения монизъм винаги ще настръхва срещу всичко онова, което би могло да възникне от истинската логика на антропософията.

БЕЛЕЖКИ

*1 Първата световна война, 1914-1918

*2 Матиас Клаудиус, 1740-1815

*3 Според антропософската Духовна наука от средата на Лемурийската епоха в еволюцията на човека и Земята се намесват онези свръхсетивни сили или Същества, които Библията представя под образа на Змията. Рудолф Щайнер ги нарича „луциферически Същества" или накратко Луцифер. През Атлантската епоха в еволюцията се намесват коренно различни свръхсетивни Същества, които Библията описва като Сатана. Рудолф Щайнер ги назовава „ариманически Същества" или Ариман - терминът идва от древноперсийското божество на мрака Ангра.

Проблематиката на съвременния човек до голяма степен се корени в непознаването на тези сили (виж схемата). „Културата изисква ариманизиране, само че човекът трябва да постави ариманическите сили на тяхното място и да не им позволява да се намесват по един смущаващ, трагичен начин в неговото мислене, в неговите имагинации, инспирации и интуиции."

Изграждането на духовни възприемателни органи, съзнателното изживяване на Мистерията на Голгота и приемането на Христовия импулс са основните помощни средства за хармонизирането и в крайна сметка за спасението на тези Същества, които имат не само отрицателен, но и положителен принос в еволюцията на човека.

Луцифер

Воля

Симпатия

Чувства

уравновесяване

Ариман

Мисли

Антипатия

Страсти		Заблуждения
Фантазиране		Догматизъм
Бягство от отговорност		Борба за власт
Революционно-войнствен		Консервативно-миролюбив
Абсолютизира „правата“		Абсолютизира „задълженията“
Анархизъм		Държавен монополизъм
Космополитизъм		Национализъм
Поетика, музика	живопис	Архитектура, пластика
Религиозни движения		Финансова власт
„Отказ от инкарнация“		„Живот в една единствена инкарнация“
Изкуствено разширяване на съзнанието, наркомании		Висши технологии
Възпламенява		Изушава
Треска, фебрилни състояния		Склероза

*4. Трандорф К.Р.Е. 1782-1863

*5. Още с първите си опити да разшири познанието ни за човешкото същество антропософията обръща внимание, че всъщност човекът се състои от четири съставни части:

Физическо тяло - неживо, веществено, „минерално“.

Етерно тяло - или „жизнено тяло“, „растително“.

Астрално тяло - лежи в основата на сетивната организация и чувствата, „животинско“.

Азова организация - лежи в основата на индивидуалните, духовни „човешки“ качества.

Взаимодействието между тези съставни части в човешкия организъм намира израз именно в неговото функционално-морфологично троично устройство, включващо:

1. Нервно-сетивната система - носител на мисленето.

2. Ритмичната система - носител на чувствата.

3. Системата „веществообмен-крайници“ - носител на волята.

*6. Немислимо е, ако човек започне своите сериозни занимания с антропософията, да не си зададе въпроса: Какво представлява ясновидството? Под това понятие Рудолф Щайнер разбира способностите да се възприема духовният свят под формата на образи. През древните културни епохи, още преди понятието мислене и опиращото се на него днешно съзнание, сумрачното или смъртно ясновидство е представлявало природно качество, присъщо на всички хора. Дори и днес в изолирани случаи то може да се наблюдава в примитивни племена и народи, а в отделни случаи като атавизъм - и сред отделни представители на европейския свят. Това естествено или природно ясновидство се осъществява в областта на имагинативните възприятия и не трябва да се смесва със съответстващата степен на Посвещение. Наред с имагинативното познание, съвременното Посвещение изисква да бъдат развити и следващите две степени на свръхсетивното познание: инспиративното и интуитивното познание.

В предхристиянските епохи често пъти ясновидството е съществувало отделно от Посвещението. С други думи, даден човек би могъл да е ясновидец, но не и Посветен; от друга страна, Посветеният, за да прониква в духовния свят, не винаги е бил длъжен да притежава ясновидство. Днес тази природна дарба, която съвсем закономерно е угаснала в хода на еволюцията, трябва да бъде отново извоювана чрез определени упражнения, протичащи при ясно и будно съзнание. Ясновидството и Посвещението отново се приближават едно към друго, но на качествено ново равнище от човешката еволюция.

От „биологична“ гледна точка ясновидството е свързано със световноисторическата тенденция на човешкото етерно тяло да се „разширява“; то вече не се покрива с очертанията на физическото тяло и се стреми да води свой собствен живот, независимо от законите на физическото тяло. Ето защо все повече хора ще имат опитности „вън“ от своето физическо тяло. Този прост факт е в основата на опасно и епидемично нарастващите „екстрасензорни“ феномени, които днес биват обяснявани по съвсем произволен, високомерен и дилетантски начин. Тяхното истинско обяснение може да бъде обект единствено на свръхсетивното познание.

На старото, смътно ясновидство Рудолф Щайнер противопоставя съвременни методи за окултно обучение, при които човек може да постигне т.нар. „екзактно ясновидство“, или „изследователско ясновидство“. То позволява на ученика да има възприятия в духовните светове при ясно и будно съзнание, а не в „транса“, характерен за старото Посвещение.

*7. Рудолф Щайнер различава четири вида елементарни Същества, които живеят в четирите елемента на Земята: Гномите - в земния елемент, Ундините - във водния елемент, Силфите - във въздушния елемент, и Саламандрите - в огнения елемент.

В народните приказки, легенди и саги също се споменава за тези Същества или „Духове“. Там се говори за джуджета, феи, елфи, коболди. Приказките и легендите са възникнали в една епоха, когато голяма част от хората са притежавали едно вродено, инстинктивно ясновидство и са можели да възприемат тези Същества в природните царства. За разлика от Съществата на висшите Йерархии, елементарните Същества или природните Духове се намират на една по-низша степен от тази на човека. Те не са инкарнирани, не разполагат със свой Аз, липсва им това, което наричаме „морална отговорност“; действията им не са „съзнателни“, а „автоматични“.

*8 Франц фон Шпаун, 1753 - 1826

*9 Според антропософската Наука за Духа сегашната планета „Земя“ е минала през три планетарни състояния, на всяко от които се развива и съответната степен на човешкото съзнание.

1. Старият Сатурн (трансово съзнание)
2. Старото Слънце (спящо съзнание)
3. Старата Луна (сънищно или образно съзнание)
4. Земя (будно или предметно съзнание)
5. Бъдещ Юпитер (имагинативно съзнание)
6. Бъдеща Венера (инспиративно съзнание)
7. Бъдещ Вулкан (интуитивно съзнание)

Планетарното състояние „Земя“ включва седем епохи:

1. Полярна епоха.
2. Хиперборейска епоха.
3. Лемурийска епоха.
4. Атлантска епоха.
5. Следатлантска епоха.
6. Шеста епоха - предстои.
7. Седма епоха - предстои.

На свой ред Следатлантската епоха се състои от седем културни епохи:

1. Първа следатлантска културна епоха (Древноиндийска) 7227-5067 пр. Хр.
2. Втора следатлантска културна епоха (Древноперсийска) 5067-2907 пр. Хр.
3. Трета следатлантска културна епоха (Египетско-халдейска) 2907-747 пр. Хр.
4. Четвърта следатлантска културна епоха (Гръцко-римска) 747 пр. Хр.-1413сл. Хр.
5. Пета следатлантска културна епоха (Съвременна) 1413-3573
6. Шеста следатлантска културна епоха 3573-5733
7. Седма следатлантска културна епоха 5733-7893

*10. В своята „Тайна наука“ (Събр. съч. № 13) Рудолф Щайнер обозначава висшите Йерархии, към които принадлежат Архангелите, по следния начин (вдясно са имената им според езотеричното християнство):

1. Серафими - Духове на Любовта
2. Херувими - Духове на Хармонията
3. Престоли - Духове на Волята
4. Господства (Кириотетес) - Духове на Мъдростта
5. Сили (Динамис) - Духове на Движението
6. Власти (Ексузиаи, евр. Елохими)- Духове на Формата
7. Архаи - Духове на Личността
8. Архангели - Духове на Огъня
9. Ангели - Духове на Здрача (Синове на Живота)

Рудолф Щайнер често говори за тези Същества, като ги групира в:

Първа Йерархия: Серафими, Херувими, Престоли

Втора Йерархия: Господства, Сили, Власти

Трета Йерархия: Архаи, Архангели, Ангели

Йерархията на Архангелите включва:

1. Орифиил - с период на действие от 200 г. пр. Хр. до 150 г. сл.Хр.
2. Анаил 150 до 500
3. Захариил 500 до 850
4. Рафаил 850 до 1190
5. Самаил 1190 до 1510

6. Гавраил 1510 до 1879
7. Михаил 1879 до 2300